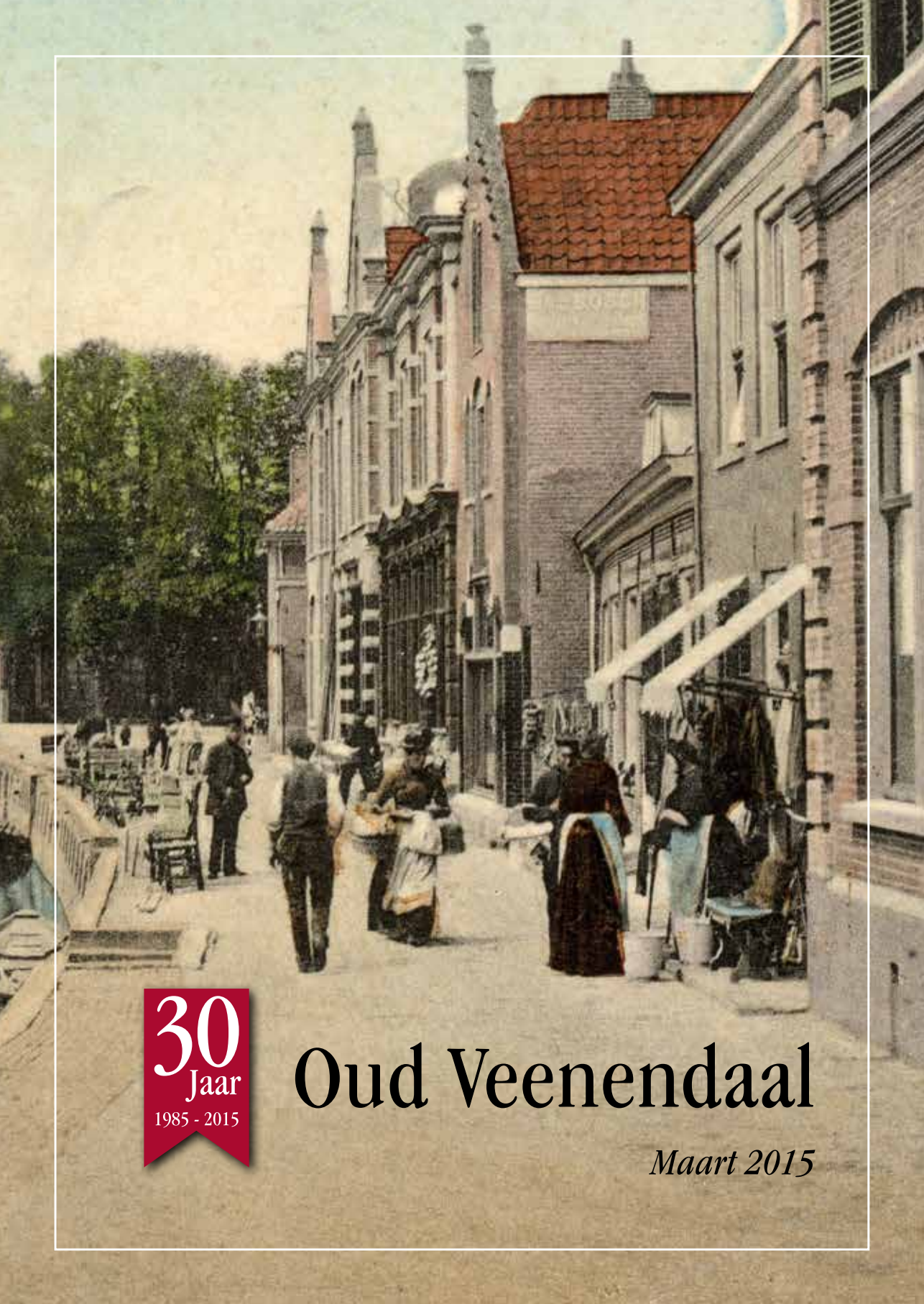

30
Jaar
1985 - 2015

Oud Veenendaal

Maart 2015

- 30^e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

Afbeelding omslag

De Hooge Kant of Hoogstraat gezien in de richting van de Zandstraat,
circa 1910

REDACTIE

Gert Groenleer
Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. S. van Alderen-van der Gaast, secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
H. Henzen
A.K. van Kooten
B. van Kooten
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. S. van Alderen-van der Gaast
Dijkstraat 119, 3904 DC Veenendaal
Telefoon 0318 54 29 59
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

Mevr. J. Groenleer-de Jong
Driemaster 42
3904 RL Veenendaal
Telefoon 0318 51 82 04
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het
begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Let op!

Vanaf heden zullen de ledenbijeenkomsten plaatsvinden in gebouw Eltheto.

Het adres is: Fluiterstraat 2, 3901 DK Veenendaal.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

2	Om te beginnen De redactie
3	Brief uit de oorlog A. Brouwer
10	De Hondzenelleboog en zijn bewoners G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
21	Uitgelezen G.C. Groenleer
22	Geknipt voor Veenendaal S. van Aalderen-van der Gaast
24	Jaarverslag 2014 S. van Aalderen-van der Gaast
26	Financieel verslag 2014 H.C. de Kleuver
28	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Vijfzeventig jaar geleden begon de oorlog die nu steeds minder mensen bewust hebben meegemaakt. Van 1945 tot heden hebben we, in Nederland en in Veenendaal, vrij vreedzaam samengeleefd. Oorlog en vrede: een actueel thema. We gaan terug naar de laatste woelige dagen van de Tweede Wereldoorlog en delen in de roes van de bevrijding. Sommige dingen en sommige mensen mag je niet vergeten.

DOOR DE REDACTIE

De brief van Alie Brouwer is lang, informatief en indringend. Er was voedselnood, de waterleiding deed het niet meer, er werd geschoten, haar man werd gearresteerd en zij gaf de kampcommandant een grote mond en beschermde haar kinderen met leeuwenmoed. Een aangrijpend egodocument van een Moeder Courage uit Veenendaal.

Langer nog is de tekst van Ineke van Schuppen over de Hondzenelleboog oftewel de Dijkstraat en omgeving. We lezen over de familie Hardeman, de Geerboerderij en De Kleine Geer, winkeltjes en kroegjes, een kerkje, Garechie Klep, brute moorden en innige vriendschappen. Het is het menselijke verhaal van een buurtschap die in de tweede helft van de twintigste eeuw onherkenbaar is veranderd.

De overige bijdragen zijn, het maartnummer eigen, wat zakelijker van aard. Ze betreffen een boekbespreking, het verslag van de vorige bijeenkomst, het jaarverslag van de secretaris, het jaarverslag van de penningmeester en een overdenking van het bestuur. Al met al gaat het goed met ons.

Voor de zesde keer zet de werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof dit jaar een wandeling uit langs de graven van de oorlogsslachtoffers op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg. De tekstborden met vlaggetjes staan er van maandag 4 mei om 13.30 uur tot en met zondag 10 mei. Door middel van een tijdelijk ereveld met kruizen besteedt de werkgroep voorts aandacht aan andere Veenendaalse oorlogsslachtoffers. Meer informatie vindt u op www.oudveenendaal.nl.

Dr Ad de Jong uit Voorthuizen heeft een kleurig

boek samengesteld over wapens waarin ook Veenendaal aan bod komt: *Familiewapens in Zuidoost-Utrecht*. Het boek kost circa € 30,- en de oplage is beperkt, maar u zou het nog kunnen proberen: 0342 471039. Voor de liefhebbers is het ook in te zien bij het Gemeentearchief Veenendaal.

In het maartnummer van 2013 informeerde Geurt van de Weerd al eens naar de tekst boven het hek van de begraafplaats aan de Achterkerkstraat. Volgens hem stond er in een boog: 'Heden ik, morgen gij'. Kan iemand dat bevestigen? Dan graag even een berichtje naar: redactie@oudveenendaal.nl. Naar aanleiding van de bijdragen van Leen Boot in het septembernummer en het decembernummer van 2014 is Van de Weerd ook benieuwd naar de mogelijke restauratie van het kerkje aan de Zandstraat. Daarover heeft de werkgroep Monumenten zich gebogen.

Ten slotte geven we 'enkele spontane opmerkingen' van Henk Veldhuizen door. Henk pleit voor de bundeling van de verhalen over de honderd-jarigen in 'een boekje'. En ja, wie weet? Verder vindt hij een boekje voor de artikelen over de Scheepjeswol ook wel op zijn plaats. Maar daar heeft Gégé Callenbach in 2013 al voor gezorgd. Leuk, die reacties. Moet u vaker doen! Ze houden ons scherp. En u weet het: behalve mailen kunt u ook bellen of schrijven. Een hartelijke groet.

Brief uit de oorlog

Het is een traditie geworden om in het maartnummer een verhaal over de oorlog te publiceren. Mevrouw Alie Brouwer, de echtgenote van makelaar en assuradeur Henk Brouwer, schreef een lange brief aan kennissen in Arnhem over de belevenissen van het gezin in de laatste oorlogsdagen.

DOOR ALIE BROUWER

Veenendaal, Zondag 29 April 1945.

Lieve allemaal,

Hoe en wanneer deze brief zal beëindigd worden weet ik niet, maar er is zooveel te vertellen dat ik maar vast begin, want nu heb ik tijd en straks misschien niet meer. Jullie zijn nu al een dag of tien vrij..., wellicht zonder groote narigheid. Wij zitten nu al bijna veertien dagen thuis, mogen sinds 17 April maar één uur per dag op straat om brood en water te halen... Nu zijn vanmorgen

de berichten over een mogelijke capitulatie van Duitsland doorgedrongen en we hopen dat het waar moge worden. De nood is hier heel hoog. Maar ik zal proberen alles in volgorde te vertellen vanaf dat jullie vertrokken.

Kort na jullie vertrek brak hier een ziekte uit onder de kleine kinderen, een zeer gevaarlijk en besmettelijk soort dysenterie. Er stierven heel veel kinderen, meest baby's. De eerste week meer dan twintig, de volgende week zes op één dag! Wat waren we blij dat jullie met Willemientje en Miesje weg waren! Ook onder de volwassenen

Familiefoto van het gezin Brouwer. Van links naar rechts: vader Henk Brouwer senior, Hennie, moeder Alie en Joke. Tweede rij van links naar rechts: Rita, Lineke, Ineke en Ina (de echtgenote van Henk junior). Derde rij van links naar rechts: Wout, Roel en Henk junior met dochter Anke (collectie Lineke van Donk-Brouwer)

heerschte en heerscht nog altoos de ingewands- ziekte, maar gelukkig niet zoo gevaarlijk. Het kan ook bijna niet anders. Er is aan alles gebrek, tot zelfs aan water toe. Want al sinds enkele weken werkt de waterleiding ook niet meer en moeten we al ons water bij de burens halen, maar in zéér beperkte mate, want omdat er nu zooveel gepompt moet worden, geven de pompen het op. Het weer was schitterend, we zaten den heelen dag buiten, soms tot 's avonds toe, maar nu regent het en we zijn blij met het regenwater omdat ik dan weer het noodigste kan wasschen. Geen stroom is lastig, maar geen water is vreeselijk lastig.

Voedselnood

De voedselnood werd al erger. Den heelen dag door wordt er gebeld om een boterham. Keurige menschen komen om eten vragen. Eerst konden we niet geven, tenminste niet altoos, maar nu we hopen dat de uitkomst nabij is, deelen we mee met anderen die niets meer hebben. Gelukkig hebben we de tuin meer dan prachtig er bij staan. We hebben al vijf keer spinazie en twee keer raapstelen er uit gegeten. Nu hebben we nog een kleine veertien dagen aardappelen en rogge, dan is alles op. Maar we hopen dan vrij te zijn.

Jullie waren nog maar een week weg of de centrale keuken moest wegens gebrek aan voedsel zeer beperken. Van 2500 liter terug op 1700 liter. 700 menschen werden geschrapt en de porties van $\frac{3}{4}$ liter teruggebracht op $\frac{1}{2}$ liter. Nu krijgen de menschen ook dat zelfs niet meer, want behalve één uur per dag mag niemand buiten. Het broodrantsoen bleef 800 gram, melkpoeder totaal niet meer, vleesch soms. Henk was alle dagen weg den boer op met wol, sajete enzovoort. De winkels en fabrieken stelden wat ze nog hadden ter beschikking van de diaconie en dan ging Henk het ruilen bij de boeren voor rogge, eieren enzovoort, die dan onder de behoeftige gemeentelieden werden verdeeld. Het werkte mooi en zoo konden er nog weer wat menschen worden geholpen. Nu kan dit ook niet meer.

In die tijd is ook het oudste kind van Dick Goote gestorven. Het stumpertje was negen jaar en woog 40 pond! Overal was nood en zorg. Razzia's waren er bijna iedere dag. Achterberg werd ook

opgepakt, maar is na veertien dagen werken bij de O.T.¹ weer stilletjes op kantoor gekomen. Het kantoormeisje kon als hulp bij Albino² komen, waar ze zeer zeker haar loon gedeeltelijk ook in natura ontvangt en ze ging weg. We konden 't haar niet kwalijk nemen, maar Henk zat weer zonder voldoende hulp. Het waren donkere, moeilijke dagen. We ontvingen jullie brief, waar we heel blij mee waren, maar ik was te slap en te moe om direct terug te schrijven. 'k Had weer last van m'n ingewanden gehad, voelde mij erg duizelig en overspannen. Rita's jurk is nog niet af, dat zegt genoeg. Ik was 's avonds te lam om iets te doen. En toen ik jullie terug wou schrijven, kon de brief niet meer weg.

Hongertocht

Henk junior wou en zou naar Groningen. Alles was klaar en in orde, hij zou met een auto van de voedselvoorziening meegesmokkeld worden. Zondagavond ongeveer half Maart zou hij weggaan. Juist sloot hij zijn koffer, toen plotseling zijn meisje er was. Met haar schoonzuster en nog een ander per fiets met trekwagen uit Groningen gekomen met heel veel levensmiddelen voor haar schoonzuster (die in Apeldoorn woont) en voor

Henk Brouwer junior (collectie Lineke van Donk-Brouwer)

ons. Maar bij Wijhe werd alles door de moffen afgenomen, de heele wagen vol, onder andere 100 pond erwten en boonen, tarwe, rogge enzovoort. Verschrikkelijk, hè? Alleen een beetje wat in haar fietstasch zat werd gered, en daar waren we al heel erg blij mee. 3 liter olie, wat wit meel en een paar pond spek. Maar Henk ging toen niet naar Groningen natuurlijk. En er was maar 20 minuten tijd om te beslissen.

Toen is Henk senior hals over kop gegaan en Goddank, het is gelukt. Op de heen- en terugreis is hij door de controle gerold en heeft uit Drente 12 mud rogge en 2 mud aardappelen meegebracht. Het was toen een ware uitkomst. Dinsdagmorgen was hij terug en had in 2 x 24 uur niet geslapen. Maar dat was niet erg, we hadden weer wat voorraad. Want de bonnen van Zaterdag zijn Maandag op en dan moeten we de heele week op onze voorraad teren.

Het echtpaar Henk en Alie Brouwer (collectie Lineke van Donk-Brouwer)

Ina is toen een dag of tien gebleven. Juist waren het hier onrustige dagen, dat we soms helemaal niet op straat mochten. Zoo gauw het kon is ze weer vertrokken en goed thuisgekomen, waar ze al gauw vrij was.

Opgepakt

We hebben daarna nog weer een andere sensatie beleefd, namelijk dat Henk en ik beiden zijn gepakt en opgesloten. We hadden 's middags net gegeten, toen we opeens bemerkten dat ons huis door moffen omsingeld werd. Opzij van

't huis stond er een, bij Croes in den tuin een en de kampkommandant met meer soldaten liep er bij. Ik schrok me lam, want beide Henks waren thuis. Henk senior kon zich niet meer verbergen, die had niets in de gaten gehad en was de tuin ingegaan en toen natuurlijk door de moffen gezien toen hij terugkwam. Henk junior werd door Ineke geholpen om in de schuilplaats te kruipen. Toen werd er gebeld. De kampkommandant en een officier gingen naar binnen op Pruisische manier. De kleintjes waren totaal van streek en snikten en huilden en grepen zich aan me vast. Henk senior was op de badkamer gegaan. Ik was razend en ik heb de kampkommandant afgebeukt dat 't niet mooi meer was. Ik moest zeggen waar mijn man was en zei dat ik er niet over dacht mijn man te verraden en dat het een eer voor hem was dat kleine kinderen zoo huilden als er Duitschers kwamen... De kerel werd razend, maar ik was het ook.

Enfin, Henk kwam naar beneden en werd gearresteerd en toen begon die vent er weer over dat ik zoo brutaal was geweest. Nu, toen werd ik zoo helsch als ik nog niet vaak geweest ben en heb tegen die kerel alles wat ik dacht eruit gegooit. Het kon me niets meer schelen. Eén ogenblik was hij verbluft, maar toen... Het was iets uit een film. Hij haalde diep adem en gooide toen een bek open, nou, ik verwonderde me dat de ruiten niet sprongen, zoo ontzaglijk hard brulde hij. Hij leek wel krankzinnig. 'Das Sie Wasser haben, das Sie

Essen haben, haben Sie mir zu danken', zoo begon hij en eindigde met: 'Sie sind eingesperrt, Sie sind beiden eingesperrt'. Ik snapte best dat het was om mij murw te maken. 'k Vond het vervelend voor de kinderen, maar verder zou 't zoo erg niet zijn. Er zitten er zooveel in de cel, ik zou 't ook wel een dag erin uithouden.

Alles SS

Een week later – weer Zondag. Nog zitten we binnen, ofschoon gisteren de capitulatie is afgekomen... Dit is nu de derde Zondag en waar is

voor ons het eind? Het is zenuwslopend zoo. De kwestie is dat hier alles S.S. is, vooral Holland-sche. Zulke rotlui, 't is vreeselijk. Er is geen naam voor. Ze zien nu hun eind en zijn zoo mogelijk nog gemeener dan anders en capituleren niet.

Verraad

Maar ik zal eerst verder vertellen. Over onze arrestatie vertel ik alleen nog maar dat Henk verraden bleek te zijn door een moffenmeid. Hij kwam den volgenden dag vrij, ik 's avonds om 10 uur. Maar het ongelooflijke (voor jullie) gevolg van dit alles is geweest dat we beiden (schrik niet!) zeer bevriend zijn geworden met den Ortskommandant (niet te verwarren met de kampkommandant). Zoo zelfs, dat hij en ook nog een ander een avond bij ons op bezoek is geweest, en als we elkaar tijdens het vrije uur op straat ontmoetten, even van de fiets stapte en een praatje maakte. Trouwens, hij is in heel Veenendaal geacht en heeft veel vrienden. Later hoop ik alles wel eens te vertellen, nu vertel ik alleen maar dat ik midden in den nacht met hem

en een ander op stap ben geweest om Henk op te halen die uit z'n arrestatie ontsnapt was! Raar, hè, maar toch gebeurd. Maar hij had me van tevoren gezworen dat Henk vrij zou zijn!

Beschietingen

Maar ik ga verder. De Engelschen waren intus-schen zeer dichtbij gekomen. 17 April was Ede vrij, de Engelschen zaten (en zitten nog) aan De Kaa, aan De Klomp, aan de Grebbe. We zitten er middenin, maar er zijn veel S.S.'ers. Donderdag 19 April vielen de eerste granaten in Veenendaal. 't Was heel erg. 't Was blijkbaar op de uitkijkpos-ten als fabrieken, watertoren enzovoort gemunt. We vlogen naar de kelder en toen we later even boven kwamen was 't een geweldige ravage. In de salon de groote en een kleine ruit eruit, een stuk uit de muur naast de piano en een scherf in 't plafond. Alles lag vol glas, puin en splinters. Ook boven ramen stuk (m'n gordijnen ook aan flarden) een stuk van Lineke's kastje enzovoort. Er was een voltrefter neergekomen vlak over de Vaart voor het huis. Maar de omgeving was nog

Memorandum

ASSURANTIE-, HYPOTHEEK- EN WONINGBUREAU BROUWER KANAALWEG 2 - VEENENDAAL TELEFOON 290 POSTGIRO 72101	AAN den Heer Burgemeester der Gemeente Veenendaal.
--	---

Onderwerp: Brand- en Stormschadeverzekering. A. **VEENENDAAL, 25 April 1944.**

Wij bevestigen U hierbij de ontvangst van Uw schrijven d.d. 4 April j.l. inzake de brand- en stormschadeverzekering der diverse woon- en werk-barakken, waarvan wij Assuredeuren inmiddels in kennis hebben gesteld. Het polis-aanhangsel, waarin een en ander is vastgelegd, hopen wij U t.z.t. te doen toekomen. Inmiddels verblijven wij,

Hoogachtend,

M. Brouwer
Assurantie-, Hypotheek- en Woningbureau
BROUWER

GEMEENTE VEENENDAAL			
DOSSIER: - 1.07.351.52			
AFD:	INGEKOMEN:	No:	
3	26 APR 1944	919	
B. en W. - 19 -		RAAD:	19
BESLUSING: -			

K 134

Geheugensteuntje van het Assurantie-, Hypotheek- en Woningbureau Brouwer voor de burgemeester, 1944 (col-lectie Gemeentearchief Veenendaal)

veel erger. Vanaf het oude postkantoor tot aan ons toe is geen ruit meer heel, maar veel huizen kregen voltreffers en zijn erg gehavend. Er zijn in dit stukje ± 40 voltreffers gevallen.

We hebben de kelder leeggeruimd, de rekken alle er uit gebroken en alle bedden er in. Zoo hebben we tien nachten allen in de kelder geslapen en ook overdag er heel wat gebivakkeerd. Want de beschieting duurde voort. Er zijn ± 30 mensen bij omgekomen. Ik ben wel honderd malen dankbaar geweest dat jullie het niet meemaakten. 't Zou voor Geertje een angstperiode zijn geweest. 's Morgens van negen tot tien mogen we op straat om water te halen en boodschappen te doen. Henk gaat dan 1 liter melk halen (we kunnen bij geen van 'onze' boeren meer komen) en ik haal brood of breng rogge weg naar de molen. 't Is wel geweest dat we tijdens een beschieting boodschappen deden, maar dan ben je blij als je weer thuis bent! Het heeft precies een week geduurd. De eene keer was het erger dan een andere maal. En altijd stralend warm weer en dan moet je in de kelder kruipen... Maar wat waren we blij met onze kelder!

We hadden er nog een groote zorg bij. De brug over den Vaart werd geladen met dynamiet en bommen. Idioot zwaar geladen met duizenden kilo's, onder andere 9 zware bommen. De Ortskommandant had ons gewaarschuwd en gevraagd of we een goede kelder hadden. Zijns inziens werd de naaste omgeving van de brug bij de explosie met de grond gelijkgemaakt en ook voor ons huis werd schade gevreesd. We hebben toen overal de ramen er uit gehaald en onder den vloer geborgen, spiegels van washtafels en dergelijke afgebroken en zooveel mogelijk in veiligheid gebracht. Alle kasten leeg, kleeën in kisten en koffers enzovoort. 't Heele huis was onbewoonbaar, behalve de keuken en kelder. Later kwam nog een mof ons waarschuwen en zeggen dat, als het zoover was, we 't huis uit moesten. 't Heeft ons heel wat angst en spanning gekost. Gelukkig is het niet zoover gekomen. Nu juist vanmorgen hebben ze de bommen er uit genomen en in de Vaart gegooid.

Wapenstilstand

Nu is het al ruim 10 dagen wapenstilstand in

afwachting van de nu afgekomen capitulatie, die hier echter nog geen capitulatie is. We mogen nu 's morgens en 's middag 1 uur op straat. Maar wat je dan ziet! Ware hongertochten! Zwermen kinderen, mannen en vrouwen gaan om levensmiddelen vragen. In de hoop dat het gauw gedaan zou zijn deelden we van onze kleine voorraad mee, nu kunnen we niet meer. We hebben nog 1 week aardappelen en de laatste rogge is gemalen! Als er niet gauw wat komt hebben we niets en niets meer. En niemand kan den boer op. We eten 's morgens en 's avonds wat droog brood en moeten het helemaal van het middageten hebben. Maar ook daar is het eind van te zien.

Nu zijn gisteren de eerste voedselauto's met biscuit en melkpoeder aangekomen. Maar er gaan nog wel een paar dagen mee heen voor het gedistribueerd kan worden. Misschien is het nog maar alleen voor kleine kinderen. Gelukkig echter dat de voedselvoorziening doorgaat. Wat een uitkomst ook voor de goede ouderen. De kinderen hier maken het God zij dank nog best. Ze eten dapper hun droge roggebrood. Henk senior is ook weer beter te pas dan een poos geleden, maar Henk junior ziet er slecht uit, net als toen hij uit de gevangenis kwam. Zelf ben ik zoo mager geworden, meer dan 35 pond afgevallen! Geen een jurk van 't vorig jaar kan ik nog dragen. Ineke vindt het maar jammer dat zij niet mager wordt. Wouter is nog steeds in 't kamp en heeft daar heel wat meegemaakt. Bij een beschieting vielen daar twee doden en enkele zwaargewonden. Maar hij is steeds op z'n post gebleven. Ook toen het kamp veiligheidshalve werd ontruimd is hij met twee anderen gebleven om overal op te passen. Na de volkomen capitulatie krijgt hij heel ander werk, 'moordwerk', zooals we het noemen.

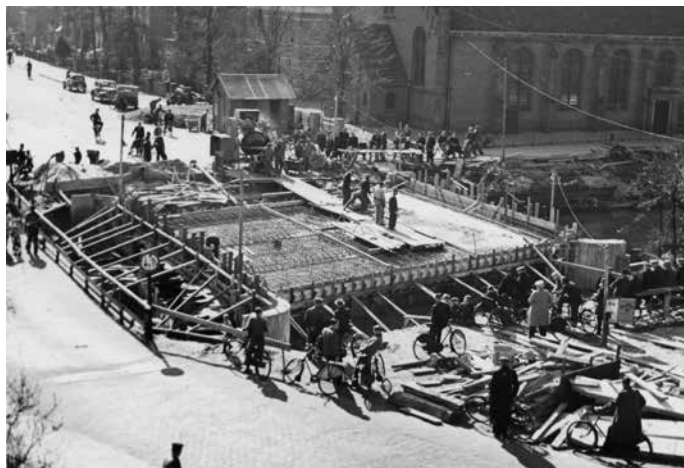
Nu ben ik voorlopig aan het eind van m'n verhaal. We mochten gisteren van zes tot zeven uur, dus bijna den heelen dag, op straat. Maar vandaag niet. Straks mogen we van vier tot zes uur buiten. Dan is er kerk, een oogenblikje maar. Dominee Van Enk zal dan weer voor 't eerst preken. We hooren nu steeds schieten. De Duitschers schijnen zelf voor de S.S. aansprakelijk te zijn gesteld. De Engelschen bemoeien zich met de ontwapening. Nu zal hier de weermacht tegen de S.S. moeten optreden. Maar wanneer zullen

we kunnen vlaggen? De oranje strikken liggen al een poos klaar. Enfin, we hopen geduldig te wachten tot ook voor ons de dag van de bevrijding aanbreekt.

Toch nog

Weer een sensatie beleefd! We waren thuis uit de kerk en zaten brood te eten toen plotseling een ontzettende slag ons deed opvliegen en naar de kelder vluchten. Ik zag door het groote raam een wolk van glas, puin en stof naar binnen vliegen. Toen we in den kelder niets meer hoorden zijn we gaan kijken en wat bleek toen? De brug was er uit! Toch nog opgeblazen. De ravage is vreeselijk. We hadden tijdens de wapenstilstand de salon schoongemaakt en daar de ruiten stuk waren, de winterramen ervoor gedaan. Nu was het groote raam naar buiten gevallen en... heel gebeven, maar 't zijraam was stuk en er lag een kei groter dan een kinderhoofd midden in de salon. De rommel was onbeschrijflijk. Met de straatbezem hebben we de kamer uitgebeemd. Van de meubels gelukkig niets stuk. Achter 't huis ook ravage, de schutting kapot, een stuk van 't hek van de brug lag bij de poortdeur.

't Is wel waarschijnlijk dat het een ongeluk is geweest, er zijn twee moffen bij omgekomen. In stukken geslagen. We zijn straks bij de brug gaan kijken. Je kunt je geen voorstelling van de ruïne maken. Als we nu naar 't dorp willen, moeten we een groote omweg maken.

In 1948 trok het herstel van de Vaartbrug veel bekijks. Op de achtergrond de gereformeerde kerk (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Eindelijk bevrijd

Vrij, Goddank, vrij!! Een onvergetelijke week ligt achter ons. Een week van angst en vreugd. Nog is alle S.S. niet weg, er zitten er nog verborgen in lege huizen en de bosschen, maar we behoeven niet bang meer te zijn. Nu, terwijl ik dit in de voortuin zit te schrijven, daveren de Engelsche wagens voorbij die de laatste nesten gaan uitroeien.

't Begon Maandag. Aarzelend werden de eerste vlaggen uitgestoken, hoewel 't dorp nog niet bezet was. Wel kwam er een Engelsche auto door, maar verder niet.

Dinsdag was alles in Oranje en vlaggentooi, maar nog geen bezetting. 's Avonds vluchtten we van de straat omdat de kogels van de S.S. over de weg knalden.

Woensdag nog meer feeststemming. 's Middags had ik met de kleintjes een prachtplaats, namelijk op het balcon van het gemeentehuis, want die middag zou de bezetting komen. De Engelsche commandant was er al. En ja, tegen vijf uur daverden vier geweldige tanks door de Hoofdstraat en stopten bij het gemeentehuis. De geestdrift was onbeschrijflijk. Toen pas werd de vlag uit 't gemeentehuis en van den toren geheschen en klonk spontaan het Wilhelmus. Ontroerend was het. Allen in de houding: politie, marechaussé's, Engelschen.

Wout en Henk waren beiden bij de hulppolitie ingeschakeld. Henk hoort eigenlijk bij de N.B.S.³,

maar is door vergissing er niet bij opgeroepen. Waarschijnlijk wordt hij er morgen bij ingedeeld en krijgt dan ook wapens. Wout is nu de persoonlijke ordonnans van de chef der politie.

Nog zijn ze hier druk met opsporen van N.S.B.'ers en S.S.'ers. We mogen niet de Vaart over en van 't dorp mogen ze niet hier komen. Overall staan Engelsche posten om te beletten dat S.S.'ers ontvluchten kunnen. 't Is lastig niet naar 't dorp te mogen, maar niets aan te doen.

De kleintjes zijn niet thuis te houden. Zijn de hele dag bij de

Tommies. Trouwens, de grooten ook. De jongens hebben een bewijs dat ze de (nood)brug over mogen en Ineke komt 's avonds als er muziek is met een Tommy over. 't Was de hele week alle avonden feest. 't Was vaak twee uur voor de jongens thuis waren!

Het ophalen van de N.S.B.'ers was ook om niet te vergeten. Toen ze die kerel haalden die voor een paar jaar Henk twee tanden uit z'n mond sloeg, dachten we dat het volk hem zou vernielen. Ze vlogen als wilde dieren op hem af. Henk zelf heeft hem moeten beschermen, anders was hij gelyncht. Nu moeten ze werken voor ons. Ze zitten gevangen in de kelder van Eltheto en de vrouwen en moffenmeiden in een van de fabrieken.

Voedsel is nog niet gedistribueerd. Hopelijk morgen of Dinsdag. Er is geen brood meer, niets. Een schaduw is dat er hier typhus is uitgebroken, wat ook geen wonder is. Vanaf Woensdag kan men zich laten inenten. Wij zijn 't ook van plan. Er zijn nu al $\pm$ 30 gevallen, ook al met doodelijke afloop. Gelukkig hebben we weer water van 's morgens zeven tot een uur of een. We hopen dat de ziekte tot staan zal komen.

Dankbaarheid

Maar verder hebben we reden tot groote dankbaarheid. We hebben in die 5 jaar veel meege maakt, maar allen mochten we Gode zij dank

De Kanaalweg, circa 1935. De familie Brouwer woonde in de oorlog links vooraan op nummer 2 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

de bevrijding beleven. En dat de strijd juist hier tot staan kwam is ook een wonder. Nu pas blijkt hoeveel S.S.'ers er waren en hoeveel geschut hier was. Was er doorgevochten – er was niets van Veenendaal overgebleven. Nu is er wel schade, maar dat is te herstellen. Echter meer dan 30 doden onder de burgers.

Wij zijn erg benieuwd naar jullie. Je zult nu zeker naar huis verlangen! Wanneer zou het kunnen? Laat zo spoedig mogelijk wat horen? Henk junior wil zoo gauw mogelijk naar Groningen toe voor hij opgeroepen wordt. Wouter denkt er hard over vrijwillig te gaan, maar er is nog niets zeker. Nu eindig ik eindelijk maar eens. 't Is een heel epistel geworden. Maar nu weten jullie zoo'n beetje hoe het hier is gegaan.

We hopen dat we elkaar spoedig in goede welstand terug mogen zien en dat bij jullie en Maarten ook alles goed is. Van Riek en Jan hebben we ook in een tijd niets gehoord. Die zullen ook wel naar huis verlangen. Groet Maarten en Henny hartelijk van ons en wees zelf ook heel hartelijk gegroet van ons allemaal.

Je liefhebbende Alie, Henk en kroost.

Noten

1. Organisation Todt (OT) was een Duitse bouwmaatschappij die onder meer bunkers, kustversterkingen en wegen bouwde.
2. Filiaal van de N.V. Albino Maatschappij, een kruidenierswinkelketen van margarinefabrikant Van den Berg. Adres: Hoofdstraat 95, nu 93.
3. Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (NBS), de officiële naam voor Binnenlandse Strijdkrachten (BS).

Noot van de redactie

Omwillen van de leesbaarheid hebben we hier en daar kleine technische veranderingen aangebracht en kopjes geplaatst.

De Hondzenelleboog en zijn bewoners

De weg c.q. het gebied dat vroeger de Hondzenelleboog werd genoemd maar in de volksmond bekendstond als de Hondskont, liep van de Geerboerderij naar de Slaperdijk. Her en der in het gebied stonden kleine boerderijtjes en de Hondzenelleboog slingerde zich erlangs. Hont is een landmaat en met elleboog wordt in dit geval een kromming bedoeld. Hondzenelleboog betekent dus waarschijnlijk: een haakvormig stuk land ter grootte van een hont (oftewel 100 roeden = 1400 m²). Bij raadsbesluit van 21 oktober 1930 kreeg de straat haar huidige naam: Dijkstraat. Pas veel later werd de Dijkstraat de rechte straat zoals we die nu kennen. In 1990 werd de straat door de aanleg van een nieuwe wijk verlegd en werd het laatste gedeelte Dijkstraat-west genoemd.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Arris Hardeman is een krasse oude heer die het grootste deel van zijn leven op de Dijkstraat heeft gewoond, hoewel hij op 12 september 1919 op het Gelders Benedeneind geboren werd.

Hij groeide op in een groot, gezellig gezin met acht zussen en vier broers. Arris zat op de Patrimoniumschool. Zijn beste vriend was zijn buurjongen Gijs Vlastuin. De jongens liepen er vanaf school een half uur over om thuis te komen en op weg naar huis kwamen ze eerst langs de Geerboerderij, daarna liepen ze langs de Planken Keten en dan langs de boerderijen van Gijs Versteeg en Gert Verhoef. De Planken Keten waren noodwoningen, waarvan de bewoners het niet zo breed hadden. Ze stonden

ter hoogte van de huidige Aart de Gelderstraat. Achter de genoemde boerderijen lagen de boerderijen van Johan Bos, Bart van Doorn, Van Zanten en Pol (bijgenaamd de Roomse Pol).

Dit stuk Dijkstraat heette niet voor niets de Hondzenelleboog: het meanderde langs de verschillende boerderijen. De burens kenden elkaar allemaal goed. De kinderen Hardeman mochten de geboorte van hun jongste zusje bij de burens gaan 'aanzeggen' en volgens de

gewoonte kwamen de buurvrouwen in de weken na de geboorte een krentenbrood brengen.

Moederloos

Toen Arris dertien jaar was, overleed moeder Hardeman op 38-jarige leeftijd aan een ernstige longontsteking. Vader Hardeman bleef achter met tien jonge kinderen. De Dijkstraat was in die jaren nog een zandweg die bij regenachtig weer veranderde in een modderpoel. Voordat moeder Hardeman begraven kon worden, moest de gemeente eerst de straat netjes maken. Later werd er grind aangebracht, maar pas in 1934 werd de Dijkstraat bestraat.

Het gezin Hardeman omstreeks 1930 (collectie Hans Hardeman)

Teuntje, het oudste zusje nam de zorg voor de huishouding over en vader Hardeman wilde ook Arris van school halen om zijn zusje te helpen. Net in die tijd werd de leerplichtige leeftijd verhoogd tot veertien jaar en Arris was dus eigenlijk te jong om van school af te gaan. Vader Hardeman vroeg of het toch mogelijk was om Arris thuis te houden. Het hoofd van de school kende natuurlijk de situatie van het gezin, maar hij kreeg ook regelmatig controle op school. Omdat hij wist dat de controleur altijd op vrijdagmiddag kwam, stemde hij in met het verzoek van vader Hardeman op voorwaarde dat de jonge Arris elke vrijdagmiddag op school was. En zo geschiedde. Het laatste half jaar van zijn lagere schoolperiode ging Arris maar een halve dag in de week naar school.

De nog jonge Arris Hardeman aan het melken (collectie Hans Hardeman)

Dominee Kok, die vond dat de twee kinderen te jong waren om voor een gezin te zorgen, wist een huishoudster voor vader Hardeman. Zij kwam uit Opheusden en durfde de zorg voor tien kinderen wel aan. Maar na een jaar trouwde ze en verdween ze weer uit het gezin. Vader Hardeman zette een advertentie voor een nieuwe huishoudster, maar daar kwam alleen een gescheiden vrouw met een kind op af, die ook nog gereformeerd was. Dat werd door dominee Kok ten eerste afgekeurd en dat was de reden dat vader Hardeman overstapte naar de Bethelkerk. Uiteindelijk trouwde vader Hardeman met Stien

van Ginkel, die achteraan bij de dijk woonde en zelf ook twee kinderen had. Deze kinderen overleden echter jong. Uit het huwelijk werden nog drie kinderen van hen samen geboren. Stien overleed op 52-jarige leeftijd. Daarna kreeg hij op zeker moment weer een hechte relatie met een vrouw uit de Betuwe, maar het noodlot sloeg opnieuw toe. Op een dag kwam zij thuis van een bijeenkomst van de Vrouwenkring in de Sionskerk en terwijl zij daarvan aan vader Hardeman verslag deed, zakte ze in elkaar en overleed ze.

Landarbeider

In de oorlog werkte Arris als landarbeider op de Geerboerderij. Deze boerderij stond ongeveer op de plaats waar nu het hondenveldje tegenover de Sionskerk ligt en was toen de grootste boerderij

van Veenendaal. Het land liep tot aan de huidige Klaas Katerstraat, de Bergweg en de Mr. Heemskerkstraat. In de oorlog werd de boerderij bewoond door het gezin Jansen. Boer Jansen was een aardige man. Arris herinnert zich dat, toen er in de oorlog veel mensen om eten kwamen, hij van Jansen een grote schaal kreeg om iedereen één schep graan met die schaal te geven. Honderden scheppen deelde hij zo uit. Arris was bevriend met de zonen van boer Jansen.

Vóór Jansen woonde boer Schimmel op de boerderij. Hij was een makkelijke man, die er geen be-

zwaar tegen had dat de schoolkinderen zijn land gebruikten om de weg naar school af te snijden. En hoe aardig Jansen ook was, aan die gewoonte maakte hij een eind.

Boer Jansen speelde graag voor koppelaar. Op een avond had hij een aantal jonge mensen uitgenodigd, waaronder Arris, zijn toekomstige vrouw, die toen nog in de verste verte zijn toekomstige vrouw niet was, de meisjes Hasselaar en nog meer jongelui. Ze hadden een gezellige avond, die goed van eten en drinken was en aan het eind brachten Teus en Wim Jansen de zusjes Els en Mien Hasselaar naar huis. En Jansen kreeg zijn

Hofstede De Geer, 1962, kort voor de sloop (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

zin: de koppelpoging slaagde en de twee broers trouwden de meisjes Hasselaar. De vonk tussen Arris en zijn vrouw sloeg pas veel later over. Zij heette Hendrika Hermina van Braak en kwam op haar zesde vanuit Alphen aan den Rijn naar Veenendaal.

Dijkstraat 125

Net na de oorlog trouwden Arris en Mien. Wout van Stempvoort, de vader van organist Bob van Stempvoort, ging in die jaren over de toewijzing van huizen en onverwacht snel kwam er een huis op de Patrimoniumlaan beschikbaar. Ze moesten het delen met hun goede vrienden Bas van Ravenswaaij en Gijsje Takken. Na twee jaar wilde Bas graag een vrijstaand huis voor zijn melkzaak en kreeg hij een woning aan de Dijkstraat toegewezen. Na vijftien jaar op de Patrimoniumlaan kwam Dijkstraat 125 van eigenaar Drost vrij. Op dat moment woonden Nico en Bertus Drost in het huis, maar die wilden liever kleiner wonen. Het huis kostte f 20.000,-, maar na enig

onderhandelen zakte de prijs naar f 18.500,-. De helft moest Arris zelf betalen, de andere helft wilde Drost voor zijn rekening nemen tegen 4½% rente. Zelf had Arris f 1000,- gespaard met de verkoop van eieren van eigen kippen, maar het restant moest hij nog zien te lenen. Tegenwoordig gaat men naar de bank om een hypotheek te nemen, maar in die tijd keek men uit naar iemand die het geld wilde uitlenen en in dit geval was het melkboer Arris van de Meent.

Het gezin woonde ruim 20 jaar op nummer 125.

Dijkstraat 125 in de jaren zestig (collectie Hans Hardeman)

Na het overlijden echter van vader Hardeman in 1978 werd diens huis op Dijkstraat 96 openbaar verkocht bij café Vonk. Arris kocht samen met een andere familie het grote perceel en na de sloop van het oude huis werd er een dubbelhuis op gebouwd. De burens van het nieuwe huis waren Gijs Versteeg, Gert Verhoef, Vlastuin, daarachter Johan Bos, Bart van Doorn en Pol. Aan de andere kant woonde Klaas Roelofsen. Op nummer 91 woonde zijn grootmoeder Van de Haar. Ze was een grote vrouw die erg krom liep. Arris ging jarenlang, voordat hij naar de fabriek ging, eerst bij haar langs om de koe te melken.

Broer Kees

De jongere broer van Arris is Kees. Ook hij weet nog goed dat zijn moeder op zo'n jonge leeftijd overleed. 'Maar', zo zegt hij, 'het gezin is er wel heel erg hecht door geworden'. Kees werkte in de oorlog eerst op de Cavansa en later op de Ritmeesterfabriek, waar hij de poedermachine bediende, maar toen het bericht kwam dat alle mannen naar Duitsland moesten, verliet hij de fabriek. Hij kon tuinman worden bij directeur Henk van Schuppen. Tijdens de oorlogsjaren werkte hij nog bij drie andere boeren, bij Vlastuin, bij boer Lagerweij op Prattenburg en op de Juliahoeve.

Wat achteraf aan de Dijkstraat stond een boerderij van eigenaar Drost. Drost verkocht de boerderij aan aannemer Merbies, die zijn zuster, getrouwd met Verkade, op de boerderij zette. Ongeveer acht jaar later overleed de heer Verkade en vrouw Verkade bleef alleen achter. De vorige eigenaar Drost kwam bij Kees informeren of hij misschien een goede knecht voor vrouw Verkade wist en Kees besloot zelf bij haar aan het werk te gaan. Hij werkte er van 1944 tot 1946 en verdiende een goed loon, f 30,- in de week. Hij woonde nog steeds bij zijn vader op Dijkstraat 96.

Toen brak het moment aan dat vrouw Verkade van de boerderij af wilde. Zij wilde het bedrijf graag overdoen aan Kees, maar die had niet genoeg geld. Vrouw Verkade was echter zo gesteld op Kees, dat ze hem financieel hielp, zodat hij de boerderij kon huren. Na vijftien jaar was hij zover dat hij de boerderij kon kopen. Het adres was toen Hondzenelleboog D13, maar pas in 1980, toen de gemeente vlakbij twee nieuwe straten aanlegde, de Eekwal en de Houtwal, kreeg de boerderij de naam De Eekhoeve. De Eekhoeve stond in de eerste jaren op 494 are grond, maar is tegenwoordig uitgebreid tot 1200 are. De grond voor de uitbreiding kon Kees huren van de heer Sandbrink, directeur-eigenaar van de textielfabriek aan de Dijkstraat.

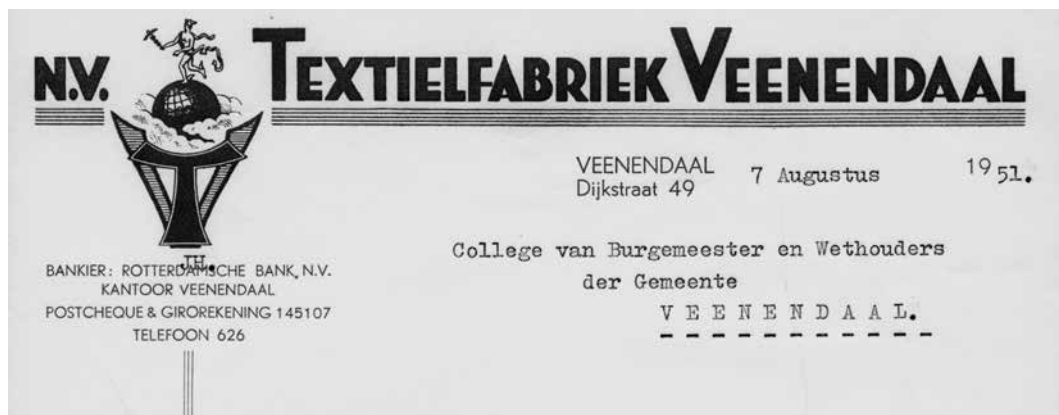

Het begin van de Dijkstraat bij de aanleg van de Rondweg-west, circa 1965 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De oude Dijkstraat

De Dijkstraat liep oorspronkelijk vanaf de Klaas Katerstraat naar de Slaperdijk. Nadat de Rondweg-west was aangelegd, heette alleen het gedeelte na de Rondweg nog Dijkstraat. Bij raadsbesluit van 4 november 1965 werd aan het gedeelte tussen de Klaas Katerstraat en de Rondweg de naam Dr. Slotemaker de Bruïnestraat

minder gefortuneerde bewoners, dan stonden er de twee huizen van de familie Slok, 50 meter verder stond de boerderij van Gijs Versteeg die later schillenboer werd en weer 200 meter verder woonde Van de Hoef. De huizen stonden zo ver naar achter dat nu op die plek de Fokkeschoot ligt, maar van nieuwbouw in West had niemand toen nog ooit gehoord.

Briefhoofd van de Textielfabriek Veenendaal, 1951 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

gegeven. Aan het begin van de Dijkstraat, nu dus de Bruïnestraat, dreef Bram Gerritsen, bijnaam Kale Bram, een kruidenierswinkelje. Het winkelje is een paar keer verkocht geweest, onder meer aan een familie Bouwland, voordat Barend van Deelen erin kwam en het uiteindelijk een grote supermarkt werd. Nu huist de speelgoedzaak van André Quint in het pand. Het had nog heel wat voeten in de aarde om boer Van Ravenswaaij uit zijn boerderijte te krijgen dat ertegenover lag en dat later werd gesloopt.

De oude Dijkstraat liep met veel bochten en de boerderijen stonden her en der naar achter verspreid. Vlak bij de Geerboerderij lag bij een bosje ter hoogte van de huidige Dr. Colijnstraat een grote kei, de Pietekei. Schuin tegenover de Geerboerderij, waar nu een rij huizen staat, stond een kleine boerderij, De Kleine Geer genaamd. Eigenaar van zowel de Geerboerderij als De Kleine Geer was boer Van Rijn, bijgenaamd Dikke Piet, die elke week uit Wageningen kwam om de huur op te halen.

Rond 1930 woonde op De Kleine Geer boer Van Ravenswaaij, op de plek van de huidige Aart de Gelderstraat stonden de Planken Keten met hun

Textielfabriek

Hoewel de Dijkstraat door agrarisch gebied liep, stond er toch een fabriek, namelijk de N.V. Textielfabriek Veenendaal van Dirk Sandbrink. Toen de textielfabriek van Roessingh op de Kerkewijk failliet ging, nam de heer Sandbrink een deel van de machines over om er zijn textielfabriek mee in te richten. Bedrijfsleider Walkotte kwam ook bij hem in dienst. De fabriek stond bekend om de prachtige kwaliteit manchester die er gemaakt werd. De echte Veensen noemden een manchester broek een pilose boks.

Omdat het machinepark verouderde, kon de fabriek het op een gegeven moment niet meer bolwerken en omstreeks 1980 gingen de deuren voorgoed dicht. Veel mensen uit de omgeving van de Dijkstraat werkten er, zoals Takken, Van Doorn en Van de Pol. Tegenover de fabriek woonde monteur Van de Brand. Zijn huis stond vlak bij het huis van boer Vlastuin. Achter Vlastuin bevond zich de grote boerderij van de familie Folmer.

Aan het eind van de huidige Houtwal stond de boerderij Veenenstein. De boerderij was eigendom van de heer Sandbrink, maar boer Vlastuin huurde het pand. Iets verderop aan de overkant

stond Klein Veenenstein. Daar woonde eerst de familie Hasselaar en later boswachter Toon Robbertsen, die in dienst was bij Piet van Rijn. De wei tegenover de boerderij van Kees Hardeman was van de heer Sandbrink. Kees wilde de wei graag kopen, maar Sandbrink deed een beetje moeilijk, want hij wilde de grond eigenlijk bij Veenenstein trekken. Kees ging bij Vlastuin informeren of hij dat ook wel wilde. Daarop ging Vlastuin naar Sandbrink met het voorstel om de helft bij Veenenstein te trekken en de andere helft aan Kees te verkopen. Sandbrink vond het een goed idee en zo gebeurde het. Op de plaats van de oude boerderij bouwde Vlastuin later een nieuwe woning, die ook de naam Veenenstein kreeg.

Drost en Klop

Henk Drost, een Dijkstrater in hart en nieren, werd op 19 februari 1949 geboren in de koet-sierswoning van Prattenburg. Veel Veenendalers zullen met hem te maken hebben gehad, want in zijn werkzame leven deed hij het grafonderhoud op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg. Toen hij een jaar of vier was verhuisde hij met zijn ouders naar de Ursulahoeve en op negenjarige leeftijd verhuisde hij nogmaals, ditmaal naar Dijkstraat 113a. Als kind speelde hij met de oudste kinderen van Kees Hardeman, onder anderen met Gert en Janny. Ook Henk Henzen, die woonde in het huis achter De Eekhoeve, was een van zijn kameraadjes, evenals Dick van der Meijden, die in een groene noodwoning woonde die ook op dat terrein stond. Met de jongens Vlastuin, de burens van Arris Hardeman, haalde hij kattenkwaad uit. Zijn grootvader, Cornelis Drost, bezat een groot stuk grond, dat liep van de Dijkstraat tot aan wat nu het eind van de Houtwal is. Vader Drost werkte bij de gemeente in de plantsoenen-dienst. Ook Henk is de Dijkstraat trouw gebleven, want hij woont nu

nog steeds aan het pad naar De Eekhoeve in een prachtig nieuw huis.

In de jaren vijftig woonde halverwege de Dijkstraat een bijzondere familie. De familie Klop wilde onderling nog wel eens ruzie maken en men dronk ook wel eens een glaasje te veel. Zoon Kees echter deed daar niet aan mee, want hij studeerde voor dominee. Zoon Bert was vrachtwagenchauffeur. Hij reed vaak op Rotterdam en het was algemeen bekend dat het leidingwater in Rotterdam slecht te drinken was. Bert wist daar wel raad mee: hij vulde flesjes met het uitstekende kraanwater van Veenendaal en verkocht dat als bronwater. Het werd een gouden handel. Maar op een dag werd Bert opgepakt en wegens dronkenschap in de cel gegooid. De volgende morgen werd hij daar dood gevonden.

Winkeltjes

Het winkeltje van vrouw van Zanten zat oorspronkelijk in een klein wit huisje vlak bij het pad naar De Eekhoeve. Er werden kruidenierswaren en tabak verkocht. Vrouw van Zanten was de moeder van Gijsbert van Zanten. Hij werd door zijn muziekschool op de Markt een bekende Veenendaler en hij dirigeerde op Koninginnedag

Hans van den Bos met zijn verloofde Ria voor de woning aan de Dijkstraat
(collectie Hans van den Bos)

de honderden schoolkinderen die op de Markt kwamen zingen. Mevrouw Van Zanten verkocht het winkeltje aan de familie Veldhuizen en verhuisde naar het huis ernaast, nu Dijkstraat 121, waar ze toch ook weer een winkeltje begon.

Hiertegenover woonde Gert van de Haar met zijn vrouw en twee dochters, bijgenaamd Gert Took. Ze hadden een kruidenierswinkel, waar de familie Jonker in woonde. Zelf woonde Van de Haar in een huisje erachter, op Dijkstraat 112. Hij was een kleine boer die zijn waren in verschillende plaatsen uitventte. Ook kreeg hij veel bezoek in zijn kroegje, waar gekaart en gedronken werd. Vaak ging men laat in de avond met vallen en opstaan naar huis.

Hoewel de winkeltjes talrijk waren en vlak bij elkaar stonden, kon men er toch van leven. Dat was mede te danken aan het feit dat er steeds meer woningen op de Dijkstraat kwamen.

Een van de mensen die hun hele leven al op de Dijkstraat wonen is Hans van den Bos. Hij werd geboren op nummer 104 en woont er nog steeds, zij het in een later nieuw gebouwd huis. Zijn vader, ook een echte Dijkstrater, was kippenhandelaar. Hans trouwde met Ria en ook Ria kwam van de Dijkstraat, zij werd geboren op nummer 55. Hans is uiteraard in een andere tijd opgegroeid dan de broers Arris en Kees Hardeman. Zijn herinneringen dateren dan ook van een latere datum. Maar ook hij kan, net als Henk Drost, moeiteloos de bewoners van de Dijkstraat uit zijn jeugd opnoemen.

Kohlbrugge

De Hondzenelleboog kende veel families met dezelfde naam, maar de familie Versteeg was wel heel uitgebreid. Ook aan het fietspad naar Prattenburg woonde een aantal Verstegen. Andere bewoners aan het pad waren Joop van de Haar, Mees van Ginkel en last but not least de familie Kohlbrugge. Hermann Kohlbrugge, een kleinzoon van de bekende theoloog dr H.F. Kohlbrugge, bouwde in 1939 aan de Hondzenelleboog D17 (nu Dijkstraat 161) een huis. Het echtpaar had vijf dochters, van wie de jongste, Hebe Charlotte, landelijke bekendheid verwierf. Zij speelde een belangrijke rol in de Tweede Wereldoorlog en kreeg onder meer de hoge

Amerikaanse onderscheiding Medal of Freedom. Dr Hebe Kohlbrugge vierde op 8 april 2014 haar honderdste verjaardag.

Verderop langs het pad stond een wit huisje dat met de weidse naam Bosvilla werd aangeduid en daarnaast, in een oude boerderij, woonde Kees Versteeg. Hij was getrouwd met Cornelia en Kees at zonder bezwaren de hutspot van hetzelfde bord waarvan de kat net tevoren had gegeten.

Links van het pad woonden de ietwat angstige dames Mies en Mien Veldhuizen. Hun huis was slecht beveiligd en Hans van den Bos herinnert zich dat hij ooit alle deuren van sloten voorzag, zodat ze zich wat veiliger waanden. Helaas brandde het huis later volledig af, maar gelukkig ontkwamen de beide dames aan het vuur. Ook aan de linkerkant woonde de familie Heikamp. Thijs Heikamp, voeger van beroep, kon prachtig zingen en dat liet hij op de bouw graag horen. Hij kreeg zelfs een aanbod voor een radio-optreden, maar voorwaarde was dat hij de drank liet staan. En dat offer was voor Thijs te groot. Zijn uitschel was Ravert. Verderop links stond de oude boerderij van de familie J. Vlastuin. Op deze plek woont nu de familie H. Hardeman.

Rehoboth

Zelfs een kerkje ontbrak niet op de Dijkstraat. Het had een hervormde signatuur en de kosteres was mevrouw Van Ginkel, die op nummer 171 woonde. Henk van Appeldoorn was er organist. Jongens en meisjes kregen gezamenlijk catechisatie van godsdienstonderwijzer Gaasbeek, maar die had geen gemakkelijke taak. Vooral de jongens waren wild en ondeugend en het stampen met de klompen op de houten vloer was een geliefkoosde bezigheid. Toen er geen kerkdiensten meer werden gehouden, was het nog wel in gebruik als zondagsschool. Heden ten dage fungeert het als woonhuis.

Naast het kerkje, en we hebben het nu over de jaren vijftig, woonde de familie Van Appeldoorn. En wie heeft niet op de ijsbaan van Van Appeldoorn, die aan de overkant van de Dijkstraat lag, schaatsen geleerd?

Tegenover het kerkje stond een aantal barakken met wat stenen huisjes ertussen. De barakken waren oorspronkelijk bestemd voor gewonden die

Alleen de vorst nog en V'daal heeft een nieuwe ijsbaan (aan de Dijkstraat)

Als koning winter dit seizoen nog een keer zijn strengste kant toont is er voor de liefhebbers van de schaats-sport in Veenendaal weer gelegenheid om de benen uit te zwaaien. Aan het eind van de Dijkstraat ligt namelijk 6000 vierkante meter water te wachten op temperatuurwaarden beneden de nul graden.

Deze nieuwe en broodnodige gelegenheid tot schaatsen is te danken aan een initiatief van twee heren van Appeldoorn, woonachtig aan de Dijkstraat.

Deze beide broers hebben namelijk de beschikking weten te verkrijgen over een perceel grond, gelegen tussen de Dijkstraat en het voormalige kamp aan die straat.

Een verzonken stuk grond van 80 x 75 meter, dat men onder water heeft laten lopen. De voorbereidingen voor deze ijsbaan zijn zeker niet provisorisch te noemen. Men heeft er wel degelijk werk van gemaakt: er is een put geboord en een pomp geslagen om het wateroppervlak op peil te houden.

Het wachten is nog slechts op vorst en dan heeft men de beschikking over een ijsbaan met verlichting en consumptietent.

Van belang is ook, dat deze ijsbaan-in-spé is gelegen op een ideale plek.

De ijsbaan aan de Dijkstraat in *De Valle* van 11 januari 1964 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

er in de oorlog door het Rode Kruis werden heen gebracht. Kampbaas was ene Van Manen met de Veense uitschel De Ekster. Daar woonden ook de families Van de Bovenkamp, Jansen, Leenheer en Gijs Versteeg. Gijs was getrouwd met een Poolse vrouw die graag wat bijverdiende door herenbezoek te ontvangen.

Naast Gijs Versteeg bevond zich een zaaltje

waar regelmatig gezellige feesten werden gehouden. Hans van den Bos herinnert zich maar al te goed dat hij in zijn jonge jaren met zijn vrienden naar de achterkant van de feestzaal sloop om zich daar stiekem te goed te doen aan de hapjes en drankjes.

Aan het eind van de Dijkstraat bevindt zich een bosje. Daarnaast, op nummer 177, woonde Wim van Appeldoorn, die in december volop kerstbomen aan de man bracht. Later verhuisde hij naar het naastgelegen perceel, waar hij een nieuw huis liet bouwen. De familie Boonzaaijer trok in zijn huis. Naast dit huis, op de plaats waar nu een prachtig nieuw huis is gebouwd, stond de houtzagerij van Henk van Appeldoorn.

Net voor het eind van de Dijkstraat bevond zich een boerderij die later palingkwekerij werd. Deze was oorspronkelijk eigendom van Piet van Rijn, maar werd later eigendom van zijn schoonzoon Richardson en diens compagnon Hop. De heer Hop hield zich ook bezig met de boterhandel.

Als men het pad naar de sauna passeerde, kwam men bij het huis van Arie Jansen, bijgenaamd De Berenboer. Hij was een zoon van Dirk Jansen van de Geerboerderij.

Garechie Klep

In het allerlaatste huisje, vlak tegen de Slaperdijk aan, woonde Garechie Klep. Ze was altijd in het

zwart gekleed en had een soort knapzak bij zich waarmee ze door het hele Veen en de buurgemeenten liep. Hoewel de meeste mensen haar alleen maar kenden als Garechie Klep, heette ze officieel Gerrigje van Essen-van Essen. Omdat ze overal kwam, was ze een wandelend nieuwsblad en daar in die dagen de communicatiemiddelen nog zeer beperkt waren, was ze bij iedereen

welkom. Dankte ze haar bijnaam aan het feit dat ze overal een praatje maakte en de laatste nieuwtjes vertelde of aan het feit dat ze nooit thuis maar altijd de klep op was?

Het verhaal gaat dat ze op een van haar wandeltochten een dood konijn in een strik zag zitten. Ze haalde het eruit met de bedoeling het thuis lekker op te peuzelen, maar helaas kwam ze de boswachter tegen die het konijn afpakte en haar een bekeuring gaf. Ze overleed in 1977 op 93-jarige leeftijd.

Het is niet duidelijk of het huisje van Garechie Klep nog tot de Hondzenellenboog moet worden gere-

Moord

Aan de weg die nu langs Sauna De Heuvelrug loopt, woonde in het eerste huis rechts Jan Versteeg, daarnaast zat zijn broer Aalt en daarnaast woonde Arris van Ginkel met zijn knecht Kees van Boven. De oorspronkelijke boerderij van Arris van Ginkel is nog in het saunacomplex te herkennen. Knecht Kees hield erg van een borreltje en hij werd vaak in het kroegje van Van de Haar gesignaleerd. Links stond een aantal keten. In de eerste twee woonden vader en zoon Dit en Gijs Heikamp. Dit was getrouwd met een zus van Jan en Aalt Versteeg. Gert Versteeg, de

De boerderij van Arris van Ginkel stond ooit op de plek waar nu Sauna De Heuvelrug zich bevindt (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

kend. De geïnterviewde heren zijn van mening dat dat wel zo is, maar volgens Veenendaalkenner Aart Aalbers behoort dit stukje grondgebied tot De Haspel. Feit is wel dat het vroeger tot de gemeente Amerongen behoorde en nu onderdeel is van de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Zowel het Gemeentearchief Veenendaal als het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht in Wijk bij Duurstede geven hieromtrent geen uitsluitsel.

broer van Jan en Aalt, woonde aan het eind van de Dijkstraat op een pad waar nu ongeveer de Aagje Dekenweg begint.

In de oorlog kreeg Gert ruzie met zijn broer Aalt om een spekkuij. Gert, die een grote driftkikker was, had zichzelf niet meer in de hand en stak Aalt dood. De zoon van Aalt, die zijn vader te hulp schoot, werd in drift ook gedood. Nadat Gert had vastgezet, kwam hij tot geloof. Hij had veel

CV^o 124
A

Verklaring van Overlijden.

Ingevolge art. 5 der wet van 1 Juni 1865 (Stbl. no. 60), verklaart

de ondergeteekende na persoonlijke waarneming, dat op den

23 ~~24~~ November 1944 te Veenendaal
ouderdom van 55 jaar is overleden:

en dat de oorzaak van den dood is geweest:

verloofde door messteken.

VOOR LEVENLOOS AANGEGEVENEN:

Met geneeskundige behandeling?

Zonder geneeskundige behandeling?

Hoeveel dagen heeft het kind geleefd?

Hoeveel maanden was de doodgeboren vrucht vermoedelijk oud?

N.B. Indien de overledene niet geneeskundig is behandeld, dit s.v.p. aanduiden door de letters Z. G. achter den naam van de oorzaak van den dood.

Afgegeven op 24 November 1944 door

den geneesheer, die de(n) overledene gedurende zijn (haar) laatste ziekte behandelde.

A.J.M. Kröger

250-4-43, K 2494

Verklaring van overlijden van N.N. (Aalt Versteeg) door dokter A.J.M. Kröger, 24 november 1944. Als doodsoorzaak noteerde de arts 'verloofde door messteken' (Gemeentearchief Veenendaal)

124 Heden vijf en twintig November
negentienhonderd vier en veertig verscheen voor mij, Ambtenaar van den burgerlijken
stand der gemeente Veenendaal:
Gerrit, Gerrit
oud zes en vijftig jaren, begraafenisondernemer
wonende althier
die verklaarde, dat op elke en twintig November
dezes jaars,
ten elf ure derdigh minuten
binnen deze gemeente in het huis
Landmelleboog 2 twee en twintig is overleden:
Versteeg, Aalt, oud vijf en vijftig jaren,
landbouwer, geboren te Rheden, wonende alhier,
echtgenoot van: Heikamp, Bernia, zoon van:
Versteeg, Piil, haren en van de Binnendijkse Gerrit
beiden onder bevoeg en wonende alhier

Waarvan akte, welke is voorgelezen.

Gerrit

Overlijdensakte van landbouwer Aalt Versteeg, 25 november 1944 (Gemeentearchief Veenendaal)

spijt van zijn misdaden en er wordt gezegd dat hij menigmaal de Bijbeltekst 'Mij, de grootste der zondaren, is genade geschied' gebruikte.

Een ander lid van de familie Versteeg, Geert, woonde oorspronkelijk in de Planken Keten en later aan het fietspad. Hij werd tijdens een drinkgelag door twee mannen uit Rheden vermoord.

Vriendschappelijk

De jongens van de Dijkstraat die veel met elkaar optrokken hadden ook een eigen voetbalclub, niet geheel verrassend de Dijkse Boys genaamd. Door in een stuk bos hei en struiken weg te halen, hadden ze een eigen voetbalveldje gecreëerd. Een leider van het boefjeskamp in Overberg woonde op de Dr. Colijnstraat en die zag het wel zitten om een team van het kamp tegen de Dijkse Boys te laten spelen. Volgens Hans van den Bos waren dat heel gezellige ontmoetingen.

Na afloop dronken ze nog een glaasje limonade met de boefjes.

Misschien is de Dijkstraat wel de straat die in de afgelopen decennia het meest is veranderd. Oude boerderijtjes en daglonershuisjes werden afgebroken en prachtige nieuwe huizen verzezen op dezelfde locaties. De minder goede reputatie die de Dijkstraat in vroeger jaren had, is verdwenen. Het is een aantrekkelijke en populaire straat geworden, waar mensen graag willen wonen. In bijna een eeuw is er heel veel veranderd.

Bronnen

Mondelinge verhalen

Aart Aalbers, 'In de Haspel was geen eenzaamheid', serie in de *Veenendaalse Krant*, april-juni 2014

P. Will, *Veenendaal, straat in straat uit*, 2000

Uitgelezen

Verhalen. Wat is geschiedenis anders dan verhalen van vroeger voor mensen van nu? Je hebt ze in soorten en maten. Ze gaan over lang geleden, over oorlogen, over grote mannen, over kunst. Maar ook over mensen die je nog zo voor je ziet omdat ze een winkel hadden bij jou in de straat. Enkele opmerkingen over een bundel verhalen uit het recente verleden van Veenendaal en omgeving.

DOOR GERT GROENLEER

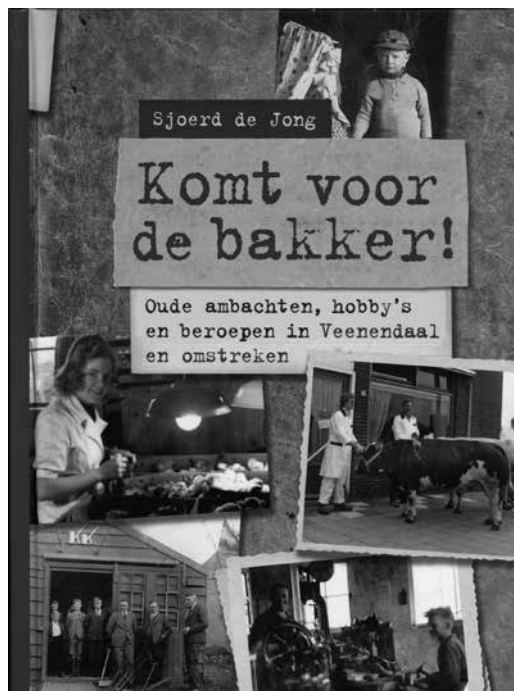
Komt voor de bakker! Oude ambachten, hobby's en beroepen in Veenendaal en omstreken door Sjoerd de Jong. Geïll., 96 pagina's, Barneveld, ISBN 978-90-8788-219-8, € 14,95.

In veertien verhalen laat Sjoerd de Jong neringdoenden van allerlei slag aan het woord. Ze vertellen over gedane zaken die geen keer namen en over zaken die nog steeds bestaan: de bakkerij van Van Ledden en de wagenmakerij van Van den Bosch, de klompenmakerij van Schreuder en de slagerij van Ariesen, de drogisterij van Kok en de schoenmakerij van Henzen. Verder kom je wat te weten over een kousenbreierij en een ondernemende oma die wel haar rijbewijs haalde maar niet achteruit kon. Kuikens seksen: weer zoiets. Gerda van Ginkel was gediplomeerd en deed er achthonderd tot duizend per uur (p. 49). En Frank Romijn? Trok volle dorpshuizen met zijn reisbioscoop. Draaide zijn laatste film op 21 december 2012. The End.

Het boek ziet er puik uit. Een dikke bruine jas, mooi drukwerk en veel nieuwe familiefoto's die de tekst verlevendigen. Soms rijzen vragen. 'Een ons drop kostte toen nog 35 cent' (p. 20). Wanneer was toen? En wie staan er op die aardige groepsfoto's op, bijvoorbeeld, pagina 27, 48 en 88? En heette de politieman niet Peerbalte (p.28)? Maar goed, je kunt niet alles hebben. De bundel biedt genoeg stof tot mijmering en reflectie: er waren tweeëndertig slaggers, er waren pofklanten en er was een schoenmaker die met twee lucifers het gebroken pootje van de kanarie van zijn buurman spalkte.

Het mooiste ambacht, dat van zondagsschoolmeester en -juf, heeft Sjoerd voor het laatst bewaard. Zelf heb ik dierbare herinneringen

aan het fenomeen zondagsschool: de liedjes, de plaatjes, de verhalen, de trompettist die wij stiekem Hein Keu noemden, de hoed van de ouderling waar een van ons per ongeluk expres op ging zitten. En dan het jaarlijkse hoogtepunt: de kerstviering met het lekkers en het boekje. *Een sigaar voor ouwe Geurt* door Piet Terlouw, *Peter in Zuid-Limburg* door Max de Lange-Praamsma, *De stroper van Heusden* door P. de Zeeuw J.Gzn.: ik heb ze allemaal nog. Is het toeval dat Sjoerds lieve, gezellige en nostalgische boekje qua dikte en omvang als twee druppels water lijkt op mijn zondagsschoolboekjes? Vast niet. 't Is voor de bakker!

Geknipt voor Veenendaal

Ongeveer honderd belangstellenden liepen binnen voor de laatste ledenvergadering op 11 december 2014. We zagen een door Hennie Henzen verzorgde digitale presentatie van Veenendaal op papier in de periode 1900-1940. Door de voorfilm kwamen we alvast in de sfeer.

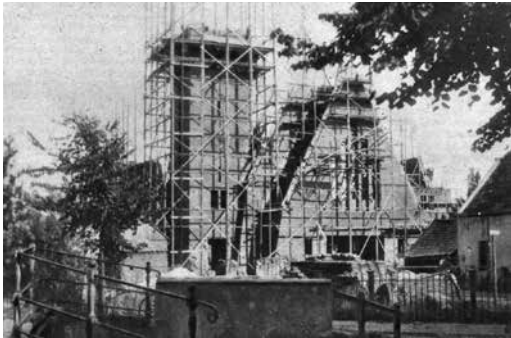
DOOR SIETA VAN AALDEREN

Bert van den Bos heette de bezoekers welkom en Hennie Henzen maakte het spannend: geen foto- en filmavond, maar wat dan wel? Hennie had krantenknipsels geselecteerd. Zou dat wel goed komen? Een artikeltje in de krant is soms maar zes centimeter. Wat zou dat worden?

Vliegtuigen en auto's

We zagen beelden waarbij we meteen vergaten dat het om krantenknipsels ging, zo scherp waren ze. Een neergestort vliegtuig in 1913. Er zijn meer vliegtuigen onvrijwillig 'neergedaald' in Veenendaal. Gelukkig waren er, volgens het artikel, geen doden te betreuren.

Dat gold ook voor de verschillende auto's die we gedeukt en wel te zien kregen. Meestal was het een auto tegen een boom en steeds was het voer-

tuig van de weg geraakt. Een vrachtauto met de voorkant bijna in het water en de achterkant nog ten dele op de straat riep bij de kijkers veel emoties op. Er waren toen niet zo veel auto's, maar het aantal verkeersongevallen was in verhouding vele malen groter dan tegenwoordig. Iedereen moest nog wennen aan de ronkende motor van de auto. Veel herkenning oogstte een nostalgische kop als 'Het paard van de melkrijder slaat op hol'.

Verenigingen en openingen

Er was de wielclub met de welluidende naam De Kettinggangers. De voetbalvereniging Veenendaal stond met het team in de krant en het muziekgezelschap Caecilia kwam voorbij. In 1929 vrolijkte de gymnastiekvereniging Sparta de Oranjefeesten op. Ook de ijsclub Vooruit liet zich zien in dat

jaar met die strenge winter. Ronduit prachtig, met de enorme boeketten bloemen, was de foto van de oprichting van de afdeling Veenendaal van de Nederlandsche Vereniging tot Afschaffing van Alcoholische Dranken. De afdeling heeft maar kort bestaan.

En zo nu en dan viel er iets te openen. Burgemeester J.J.P.C. van Kuyk opende de nieuwe Panter Sigarenfabrieken. Bij de opening van de watertoren in 1930 ontwaarden we mevrouw Van Kuyk in een bijzonder stoere outfit.

Sfeer

Krantwaardig waren voorts de zandafgraving voor het dempen van de Grift en de gevolgen van een heuse windhoos in Veenendaal. Voor veel hilariteit zorgde een foto van een harnas van een politieagent. Het hield het midden tussen een harnas en een hes en was overigens mooi bewerkt.

Verder. Foto's van de wederopbouw, knipsels over houten huizen, de Kerkewijk in 1931, kinderen midden op straat. Bij twijfel over de oorsprong nam het rumoer in de zaal toe, mensen overlegden met elkaar, opmerkingen en kwinkslagen gingen over en weer. De sfeer was uitmuntend. Aandacht voor zwemwedstrijden in de Grift en een foto van het bezoek van prins Bernhard aan de spinnerij van de Hollandia Wol in 1949. Dan de kop 'Waar de Paascheieren vandaan komen' met een foto uit 1927 en veel drukte op de eiermarkt. En wat maakte een krantenfoto van de bioscoop uit 1940 niet los? Op het grondgebied van Renswoude gingen veel Veenendalers stiekem naar de film. Ook waren er verschillende knipsels over branden.

Weet iemand iets van de sigarenfabriek van Van Manen die is afgebrand? Misschien is hij niet meer opgebouwd?

Prachtig

Met deze prachtige presentatie schetste Hennie een fraai beeld van Veenendaal in de eerste helft van de vorige eeuw. Dat krantenknipsels zo kunnen boeien! En dan te bedenken dat u de helft hier niet is aangezegd. Hennie werd bedankt met een luid applaus en een bos bloemen. Tot slot herinnerde Bert ons eraan dat de volgende ledenvergadering in Eltheto wordt gehouden en wenste hij ons wel thuis.

Jaarverslag 2014

Geschiedenis is de dag van gister. Wat is daar nu zo boeiend aan? Voorbij is voorbij en we moeten toch vooruit kijken. Met geschiedenis bezig zijn is echter verwerken, leren en gaan begrijpen. In ons hoofd kunnen we beelden vormen. Het is soms goed om de werkelijkheid onder ogen te zien. Dat roept op tot verwondering en waardering. En vooral die verwondering kwam het afgelopen jaar meerdere keren tot uitdrukking. We kijken terug en vatten samen met behulp van een jaarverslag.

DOOR SIETA VAN AALDEREN

In het bestuur vond een mutatie plaats. Cor Slok nam afscheid in september en Bas van Kooten werd als opvolger geïnstalleerd. De samenstelling van het bestuur is nu als volgt: voorzitter Bert van den Bos, secretaris Sieta van Aalderen, penningmeester Henk de Kleuver en de leden zijn Hennie Henzen, Ab van Kooten, Bas van Kooten en Mieke Wienecke.

Bijeenkomsten

Vier bijeenkomsten werden er belegd. Alle gehouden in De Meent aan de Grote Beer 10. Omdat de ruimte soms wat te klein bleek, heeft het bestuur contact gelegd met Eltheto en in het vervolg zullen daar nu de ledenbijeenkomsten plaatsvinden.

Oorlogshuizen

In maart werden we door Constant van den Heuvel meegenomen langs oorlogshuizen. Achter die gevels van steen kregen we een inkijk en kwamen mensen tot leven met verhalen waar we soms kippenvel van kregen. Wat moest de familie Alberti die als onderduikadres diende met Gerda Pinto toen zij overleed? Ze werd 's nachts begraven in de achtertuin. Constant confronteerde ons met het vele leed dat geleden is en waar mensen soms zo moeilijk over konden praten, maar ook met heldenmoed. De moed om op Kerkewijk 147, waar zich een lazaret van de Duitsers bevond, toch onderduikers op te nemen. Tot slot wist hij verleden en heden mooi te verbinden met beelden van De Savornin Lohmanstaat

160. Op een foto een leerling van hem, Miriam van der Giessen, en Leo Katz, die ondergedoken had gezeten op haar slaapkamer.

De bruid van Christus

In juni werd ons over de bruid, in de persoon van Zwarte Jannetje, op boeiende wijze verteld door Henk van 't Veld. Jannetje Hootsen werd geboren op 9 maart 1860 als zevende kind van Dirk Hootsen en Geertruida van Harn. Na het overlijden van haar vader voelde zij een sterke roeping van Godswege. Daaruit kwamen verschillende kringen voort, waarvan Jannetje de leider werd. In Polsbroek ontstond een flinke groep aanhangers van de Jannechieskerk of het Antjesgeloof. Daar kreeg zij ook een hechte band met Teunis Hoogendoorn, een rijke boer. In 1919 werd Jannetje ernstig ziek. Ondanks dat haar volgelingen haar onsterfelijk hadden verklaard, overleed zij.

De Winterkoning in Rhenen

In september wist Henk Deys de leden te boeien met een bijzonder verhaal. Maar wat hadden Frederik van de Palts en Elizabeth Stuart te maken met Veenendaal? Niets, was de onthulling. Frederik V werd geboren in 1596 en huwde met Elizabeth Stuart van het koninklijk hof in Engeland. Het koningschap in Praag was geen succes en duurde slechts één jaar. Vandaar Frederiks bijnaam de Winterkoning. Het paar moest vluchten en belandde in het gastvrije Nederland. Van Den Haag verhuisden zij naar Rhenen, waar ze een zomerpaleis lieten bouwen. Voortdurende

geldnood en eeuwige liefde liepen als een rode draad door het leven van Frederik V en Elizabeth Stuart.

Geknipt voor Veenendaal

In december werden we weer verrast door Hennie Henzen. Van krantenknipsels van soms maar zes centimeter had hij, digitaal, grote beelden gemaakt van prima kwaliteit. Zo werd een fraaie compilatie zichtbaar van de Veenendaalse geschiedenis van, pakweg, 1900 tot 1940.

Kwartaalblad

Het kwartaalblad van de HVOV verscheen weer vier maal. Diverse scribenten vulden het blad met boeiende verhalen, bijzonderheden en pure geschiedenis. De redactie bestaat uit Gert Groenleer, Bas van Kooten, Ineke van Schuppen en Cor Slok.

Werkgroepen c.a.

Bestuurslid Mieke Wienecke vertegenwoordigde de vereniging in de Stichting Cultuurkoepel Veenendaal en dan met name in de programmaraad en het Historisch Informatie Punt (HIP). De multitouch tafel van het HIP staat bij de roltrap in De Cultuurfabriek. De informatie van de tafel is een vrucht van de samenwerking tussen het Museum Veenendaal, de Bibliotheek, het Gemeentearchief en de Historische Vereniging. Ook het afgelopen jaar is gewerkt aan de actualisering van de informatie.

Namens het bestuur trad Ab van Kooten op als coördinator van de werkgroepen.

De werkgroep Monumenten zette zich onder meer in voor het behoud van het kunstwerk bij de voormalige Talmaschool. Ook deed zij intensief historisch onderzoek naar onder meer het kerkje in de Zandstraat en het Polderhuis.

Rondom 4 mei organiseerde de werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof opnieuw een wandeling langs de graven van oorlogsslachtoffers op de algemene begraafplaats. De wandeling trok ook nu weer veel belangstelling.

De HVOV was voorts nauw betrokken bij de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Centraal stond daarbij de opvang van honderden Belgische vluchtelingen in Veenendaal in 1914.

De herdenking in de Oude Kerk, het aanbrengen van een plaquette aan het pand Markt 10, het plaatsen van een informatiebord op de rooms-katholieke begraafplaats en een dubbeltentoonstelling in het museum en het gemeentehuis hebben veel losgemaakt.

Ook dit jaar is de werkgroep Documentatie volop bezig geweest met de digitale verwerking en beschrijving van foto's en ander historisch materiaal. Veel nieuw materiaal werd aangeleverd, hetzij als schenking, hetzij om in te scannen. De HVOV is u daar zeer erkentelijk voor.

Verder was Hennie Henzen voor de HVOV de organisator van de Historische Route Veenendaal. Er is een website en belangstellenden kunnen de route lopen met een smartphone en een app.

Leden

De contributie bleef met € 22,- ongewijzigd. Het ledenaantal liep enigszins terug. De HVOV telt nu 760 leden en is nog steeds een actieve vereniging die met vertrouwen naar de toekomst kijkt.

De werkgroep Documentatie en Beeldmateriaal roept u op foto- en filmmateriaal ter beschikking te stellen van ons archief. Het gaat, bijvoorbeeld, om materiaal van Veenendaalse families. U kunt het schenken of, als u het niet permanent wilt afstaan, door ons laten scannen of digitaliseren. Dat laatste doen de medewerkers van het documentatiecentrum desgewenst zelfs in uw aanwezigheid. De werkgroep en de HVOV zijn u dankbaar voor uw medewerking.

Ook documenten, folders en brieven van vroeger kunnen voor het archief waardevol zijn en zijn dus welkom.

Als u gaat opruimen gooit u dan geen oude foto's weg, maar brengt u ze naar het documentatiecentrum. Wij weten er wel raad mee.

Financieel verslag 2014

Penningmeester Henk de Kleuver doet verslag van het financieel reilen en zeilen van onze vereniging. Met administrateur Berry Henzen gaat hij over de portemonnee. Hij presenteert hier ook de begroting voor 2015.

DOOR HENK DE KLEUVER

Resultatenrekening per 31-12-2014

	Werkelijk 2014	Begroting 2014	Werkelijk 2013	Begroting 2015
BATEN				
Subsidie documentatiecentrum	26.750	26.750	26.386	27.120
Contributies	16.181	17.000	16.419	17.000
Sponsorbijdragen/donaties	2.584	475	715	475
Opbrengst verkopen boeken	1.036	3.100	1.009	1.000
Bankrenten/kosten	464	350	373	400
	47.015	47.675	44.901	45.995
LASTEN				
Blad Oud Veenendaal	9.897	9.600	9.440	9.900
Porti/envelop blad Oud Veenendaal	2.473	2.000	2.054	2.500
Boeken	1.738	3.000	-	-
Aanschaf boeken derden	-	-	-	-
Lezingen/bijeenkomsten	195	600	627	600
Vakgroepen/commissies	160	500	108	200
Administratiekosten	372	300	-	400
Kantoorartikelen/huishoudelijke lasten	43	500	273	500
Bestuurskosten	260	500	337	500
Contributies/lidmaatschappen	89	25	25	25
Website	421	400	421	400
Website historische route	2.000	-	-	-
Publiciteit	351	500	419	500
Automatisering	967	500	521	500
HIP	1.125	750	750	750
Programmacommissie	-	500	-	500
Werkgroep Oorlogsgraven	200	-	908	-
Huur documentatiecentrum	26.750	26.750	26.386	27.120
Overige exploitatielasten doc.centrum	553	750	668	1.100
Onvoorzien	272	500	-	500
	47.866	47.675	42.937	45.995
RESULTAAT BOEKJAAR	-851	-	1.964	-
Subsidie website historische route	-	-	-	-
Van voorz. doc.centrum	-	-	-	-
Naar voorz. doc. centrum	-	-	-	-
Van voorz. boekuitgaven	-	-	-	-
Van algemene reserve	-	-	-	-
	-	-	-	-
SALDO	-851	-	1.964	-

Balans per 31-12-2014

	31-12-2014	31-12-2013
ACTIVA		
VASTE ACTIVA		
Depot TPG-Post	133	133
VLOTTENDE ACTIVA		
Vorderingen		
Nog te ontv. bedragen	-	517
Vooruitbetaalde kosten	467	420
	467	937
Liquide middelen		
Kas	155	230
Rabobank rek.courant (.106)	3.553	1.773
Rabobank rendement (.603)	38.500	38.800
ING Bank	862	899
	43.070	41.702
	43.670	42.772
PASSIVA		
Eigen vermogen		
Algemene reserve	23.983	23.983
Resultaat lopend boekjaar	851-	1.964
	23.132	25.947
Voorzieningen/reserveringen		
Voorziening vervanging pc's	2.000	1.500
Voorz. documentatiecentrum	2.261	2.261
Voorz. boekuitgaven	5.464	3.500
	9.725	7.261
Schulden		
Nog te betalen bedragen	863	-
Vooruitontv. contributies	9.950	9.564
	10.813	9.564
	43.670	42.772

Het laatste woord

Op het moment dat we dit schrijven hebben we de jaarwisseling net achter de rug. Even denken we terug aan de soms ernstige ongelukken met vuurwerk. Jammer dat die elk jaar weer gebeuren. Ook de discussie over het al dan niet verbieden van consumentenvuurwerk gaat nog wel een poosje door.

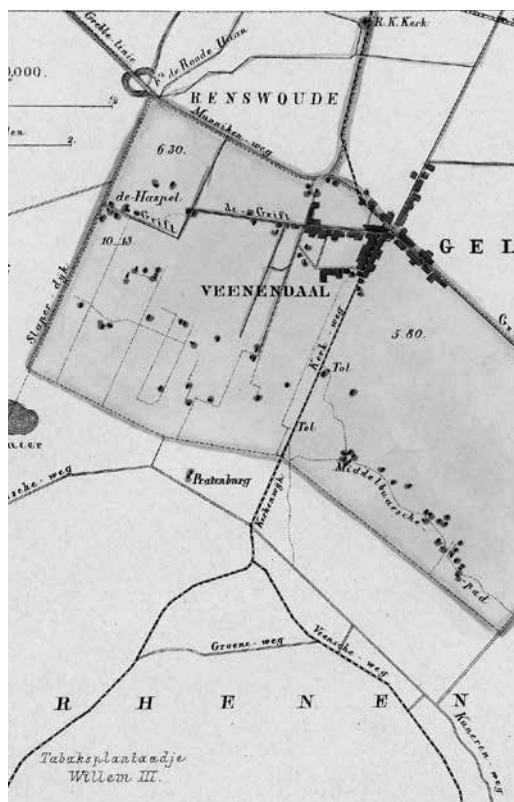
DOOR HET BESTUUR

Vuurwerk, maar dan op een heel andere manier, was er ook op de laatste ledenbijeenkomst in december. De door Hennie Henzen verzorgde avond was zeker spectaculair te noemen. Vooraf had hij aangegeven dat het deze keer geen foto- en filmavond zou worden, maar dat hij aan de slag was gegaan met krantenknipsels. Menigeen vroeg zich af wat hij daarvan kon verwachten. Het resultaat mocht er echter zijn, zeker ook afgaand op de vele ah's en oh's in de zaal. Plaatjes met onderschriften uit kranten vanaf ongeveer 1900 lieten duidelijk zien hoeveel er in een eeuw in Veenendaal is veranderd. Duidelijk is ook dat er veel verdwenen is waarvan we nu zeggen: 'Wat jammer dat het weg is.' Maar gedane zaken nemen geen keer. Laten we dan wel goed kijken naar wat nu nog behouden kan worden. Het voormalige kerkje in de Zandstraat bijvoorbeeld. Al met al kunnen we terugzien op een geweldige presentatie. Een bedankje aan Hennie voor de mooie avond was dan ook zeer op zijn plaats. En nu we toch bezig zijn, willen we ook de redactie van Oud Veenendaal eens bedanken voor het vele werk dat zij iedere keer weer verzet om er een mooie uitgave van te maken. Iedere keer lukt dat weer fantastisch. **Redactie, bedankt!**

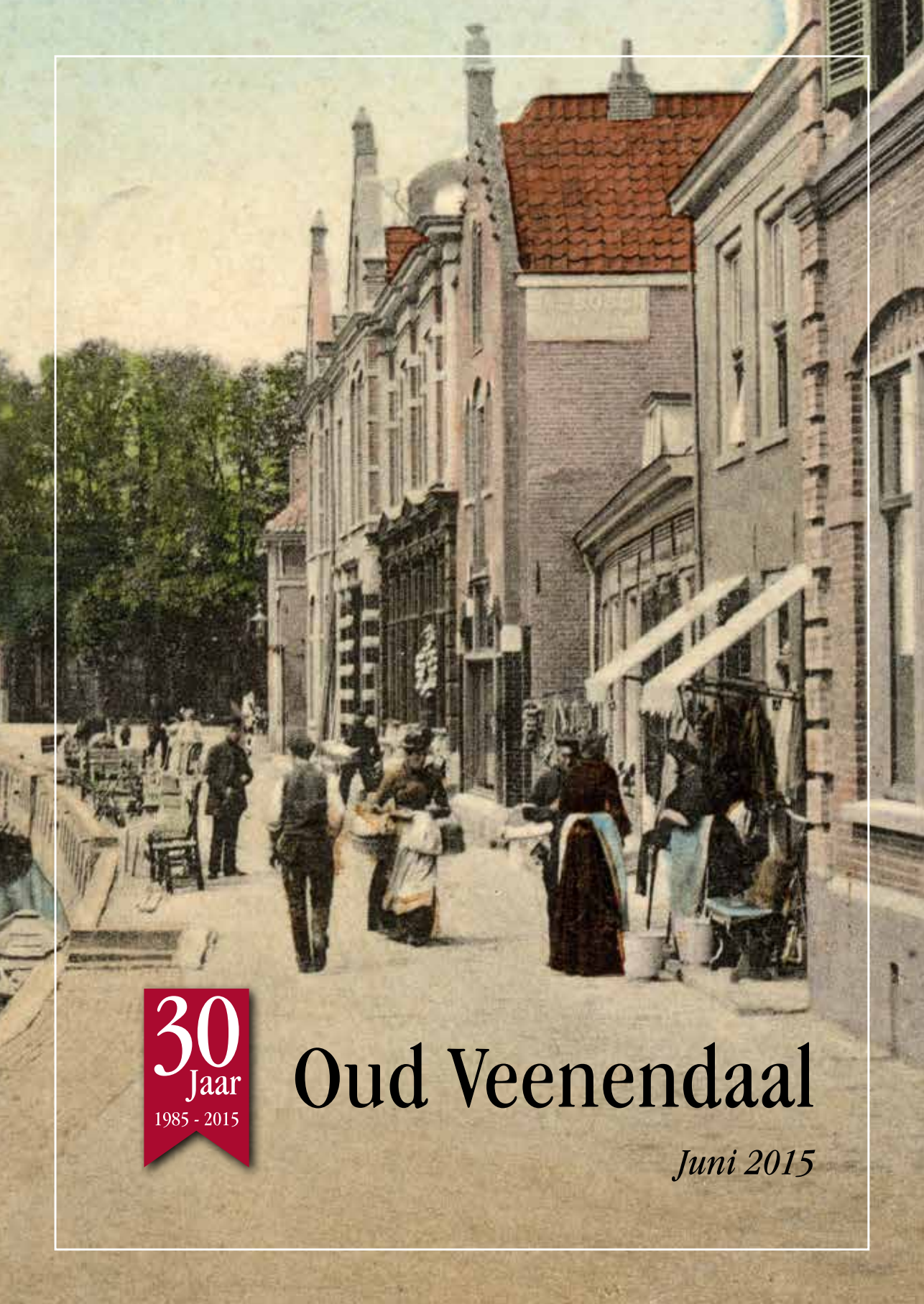
Voor het bestuur is het steeds een hele toer om goede sprekers te vinden voor de ledenbijeenkomsten. Tot nu toe gaat het naar wens. We zijn blij dat we binnenkort een oude bekende kunnen verwelkomen, namelijk Kees van Grootheest. De titel van zijn voordracht is: 'Plattegronden: schoonheid en geschiedenis'.

De volgende bijeenkomst is op 26 maart in **gebouw Eltheto, Fluitersstraat 2**. Ook dit belooft weer een boeiende avond te worden. Iedereen is dus van harte welkom op:

- Donderdag 26 maart 2015
- Ledenbijeenkomst HVOV
- Kees van Grootheest 'Plattegronden: schoonheid en geschiedenis'
- **Eltheto, Fluitersstraat 2**
- Aanvang 19.45 uur
- Toegang gratis

Plattegrond van Veenendaal, J. Kuyper, 1865 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

30
Jaar
1985 - 2015

Oud Veenendaal

Juni 2015

- 30^e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

Afbeelding omslag

De Hooge Kant of Hoogstraat gezien in de richting van de Zandstraat,
circa 1910

REDACTIE

Gert Groenleer

Bas van Kooten

Ineke van Schuppen

Cor Slok

redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter

Mevr. S. van Aalderen-van der Gaast, secretaris

H.C. de Kleuver, penningmeester

H. Henzen

A.K. van Kooten

B. van Kooten

Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. S. van Aalderen-van der Gaast

Dijkstraat 119, 3904 DC Veenendaal

Telefoon 0318 54 29 59

info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

Mevr. J. Groenleer-de Jong

Driemaster 42

3904 RL Veenendaal

Telefoon 0318 51 82 04

ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen

MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal

Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten

Componistensingel 107, 3906 BV Veenendaal

Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek

Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal

Telefoon 0318 58 26 68

documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur

Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur

Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur

Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v. Historische

Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Let op!

De ledenbijeenkomsten vinden plaats in gebouw Eltheto.

Het adres is: Fluiterstraat 2, 3901 DK Veenendaal.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

30	Om te beginnen De redactie
31	Reinier Merlijn, kroegbaas L.H. Boot
37	Nieuw licht op Zwarte Jannetje? E.J. van Beek
39	Een bijzondere tekening: het evangelisatielokaal J.C. van Oeveren
41	Honderdjarigen in Veenendaal (26) W.C. van Elst
46	Hebe Kohlbrugge J.J. Slok
51	Plattegronden: schoonheid en geschiedenis G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
53	Weeklacht van een autochtoon D. van Manen
56	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

In Veenendaal hebben we op verschillende manieren en op diverse momenten stilgestaan bij het begin en het einde van de Tweede Wereldoorlog. De belangstelling, van jong en oud, was groot. In verband daarmee hield de werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof het tijdelijk ereveld een week langer intact.

DOOR DE REDACTIE

‘Vroeger was alles beter’ is een uitspraak die, met het oog op de oorlog, beslist geen hout snijdt. Dat het in 't Veen ook in een grijzer verleden tot gewelddadigheden kon komen, leren we uit het hoofdartikel van Leen Boot. Leen doet verslag van de sporen die de Zuid-Nederlandse muzikanten- en kroegbazenfamilie Merlijn in het begin van de negentiende eeuw in Veenendaal heeft nagelaten. Die zijn minder van bouwkundige dan van criminologische aard. Leest u de rapporten maar over ruzies, steekpartijen en een poging tot aanranding. Teksten van vlees en bloed.

Evert Jan van Beek belicht nauwkeurig en met kennis van zaken een aanwinst van het gemeentearchief: in Heusden opgedoken ‘nieuwe’ stukken betreffende de sekte van Jannetje Hootsen. Eens te meer blijkt dat Zwarte Jannetje vooral theologen aansprak. En soms vindt iemand een tekening die hem aanspreekt. Jan van Oeveren doet verslag van het evangelisatiegebouw van dominee Hoedemaker. In zijn verhaal over de honderdjarige Jan Landman verbindt Wim van Elst onder meer de sigarenindustrie van Kampen en Culemborg met die van Veenendaal.

Bijzonder is het artikel van Jaap Slok over Hebe Kohlbrugge. Ook zij is inmiddels de honderd gepasseerd. Een markante en dappere vrouw die zich voor en in de oorlog verzette tegen het nationaalsocialisme en nadien tegen het communisme. De auteur wandelt met ons langs de woning van haar ouders aan de Hondzenelleboog die nu Dijkstraat heet. Mooi dat ook in *Oud Veenendaal* de alom geëerde Kohlbrugge de aandacht krijgt die zij verdient.

Het verleden en de toekomst: je hebt er mee te maken. Ineke van Schuppen kijkt terug op de lezing van Kees van Grootheest op 26 maart en

het bestuur blikst vooruit op de Open Monumentendag van 12 september.

Oud-gemeentesecretaris Dick van Manen kennen we van zijn monumentale kroniek *Aanzienlijk vlek in 't Stichtse* en van verschillende genealogische studies. Proza. Maar Dick kan ook dichten. Zie zijn tekst op pagina 52: beetje weemoedig, licht kritisch, vleugje zelfspot, komisch, speels. Light verse van een Veenendaalse ambtenaar anno 1982.

Voor op- of aanmerkingen kunt u mailen, bellen of schrijven. En kopij is altijd welkom. Een hartelijke groet.

Hebe Kohlbrugge, 2015 (foto van internet, EO)

Reinier Merlijn, kroegbaas

Reinier Merlijn werd omstreeks 1745 geboren in Stavelot in het arrondissement Verviers in de provincie Luik in het tegenwoordige België. Omstreeks 1778 trouwde hij met Catharina du Pont. Catharina overleed op 10 juni 1833 in Veenendaal. Toen Reinier op 22 april 1843 in Gelders Veenendaal overleed, was hij ongeveer achtennegentig jaar oud. Het verhaal van een Belgische familie die zich in de negentiende eeuw in Veenendaal vestigde.

DOOR LEEN BOOT

Reinier Merlijn en Catharina du Pont zwierven van 1780 tot 1793 door de Zuidelijke Nederlanden. In 1795 woonden zij in Rotterdam en rond 1803 vestigen zij zich in Veenendaal. Het onderzoek naar de familie in Veenendaal werd bemoeilijkt door het feit dat het dorp in twee gemeenten lag én doordat leden van de familie frequent verhuisden.

Muziek

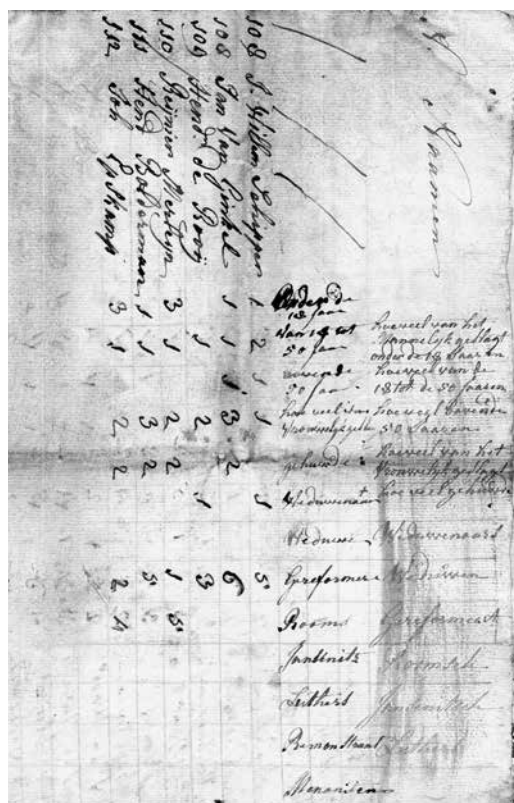
Reinier Merlijn (circa 1745-1843) was muzikant. Ook zijn vier zonen oefenden dat beroep uit tot in de eerste helft van de negentiende eeuw. De schrijfwijze van de naam varieerde nogal. Zo kwamen we bij inschrijvingen ook Merleijn en Merlin tegen. In verband met de invoering van de burgerlijke stand in 1811 werden in 1815 van de inwoners van Veenendaal naamlijsten samengesteld. Zowel van Stichts als van Gelders Veenendaal zijn lijsten bewaard gebleven. Geregistreerd werden leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en godsdienst. Het gezin Merlijn bestond uit vijf personen en behoorde tot de Rooms-Katholieke Kerk. Reiniers beroep werd niet vermeld. Van zijn vijf kinderen waren er al twee getrouwd. Die twee kwamen ook voor in de lijst van Gelders Veenendaal: het gezin van Jan Baptist bestond uit zes en dat van Joseph uit vier personen.

Hoe kwam een rooms-katholieke familie uit België ertoe om in het overwegend protestants-christelijke Veenendaal te gaan wonen? En dan waren het ook nog eens muzikanten. Met muziek konden zij in 't Veen geen droog brood verdienen en dus hadden zij al snel aanvullende inkomsten nodig. Voor welk beroep koos de familie? Dat

wijst een onderzoek uit in het Gemeentearchief Veenendaal.

Processen-verbaal

Een lijst van herbergen en kroegen in Veenendaal leverde twee namen op: Reinier en Jan Baptist

Fragment van een lijst van inwoners van Stichts Veenendaal, 1815. Onder nummer 110 Reinier Merleyn (collectie gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 2612, Gemeentearchief Veenendaal)

Merlijn werden vermeld als kroegbaas. Uit welke bron die gegevens kwamen, was moeilijk na te gaan. Uiteindelijk bleek dat in *Aanzienlijk vlek in 't Stichtse* van oud-gemeentesecretaris D. van Manen een vijftal vermeldingen voorkwam over de familie Merlijn. Als bron diende zich, na lang zoeken, de correspondentie van het gemeentebestuur aan. In feite ging het daar, in de rubriek Justitie, om processen-verbaal voor vernieling en bedreiging met het toebrengen van letsel.

Dick van Manen

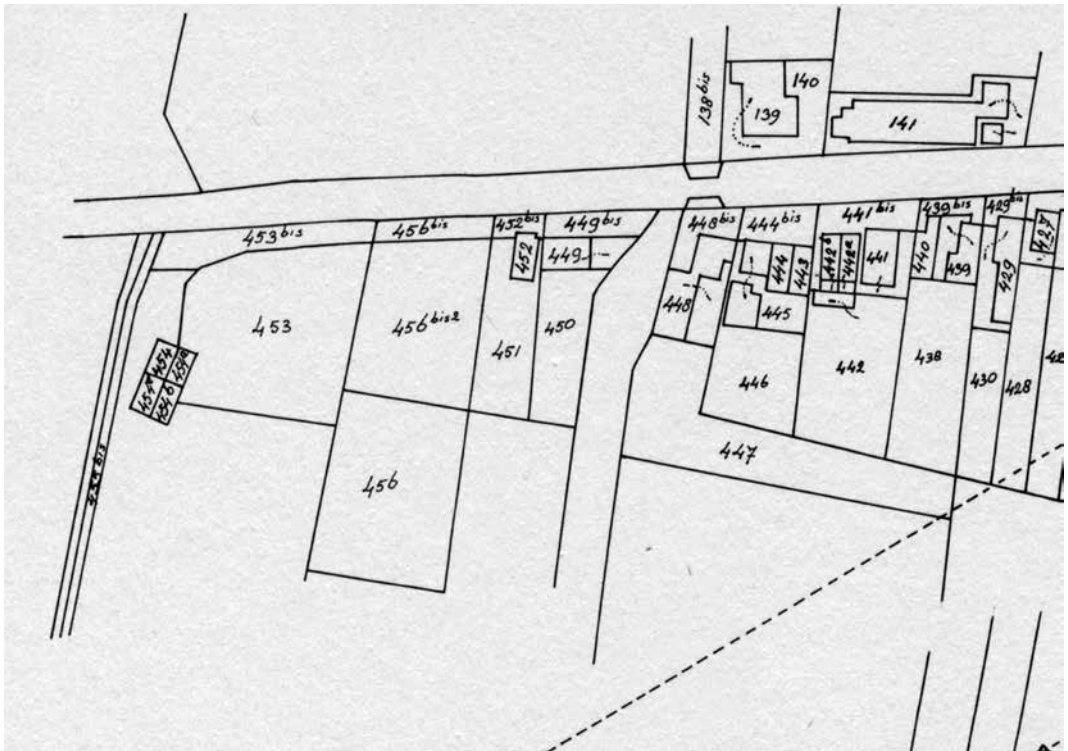
Vier van de vijf vermeldingen van Dick van Manen betreffen Stichts Veenendaal in de jaren 1813-1818. Een vermelding in 1833 raakt Gelders Veenendaal en dus het Gemeentearchief Ede.

in de kroeg van Reinier Merlijn en een dito in de kroeg aan het Benedeneind van Jan Baptist Merlijn, kennelijk een familielid.

1817 - Er is herhaalde malen sprake van vechtpartijen, vaak weer in de kroeg van Reinier Merlijn bij de Molenbrug. De burgemeester wijt de vele ordeverstoringen op de zondagavonden aan het feit dat Reinier zijn etablissement wel tot 10 uur openhoudt en dat daar veel van de armoedigste inwoners komen die hun geld wel beter konden gebruiken.

1818 - Ook zijn er weer veel vechtpartijen in kroegen, weer tweemaal bij de familie Merlijn.

1833 - Veenendaal heeft last van 2 notoire vechtersbazen, Reinier van Renes en Anthony Merlijn. Anthony krijgt 2 processen-verbaal.

Fragment van een kadasterkaart met het perceel waarvan Reinier Merlijn eigenaar was (collectie Leen Boot)

Hieronder de bevindingen van Van Manen:

1813 - In de kroeg van Reinier Merlijn bij de Molenbrug heeft een messentrekkerij plaatsgevonden. Bij Merlijn was dat eigenlijk niets bijzonders.

1814 - In dit jaar is er opnieuw een steekpartij

Van de vijf processen-verbaal in het Gemeentearchief Veenendaal volgen hier in chronologische volgorde transcripties. Ze schetsen een indringend beeld van de positie en activiteiten van de familie Merlijn in de Veenendaalse samenleving in en direct na de Franse tijd.

Wanbetaling

Rapport van den ondergeteekende, veldwagter van de communie te Veenendaal, dat op den eerste januarij 1813 des avonds is voorgevallen. Verklaart Joseph Merleijn, tapper, dat Dirk van der Meijde heeft gesien dat Evert van Leeuwen op de tafel heeft geslaagen dat de glaasen omgevallen seijn omdat heij de borrel niet woude betaalen. Waarop heij Joseph Merleijn op de kop heeft geslaagen. Dit is gesien door Bett. Manuël en Antonia van Huenink. Eefen voor 10 uur bennen seij uijtgescheijden met tappen en hebben de deur toegemaak. Toen is er weeder op de deur geslaagen en getrampt met de voet, waarop Joseph Merleijn met een lantaren in seijn hand de duer heeft opengedaan om te sien wie dat soo een geweld op de duer maakte. Maar vanbuijten hem de lantaaren uijt de hand hebben geslaagen, doe heeft Joseph Merleijn gevraagd: Wie doet dat? Waarop Jan Versteeg antwoorde: Dat doet Claas Slok.

Ontblote messen

In den jaare een duizend agt honderd en dertien, den drie en twintigsten december des avonds ten half neegen uren, is voor ons, president van het gemeentebestuur van Veenendaal, gecompareert Jelis van Dijk Hermenz., daghuurder,

woonende te Veenendaal in de Gortsteeg n. 309 en Jan Agterberg, wolkammersknegt, woonende meede te Veenendaal in het Zand n. 183 en geven te kennen dat op woensdag den twee en twintigsten deezer maand des avonds omstreeks half neegen uren Tijs Diepeveen, wolkammerskegt mede wonende te Veenendaal in het Zand n. 175, getrouwd met des eersten comparants zuster Elisabeth van Dijk, beschonken zig bevond ten huize van Kornelis Smit, tapper, woonende te Veenendaal aan de Markt n. 5, alwaar zij, comparanten, zig meede begeeven hebben, dat zijlieden tezaamen vervolgens zijn gegaan ten huize van Reinier Merlijn, tapper woonende te Veenendaal omtrend de Molenbrug n. 170, wanneer onderwwegs in het Zand bij hun gekoomen en meedegegaan is voorzeide Elisabeth van Dijk, dat zig aldaar meede bevonden Willem Vink, daghuurder, wonende in de gemeente Veenendaal in de zogenaamde Hondsen Elleboog en Dirk [...], bij denzelven Willem Vink inwoonende, dat denzelven Willem Vink op het verzoek van Elisabeth van Dijk aan haar gemelde man gedaan dat hij met haar na hun huis zoude gaan haar met zijn hand een klap voor haar aangezicht heeft gegeven, dat zij, comparanten, de verdere mishandelingen door Willem Vink aan haar willende tekeergaan en alzo zig tusschenbeide vervoegende, den

Het laatste gedeelte van de Zandstraat bij de Molenbrug, circa 1910. De huizen links op de achtergrond stonden aan het Panhuis. Rechts van de brug begon de Gortsteeg, nu Gortstraat (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

voorzede Willem Vink en Dirk [...] hun ontbloote messen hebben getrokken en daarmee naar de comparanten bij herhaling gesneden, terwijl zij, comparanten, als hierbij teegenwoordig geweest zijnde als getuige hebben opgegeven Hendrik Pas, hoedemaakersknegt, woonende te Veenendaal Agter de kerk n. 274, Antonij Merlijn, woonende aan de Molebrug n. 170, Gerrigje Visser, ongetrouwd, wonende in de Gortsteeg n. 310, Jan van Ravenhorst woonende aan 't Verlaat n. 81. En hebben wij hiervan opgemaakt deze acte, welke wij nevens den eersten comparant, Jelis van Dijk Hermenzoon, na gedaane voorleesing geteekend hebben, hebbende den comparant Jan Agterberg verklaard niet te kunnen schrijven.

Wat hebt gij teegen mij?

In het jaar een duizend agt honderd en veertien, den agtiende november des nanoens ten drie uren, is voor de burgemeester van Veenendaal verscheenen Hendrik Rebergen, weeversknegt, woonende te Veenendaal, wijk Stichts n. 23, ter aangifte dat hij op dingsdag den 8 deezer maand des avonds ten negen of half tien binnen is gekomen ten huise van Reinier Merlin, tapper, wonende aan de Vendel in de gemeente van Renswoude, alwaar zig onder andere perzoonen mede bevond Jacob Veenendaal, wonende als schaapharder bij Gerrit van Spanje te Elst onder de gemeente van Rheenen, dat denzelve Jacob Veenendaal teegen den comparant bij deszelfs komst in gemeld huis heeft gezegd: Hier jou, die en dies kind, waarop den comparant aan hem heeft gevraagd: Wat hebt gij teegen mij? Ik heb niets met u van noden, dat hierop den voorzeden Jacob Veenendaal zijn ontbloomt mes getrokken en hem, comparant, daarmee een sneede over zijn regterhand gegeeven heeft waaraan hij van den duim tot aan de klijne vinger niet alleen sterk gebloed heeft, maar welke hem ook belet eenig werk te doen, als genoodzaakt zijnde zijn hand in een doek te dragen, verklaarende hij, comparant, verder dat bij dit gebeurde teegenwoordig zijn geweest en daarvan getuigenis zouden kunnen geeven de weduwe van Johannes van Manen en de weduwe van Dirk Bouwman, beide spinsters, woonende te Veenendaal Agter de kerk, wijk Stichts n. 260.

Hoofd, hals en schouder

In het jaar een duizend agt honderd en zeventien, den een en twintigsten april des voordemiddags ten half negen uren, is voor den ondergeteekende, burgemeester van Veenendaal, gecompareert Reinier Merlin, tapper, woonende te Veenendaal bij den Molenbrug n. 170, ter aangifte dat op gisteren, den twintigsten dezer maand, des avonds omtrend negen uren ten zijnen huize verscheide perzoonen ten gelage zijn geweest, dewelke hem allen niet bij namen zijn bekend, dog die hij vermeend geweest te zijn: Everd van Donselaar, husaar onder het 6e Regiment, garnisoen houdende te Amsterdam, Frans Renes, wolkammersknegt, wonende te Veenendaal in de Weverstraat n. 21, Dirk van Hunnik, wolkammersknegt, woonende te Veenendaal in de Schoolstraat n. 318, Jan van Leeuwen Gozenzoon, wolkammersknegt, wonende te Veenendaal in 't Zand n. 128, Jacobus Anbeek, buiten beroep, woonende te Veenendaal in 't Zand n. 191, Ot van Rootselaar, wolkammersknegt, woonende mede te Veenendaal in 't Zand n. 201, Kornelis van Ravenhorst, wolkammersknegt, wonende mede te Veenendaal bij het Verlaat n. 81, Gerrit van Elst, wolkammersknegt, mede te Veenendaal in de Schoolstraat 326, Aartje van Amerongen, spinster in de Schoolstraat n. 311, Jannigje van der Sluis, spinster te Veenendaal Agter de kerk n. 275, Aalberdje van Harn, zonder beroep, wonende ten huize van den comparant, dat tusschen henlieden of zommige hunner, nadat zij eenige borrels gedronken hadden ruzie ontstaan is ten gevolgen dat den voorzeden huzaar Everd van Donselaar aan zijn hoofd en regtehand, gemelde Ot van Rootselaar meede aan zijn hoofd en des comparants zoon Anthonij Merlijn, musikant, woonende bij hem, comparant, aan zijn hals gewond zijn geworden en van welke wonden zij gebloed hebben, dat bovendien des comparants gemelde zoon nog een sneede in zijn buis op het schouder was toegebracht, verklaarende de comparant niet een ontbloomt mes te hebben gezien en dat voorgemelde Jannigje van der Sluis hem heeft gezegt dat denzelve was voorzede Gerrit van Elst, vermeenende hij verders dat dezelve Jannigje van der Sluis en Aalbertje van Harn het best van het voorgellene

getuigens zullen kunnen geven. En hebben wij hiervan opgemaakt deze acte en na voorlesing geteekend hebbende den comparant verklaard niet te kunnen schrijven.

Tegen haar wil

In het jaar een duizend agt honderd en agttien, den twintigsten februarij des avonds ten zeven uuren, is voor de ondergeteekende, schout van Veenendaal (Stichts) gecompareert Aaltje van de Haar, ongehuwd naister, wonende te Veenendaal bij het zogenaamde Groenewoud

wonende aan het Benedeneind Gelders n. 141, Zander van Zetten, arbeider, woonagtig aan het Geldersch Benedeneind n. 144 en Frans van der Poel, arbeider en zijn zuster Adriaantje van der Poel, wonende aan het Stichts Benedeneind n. 96. Dat de comparante door dezelve Adriaantje van der Poel is berigt geworden dat zij vermeende uit een en andere omstandigheden te kunnen opmaken dat het voor de comparante raadzaam was te vertrekken en dat haar broeder, genoemde Frans van der Poel, haar, comparante, wel zou vergezellen, dat zij, comparante, daarop ook ten

Gezicht op het Panhuus vanaf de Zandstraat met de Grift, circa 1900 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

n. 324, ter aangifte dat zij tusschen den zestien- den en zeventienden dezer maand, des nagts ten twaalf uuren, zig bevonden heeft ten huize van Jan Merlijn, tapper, wonende te Veenendaal aan het Benedeneind n. 139, alwaar ter dier tijd onder meer andere perzonen zig ook bevonden hebben Wessel van Doorn, Jan van Doorn, wol- kammersknegten, wonende aan het Benede- eind Stichts n. 104, Gerrit Beijer, buiten beroep,

eersten met denzelven Frans van der Poel uit de huising van Jan Merlijn vertrokken is, dat zijlie- den, even buiten de deur zijnde, zijn gevolgt door voornoemde Wessel van Doorn, dewelke haar, comparante, heeft aangegrepen en getrokken door een gang tusschen het huis van Jan Merlijn en het huis ten westen staande tot in den hof en haar, comparante, tegen de grond gestoten, dat toen aldaar nevens anderen mede zijn gekomen

Jan van Doorn en Gerrit Beijer, dewelke alsook Wessel van Doorn haar, comparante, te hebben geslagen, terwijl Wessel van Doorn haar, comparante, verder heeft gestoten dat zij voorover geraakte, haar de rokken opgebeurt en met zijn broeder Jan van Doorn haar vanagteren tegen haar lighaam geslagen heeft, dat zij eindelijk losgeraakt is en getragt heeft deze mishandelars te ontlopen, ten welke zij de weg van het Benedeneind naar het dorp gekozen heeft, dat zij, gekomen zijnde tot bij het huis door Willem van Harn bewoond wordende, is agterhaald geworden door voorgemelde Jan van Doorn, Wessel van Doorn, Jan van Zetten en Gerrit Beijer, alwaar dezelve hunne mishandelingen hebben herhaald door haar te stoten en te schoppen, met bedreiging van haar te zullen verdrinken indien zij hun niet ter wille zoude zijn, dat zij, comparante, dit geweigerd hebbende, zijlieden haar al weder hebben geschopt en geslagen, dat zijlieden haar voorts hebben medegenomen tot voor het huis bij Theodorus Masbag bewoond wordende, alwaar zij zig vastgehouden en om hulp geroepen heeft, ten gevolge dat zijlieden, de klepperman vernemende, zijn vertrokken en de klepperman haar, comparante, bij de stille nagtwagt heeft gebragt, waarvan drie man haar na haar huis hebben vergezeld, vermenende de comparante dat Frans van der Poel wegens vele der mishandelingen getuigenis der waarheid zou kunnen geven. En hebben wij hiervan opgemaakt deze acte en na gedaane voorlezing nevens de comparante geteekend.

Plaatsbepaling

Uit bovenstaande vermeldingen is duidelijk af te leiden op welke locatie Reinier Merlijn woonde: bij de Molenbrug. Maar was hij misschien ook eigenaar van onroerend goed?

Verder onderzoek in de zogenaamde Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel (OAT) behorend bij de kadastrale minuut van Veenendaal bracht aan het licht dat Reinier inderdaad een perceel grond in eigendom had. Volgens de bijgaande van internet gedownloade kaart stond er een woning op. Het pand was genummerd 452 en had een oppervlakte van 154 vierkante meter. Het perceel met het huis 451 was 490 vierkante meter groot. De

weg ervoor had als nummer 452bis en besloeg 84 vierkante meter. Als achternaam voor Reinier hield het kadaster het op Merlein. Hij kwam uit Staverden of Staveren.

De Molenbrug zien we als twee bruggenhoofden over de Grift. Zij vormde de verbinding tussen de Gortsteeg en de Korte Molensteeg. De kroeg van Merlijn stond dus in de buurt van de kruising en nagenoeg aan de rand van de bebouwde kom. Voor een buurtcafé of een huiskamerkroeg was het waarschijnlijk een ideale plek. De grootte van het pand bood wellicht ook de mogelijkheid van een combinatie van woning met kroeg. Van de andere leden van de familie Merlijn was niets te vinden in de kadastrale gegevens.

Honderd jaar later

In de digitale fotocollectie van het gemeentearchief staat het pand van Reinier Merlijn op twee ansichtkaarten. De afbeelding van de Molenbrug over de Grift is van ongeveer 1910. Achter de brug links zien we het perceel van Merlijn. De Grift is gedempt in 1929 en het gedeelte tot aan de brug heet nu Zandstraat.

De tweede foto is rond 1900 genomen vanaf de Molenbrug. Ook hier is de Grift nog te zien. Na de demping werd dit gedeelte Panhuis genoemd. We zien de kroeg links vooraan. Vergeleken met de rij arbeiderswoningen ernaast was het een flink gebouw. De arbeiderswoningen zijn gebouwd na 1832 en ontbreken daardoor op de kadastrale kaart.

De Molenbrug bevond zich ter hoogte van wat nu het Davidsplein is. Op de kadastrale kaart staat naast Merlijns kroeg nog een schuur, maar die komt op de ansichtkaarten niet meer terug.

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal, Archieven gemeente Veenendaal 1795-1811, notulen, inv.nrs. 1-3

Gemeentearchief Veenendaal, Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, notulen, inv.nr. 1, correspondentie, justitie, inv.nrs. 113-118

D. van Manen, Aanzienlijk vlek in 't Stichtse. Kroniek van de Veenendaalse samenleving tot 1840. Veenendaal, 2001

Elleke van Engelenburg, Inventarisatie van herbergen in Veenendaal 1660-1890, 2005

Nieuw licht op Zwarte Jannetje?

In de zomer van 2013 meldde het Gemeentearchief Veenendaal op zijn website dat het in het bezit was gekomen van nieuw materiaal over de sekte van Zwarte Jannetje (Jannetje Hootsen). Vanuit het gemeentearchief werd mij gevraagd eens na te gaan of de stukken nieuwe inzichten opleverden over de sekte.

DOOR EVERT JAN VAN BEEK

Begin juli 2013 nam Paula Jorritsma, historica bij het Streekarchief Langstraat Heusden Altena te Heusden, per mail contact op met het Gemeentearchief Veenendaal. Van een overleden vriend had zij een aantal aantekeningenboekjes en wat documentatiemateriaal gekregen over 'het merkwaardige gezelschap van Zwart Jannetje uit Veenendaal'. Haar vraag was of het gemeentearchief hier belangstelling voor had. Na een bevestigend antwoord werden de spullen naar Veenendaal gestuurd.

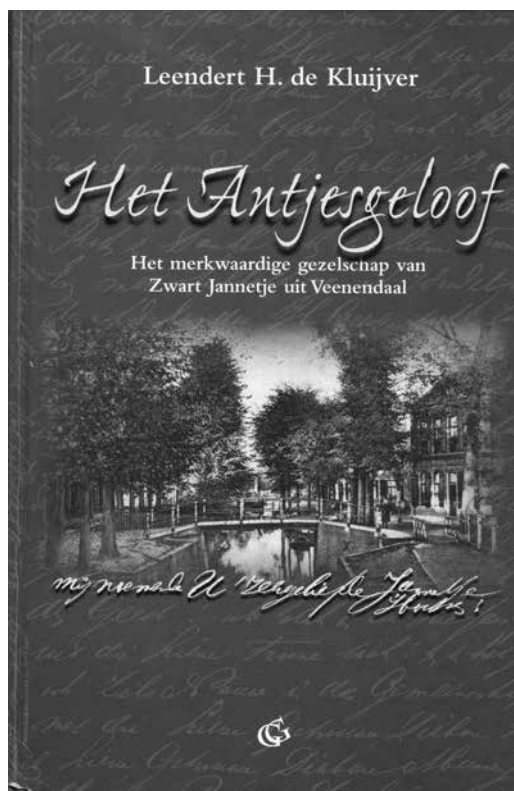
Het materiaal

Het belangrijkste onderdeel van de paperassen uit Heusden is een kladmanuscript over de sekte van Jannetje Hootsen in drie verschillende versies. Gezien het handschrift zijn ze door dezelfde persoon geschreven, maar waarschijnlijk wel met een behoorlijke tussentijd. Naast deze tekst heeft de persoon in kwestie het bekende artikel over Zwarte Jannetje van dr C. Veltenaar uit 1921 helemaal overgeschreven. Uit een ook aanwezige brief blijkt dat hij dit artikel via bemiddeling van dominee M. Jongebreur van iemand uit Veenendaal heeft geleend.

Op de voorkant van een ander schriftje staat 'Overschrift van T.J. de Heer te Polsbroek'. Hoogstwaarschijnlijk is dit het verhaal waarover dominee R. ten Napel in zijn artikel 'Zwart Jannetje, de bruid van Christus' (*Oud Veenendaal*, september 1992) opmerkt dat het zoekgeraakt is. Het lijkt erop dat Leendert H. de Kluijver voor zijn boek *Het Antjesgeloof* uit 2000 ook geen gebruik heeft kunnen maken van het geschrift van De Heer.

Ten slotte bevatte het pakket nog wat losse blaadjes met aantekeningen en enkele kranten-

artikelen over Jannetje Hootsen.

De voorkant van het boek van Leendert H. de Kluijver *Het Antjesgeloof* (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Vragen

Bij het doornemen van de stukken kwamen naast de vraag of het materiaal nieuwe inzichten zou bevatten enkele andere vragen naar boven. Hoe was het in Heusden terechtgekomen en van wie was het afkomstig? Als dat bekend was, zou misschien na te gaan zijn door wie de teksten geschreven waren. Aan de hand van een naam

zou dan mogelijk te achterhalen zijn of ze in de een of andere vorm al eens in de openbaarheid waren gekomen.

Herkomst en schrijver

Navraag bij Paula Jorritsma leerde dat het materiaal afkomstig was van Peter Mastwijk (1968-2012) uit Woudrichem, geboren en getogen in IJsselstein. De echtgenote van Mastwijk had geen idee hoe haar overleden man aan de stukken gekomen was. Dit hielp ons dus niet verder. Uit een nadere bestudering bleek dat nergens een naam genoemd werd waaruit af te leiden was wie de teksten geschreven had. Er waren echter wel aanknopingspunten. Het taalgebruik deed ons denken aan een predikant en in de marge stond ergens bij een aantekening vermeld 'Ds. v. R.' Ook had de schrijver volgens een van de stukken bij huisbezoek naar de sekte van Zwarte Jannetje geïnformeerd. Op een andere plaats had hij het over de jaren dat hij in Polsbroek woonde en gaf hij een beschrijving van het karakter van de plaatselijke bevolking.

Uit al deze feiten was de voorlopige conclusie te trekken dat de teksten hoogstwaarschijnlijk pen-nenvruchten waren van de hervormde predikant Otto Johan van Rootselaar.

Wie was dominee Van Rootselaar?

Otto Johan van Rootselaar werd in 1866 in Utrecht geboren en studeerde theologie in Leiden. Achtereenvolgens diende hij de Hervormde Gemeenten te Noorden, Polsbroek, Bergschenhoek, Blauwkapel-Groenekan, Poortvliet, Linschoten en IJsselstein. Na zijn emeritaat in 1943 woonde hij tot aan zijn overlijden in 1949 opnieuw in Polsbroek. Dat was de plaats waar Jannetje Hootsen veel aanhang had.

Dominee Otto Johan van Rootselaar was een kleinzoon van Otto van Rootselaar en Janna de Waal uit Veenendaal. Zij onttrokken zich in februari 1836 aan de Hervormde Gemeente te Veenendaal en behoorden tot de eerste Afscheidenen hier ter plaatse. Ook was grootvader Otto ambtsdrager in de kleine Afscheiden Gemeente van Veenendaal.

In de jaren 1911-1915, toen dominee Van Rootselaar in Polsbroek stond, ontmoette hij veel

volgelingen van Zwarte Jannetje. Hieruit zal zijn interesse voor de sekte te verklaren zijn. Daarbij komt dat zowel het voorgeslacht van dominee O.J. van Rootselaar als Tijmen van Dijk, de geestelijk vader van Jannetje, hun wortels hadden in het gezelschapsleven van Veenendaal en omgeving. De zoon van Otto Johan van Rootselaar, Jacob van Rootselaar, is ook predikant geworden. Hij heeft zijn memoires op papier gezet. In het boek komen de ontmoetingen van zijn vader met volgelingen van Jannetje Hootsen in Polsbroek ook ter sprake. Een reden te meer om aan te nemen dat de teksten inderdaad geschreven zijn door dominee O.J. van Rootselaar - ook al zegt zijn zoon dat niet expliciet in zijn memoires.

Nieuwe inzichten?

Voor zover ik in een beperkt onderzoekje heb kunnen nagaan, hoeven de bestaande inzichten betreffende de sekte van Jannetje Hootsen na de vondst van de stukken uit Heusden niet bijgesteld te worden. Wel kunnen die stukken het tot nu toe bestaande beeld aanvullen. Dat geldt met name voor de schooljaren van Jannetje Hootsen, haar uiterlijk, het zedelijk leven binnen de sekte, de frequentie van de samenkomsten en de houding van haar volgelingen ten opzichte van de Hervormde Kerk.

Van belang is ook dat de kladmanuscripten relatief kort na de bloeitijd van de sekte zijn geschreven en dat dominee O.J. Van Rootselaar (ex-)volgelingen van Jannetje heeft gesproken. Daarnaast is het zoekgeraakte geschrift van ouderling T.J. de Heer uit Polsbroek (in afschrift) weer boven water gekomen. De Heer heeft dat stuk overigens op verzoek van Van Rootselaar geschreven.

Bronnen

Kluijver, Leendert H. de (2000), Het Antjesgeloof. Het merkwaardige gezelschap van Zwart Jannetje uit Veenendaal

Napel, R. ten, Zwart Jannetje, de bruid van Christus. Oud Veenendaal, september 1992

Smits, C. (1980), De Afscheiding van 1834. Vierde deel: Provincie Utrecht

Rootselaar, J. van (2001), Memoires van ds. J. van Rootselaar

www.dominees.nl

Een bijzondere tekening: het evangelisatiegebouw

In 1875 zette een sociale dominee een landelijke inzameling op touw voor het werk onder jonge fabrieksarbeiders in Veenendaal. Als dank kregen de goede gevers een prent van het evangelisatiegebouw waarin de jongelui les kregen.

DOOR JAN VAN OEVEREN

‘De evangelist te Veenendaal heeft eene tekening van de groote fabriek met het evangelisatiegebouw en zijne woning vervaardigd. Wij zullen haar laten drukken’.

Wie enigszins bekend is met de geschiedenis van Veenendaal weet dat de sociaal bewogen predikant Ph.J. Hoedemaker, die van 1868 tot 1873 verbonden was aan de Nederlandse Hervormde Gemeente, zich in bijzondere mate het lot heeft aangetrokken van de fabrieksjeugd. Het ging om kinderen die al op jonge leeftijd onder erbarmelijke omstandigheden moesten werken in de textielfabrieken. Twee jaar na zijn vertrek schreef Hoedemaker er een brochure over: *De fabrieksarbeiders te Veenendaal*. Het was een aanklacht.

Actie

Maar in zijn Veense jaren had hij niet stil gezeten. Met zijn kerkenraad zorgde hij ervoor dat de jongelui in een evangelisatiegebouw les kregen in huishoudelijke taken, lezen, rekenen en schrijven. En dat terwijl er nog geen leerplicht bestond en alleen kinderen van rijke ouders naar school gingen. Ter verhoging van het gezinsinkomen moesten leeftijdgenootjes uit de arme volksklasse zo gauw mogelijk naar de fabriek.

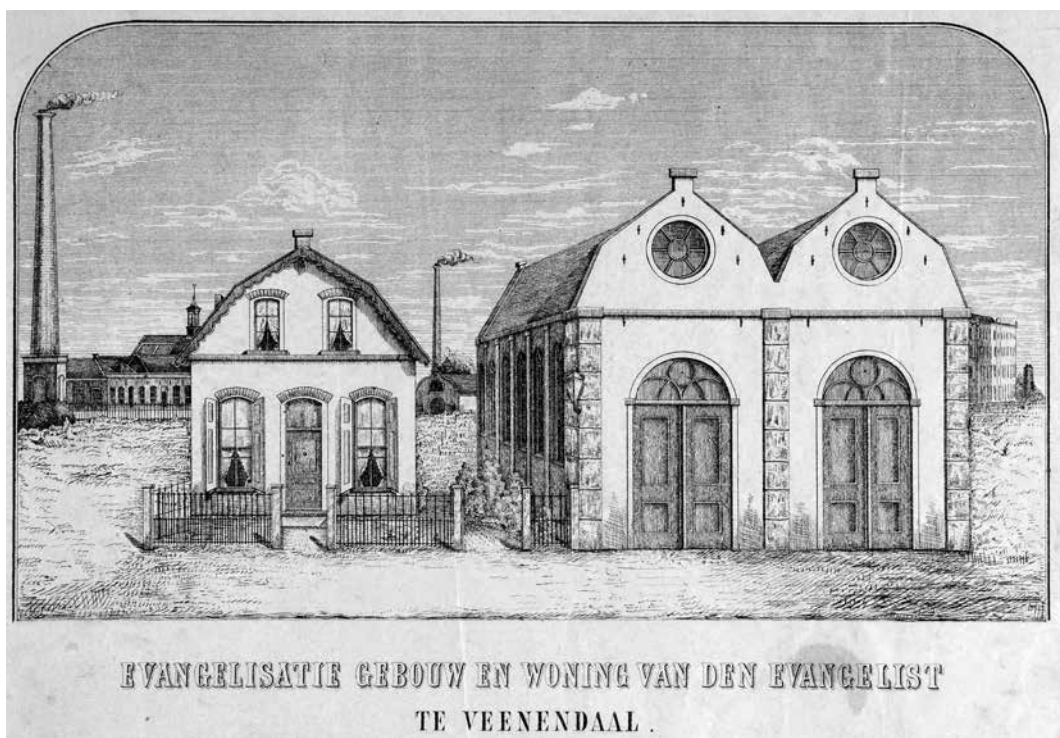
Voor het onderhoud van het evangelisatiegebouw en de betaling van het salaris van de evangelist/beheerder organiseerde Hoedemaker een collecte. Omdat hij in Veenendaal weinig respons kreeg, maakte hij gebruik van zijn relaties in het land. De gevers kregen een prent van het door de evangelist getekende evangelisatiegebouw. Dat moet, zo goed als zeker, de hier afgebeelde

tekening zijn geweest.

We zien twee witte gebouwen: links de woning van de evangelist en rechts het evangelisatiegebouw, beide tegen de achtergrond van een fabriekscomplex. Onmiskenbaar is het de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW) of ‘groote fabriek’. Helemaal rechts staat het kolossale gebouw van de weverij aan wat nu de Zandstraat is. De tekenaar bevond zich op het Boerscheland, in de tegenwoordige Beatrixstraat.

Functie

Het evangelisatiegebouw stond naast Beatrixstraat 63, de huidige kerk van de Gereformeerde Gemeente in Nederland. Er waren zes lokalen. Oudere Veenendalers herkennen er wellicht het oudste gedeelte van de Boerschelandseschool in, de latere Beatrixschool. In het pand vergaderde de kerkenraad van de Hervormde Gemeente, onder voorzitterschap van dominee Hoedemaker, voor het eerst in augustus 1870. Ook werden er kerkdiensten voor arbeidersgezinnen, vergaderingen van de jongelingsvereniging en lezingen gehouden. En niet te vergeten de zondagsschool: daar gingen iedere week honderden kinderen naartoe. De tekening brengt ons terug naar de tijd dat evangelisatie en sociaal werk hand in hand gingen. Voor de eerste keer bekommerde in Veenendaal iemand zich om de fabriekskinderen als groep. De drijvende kracht achter dit goede werk vergat de tekenaar niet: links op de achtergrond zette hij een kerktorentje. Het is het torentje van de hervormde kerk. Hoedemaker besloot zijn brochure aldus: ‘Dat de godsdienst eene kracht is, ook op het gebied van het maatschappelijke,

Tekening van het evangelisatiegebouw, circa 1875 (collectie Gelders Archief)

Evangelisatiegebouw, Boerschelandseschool, Beatrixschool, 1965 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

het huiselijke, zedelijke en verstandelijk leven, dit wordt in geen geringe mate in Veenendaal onder de fabrieksarbeiders en hun kinderen bewezen.'

Literatuur

J. van Barneveld en H. Diepeveen, Uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente van Veenendaal, Veenendaal 1984

Ph.J. Hoedemaker, De fabrieksarbeiders te Veenendaal, Amsterdam 1875 (in te zien bij het Gemeentearchief Veenendaal)

Dick Minderhoud, Prinses Beatrixschool & Hervormd onderwijs 1903-2003, Veenendaal 2003

H. van 't Veld (redactie), Markante Veenendalers, Veenendaal 2010

Honderdjarigen in Veenendaal (26)

Jan Landman, over wie wij in deze aflevering wat willen vertellen, is geboren in Kampen, verhuisde in 1930 naar Culemborg en vestigde zich in 1935 in Veenendaal. Hij werd 103 jaar en 9 maanden. Directeur Versteeg kon destijds met een zeker enthousiasme meedelen dat Jan Landman de eerste mannelijke bewoner van het woon- en zorgcentrum De Engelenburgh was die de leeftijd van honderd jaar mocht bereiken. Op al deze punten zullen we hieronder nader ingaan.

DOOR WIM VAN ELST

Het was 27 maart 1904 toen Jan Landman in de oude Hanzestad Kampen het eerste levenslicht aanschouwde. Hij was de tweede zoon van de in Grafhorst geboren Harm Landman (1877-1930) en de uit Kampen afkomstige Trijntje van Dijk (1868-1953). Zijn broers waren Harm (1902), Dirk (1906), die drie maanden na zijn geboorte al overleed, Rein (1908) en Dirk (1911).

In Kampen werkten veel mensen in de sigaren-industrie. Er waren enkele grote fabrieken (denk bijvoorbeeld aan de merken Balmoral en Uiltje), maar niet minder bekend waren de talloze kleinere bedrijfjes en eenmanszaken. Het zal u niet verbazen dat ook vader en zoon Landman sigarenmaker van beroep waren en zo de kost verdienden. Jan vertelde dat hij na zijn schooltijd bij iedereen wel aan het werk kon. 'Heb je zelf gereedschap?', zo werd hem gevraagd en zijn positief antwoord betekende dat hij direct aan de slag kon.

Op 26-jarige leeftijd vond Jan Landman de tijd gekomen om zijn ouderlijk huis en daarmee zijn geboortestad vaarwel te zeggen. Keurig aangekleed ging hij op de fiets naar Culemborg voor een sollicitatiebezoek, een tocht waar hij zeker acht uur over deed.

Culemborg

Het gesprek had een happy end. Jan Landman werd aangenomen en zou ook hier direct kunnen beginnen. Hij besloot daarom de fiets in Culemborg achter te laten en met de trein terug te gaan naar Kampen. Sigaren maken met je beste kleren aan zou toch wel wat vreemd zijn. Hij zocht een kostadres, vond dit op Kattenstraat 4 en bleef daar

Trouwfoto van Jan Landman en Christina Laurina den Hartog, 1934 (collectie H.W. Landman)

zo'n vierenhalf jaar wonen.

Jan Landman leerde in zijn nieuwe woonplaats Christina Laurina den Hartog kennen. Zij was op 27 maart 1910 in Culemborg geboren en was een dochter van Willem den Hartog en Christina Laurina van Delft. Let op: Jan en Christien verjaarden op dezelfde datum. Ze besloten te trouwen en dat deden ze te Culemborg op 14 november 1934. De vader van de bruidegom en de vader van de bruid waren reeds overleden. In de huwelijksakte staat

dat de moeder van de bruid bij de plechtigheid aanwezig was en toestemming tot het huwelijk gaf. De moeder van Jan Landman was afwezig. Getuigen waren: 1) Harm Landman, 32 jaar, sigarenmaker, wonende te Kampen, broer van de bruidegom en 2) Adrianus Gerrit den Hartog, 29 jaar, landbouwer, wonende te Culemborg, broer van de bruid.

Toen de zaak waar Jan werkte op slot ging, besloten hij en zijn vrouw te verhuizen naar Veenendaal. Daar kon hij na een gesprek met meneer Frans van Schuppen als sigarenmaker terecht bij de Ritmeester Sigarenfabriek aan de Kerkewijk. Diverse oud-stadgenoten uit het Kampen hadden hier al eerder werk gevonden.

De heer en mevrouw Landman (collectie H.W. Landman)

Stichts Veenendaal

Op 31 juli 1935 werd het echtpaar Landman-Den Hartog als nieuwe inwoners ingeschreven in het bevolkingsregister van Veenendaal. Zij gingen wonen op Boslaan 19, waar hun twee kinderen werden geboren, te weten Harm Willem (26-12-1938) en Willem Jan (28-06-1946). Landman wist, toen hij 102 jaar werd, duidelijk aan te geven: 'Het was aan het begin van de Boslaan, het vierde huis, precies tegenover de Cederlaan en onze burens waren Septer (nummer 13), Huijdink (nummer 15) en Van Daalen (nummer 17).' Het huis van de familie Landman staat er nog altijd, maar heeft per 1 mei 1947 het nummer Boslaan 31 gekregen. Aan de huidige zijgevel is duidelijk te zien dat een verbouwing heeft plaatsgevonden en dat het huis hoger is opgetrokken.

De heer en mevrouw Landman voor het huis Boslaan 19 (collectie H.W. Landman)

Tewerkgesteld

De oorlogsjaren volgden. Op een groep van circa twintig geselecteerden na werd Jan Landman in september 1943 met veel collega's van de Ritmeester, die door te weinig werk overcompleet waren geworden, op transport gesteld naar Duitsland. Via Amersfoort moest de treinreis in het pikkedonker worden afgelegd: de Duitsers waren bang dat de wagons door de geallieerde vliegtuigen zouden worden opgemerkt en gebombardeerd. Allen werden naar een werkkamp gebracht, waarvan het aantal barakken niet was af te zien. Jan Landman moest gaan werken

in een vliegtuigfabriek en helpen bij de montage van de rompen. Een zwaar karwei omdat hij de hele dag aan de lopende band moest staan. Bij nachtdienst was hij nog langer in touw.

Af en toe konden ze met kort verlof. Daarbij gold dat, als jij terug was, pas jouw slaapje van de verlofregeling gebruik kon maken. Volgens Jan Landman had de kampeiding dit besluit moeten nemen omdat sommige arbeiders na de vrije dagen niet waren teruggekomen.

In april 1944 kregen de tewerkgestelden te horen dat zij het kamp mochten verlaten. De vreugde was groot. Maar hoe kwamen ze thuis? Velen wachtten op een mogelijkheid om met de trein Duitsland te kunnen ontvluchten, anderen gunden zich hiervoor geen tijd en gingen alvast lopend op pad.

Of Jan Landman tegelijk met de anderen naar Nederland is teruggekeerd, valt niet met zekerheid te zeggen. Waarschijnlijk is dat niet het geval geweest. In Duitsland raakte hij namelijk gewond door een val van de trap. Hij brak een rugwervel, werd geopereerd in het Stads- en Academisch Ziekenhuis Utrecht en heeft lange tijd op bed gelegen. Zoon Herman schreef mij dat zijn vader na de medische ingreep verplicht uren in een bepaalde houding moest liggen om te genezen. Dat is ten slotte allemaal goed gekomen. Hij kon alleen niet lang staan.

Dat Jan Landman bij thuiskomst blij was zijn vrouw Christien en zijn zoon Harm weer te zien en bij hen te kunnen blijven laat zich raden. De bedrijvigheid op de Ritmeester was intussen tot een minimum gedaald door de lage tabaksvoorraden. Landman weet nog dat hij enige tijd 'blazertjes' heeft moeten maken. Oudere lezers herinneren zich die stinkende sigaretten wel. Ze werden gemaakt van surrogaatabak in bruin vloeipapier.

Jan Landman met zijn zoon Harm achter het huis Boslaan 19 (collectie H.W. Landman)

Gepensioneerd

In 1969 bereikte hij de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar, liet hij de Ritmeester Sigarenfabriek achter zich en kon hij gaan genieten van een welverdiende rust. Op 11 oktober 1971 verhuisde het echtpaar Landman van de Boslaan

Het echtpaar Landman-den Hartog 40 jaar getrouwd, 1974. Bovenste rij van links naar rechts: Harm Landman, zijn vrouw Wies van Viegen, Gijsje Aartsen en haar man Wim Landman. Middelste rij van links naar rechts: het bruidspaar Landman-den Hartog met tussen hen in kleinzoon Gerrit. Knielend van links naar rechts: de kleindochters Bettina, Christel en Marlou. Bettina en Marlou zijn kinderen van Wies en Harm en Christel en Gerrit zijn kinderen van Gijsje en Wim (collectie H.W. Landman)

naar een woning van de Stichting Interkerkelijke Bejaardenzorg (SIB) met als adres Duivenwal 101. Hier hebben ze bijna tien jaar met veel plezier mogen wonen. Goede contacten waren er met de familie J. Slok-Spronk, die vanaf 9 november 1978 tot 13 juni 1983 de burens waren op nummer 102. Minder aantrekkelijk was het dat juist om de hoek zich de aula bevond. Vrijwel dagelijks de lijkauto voor hun deur was niet prettig. Voor de familie Slok was dit de reden dat zij weer naar hun oude stekkie in het Schrijverspark verhuisden.

Op 6 augustus 1981 overleed mevrouw Landman in het Julianaziekenhuis te Rhenen. Jan Landman bleef achter en kreeg in 1998 een kamer in het woon- en zorgcentrum De Engelenburgh. Tot op 96-jarige leeftijd fietste hij door het dorp en bezocht hij trouw zijn vrienden en bekenden, waaronder de zojuist genoemde familie Slok. Daarna had hij enkel nog de mogelijkheid om met een driewieler door De Engelenburgh te rijden en ook dat deed hij met veel plezier.

In de recreatiezaal De Zwaai kwam hij volgens eigen zeggen niet vaak. De sprekers daar kon hij bij het ouder worden steeds moeilijker verstaan.

De heer en mevrouw Landman in hun jonge jaren (collectie H.W. Landman)

Wel vond hij het fijn om er alleen te zitten en naar het drukke verkeer in de Industrielaan te kijken.

Cd-opname

Cor van Geerenstein en zijn broer Bert zochten Jan Landman op in De Engelenburgh toen hij

inmiddels 102 jaar was geworden. Zij waren benieuwd wat vader Van Geerenstein, een collega van hem, tijdens het transport naar Duitsland en het verblijf daar allemaal had meegemaakt. Tot dusver was dat een gesloten boek voor hen. Van het gesprek maakten zij een cd-opname en zij verrasten mij met een kopie. Het verschaftte mij heel wat informatie voor het schrijven van dit artikel. Want Landman kon zich onvoorstelbaar veel herinneren en alles goed onder woorden brengen. Namen en data schudde hij feilloos uit zijn mouw alsof het gisteren was gebeurd. Het was

voor hem niet moeilijk om een uur vol te praten. Met een zekere trots vertelde hij dat hij zijn zonen Harm en Wim op de kweekschool in Amersfoort had laten studeren voor de hoofdakte. 'Dat heb ik toch maar gered als sigarenmaker!' zei hij. Dat Jan Landman een gezellige prater was, zal

De heer en mevrouw Landman thuis voor de haard op oudejaarsdag 1960 (collectie H.W. Landman)

Jan Landman op zijn honderdste verjaardag in De Engelenburgh, 2004 (collectie H.W. Landman)

ook Sjoerd de Jong hebben ervaren. Hij ontmoette de 101-jarige Landman in De Engelenburgh toen deze de receptie bijwoonde van mevrouw Jannigje Dekker-Hardeman die haar honderdste geboortedag vierde. Een jaar later had de correspondent een gesprek met de toen 102-jarige jubilaris waarin met name herinneringen aan Koninginnedag werden opgehaald. Het is zeker de moeite waard om in het Gemeentearchief Veenendaal *De Rijnpost* van 28 april 2006 nog eens op te zoeken en onder de kop 'Parade in de Boslaan' over dit bezoek aan Jan Landman te lezen. Zelf dacht ik: 'Wat zou ik daar graag bij gezeten hebben!' In de jaren dertig was Koninginnedag geen vrije dag. Wilde je toch vrij zijn, dan moest dat in de avonduren worden ingehaald. Ook eerste kerstdag werd

niet doorbetaald als die op een doordeweekse dag viel. De moeder van Jan zag tegen zo'n vrije dag op omdat zij dat in haar portemonnee merkte.

Verjaardagen

Over zijn honderdste verjaardag in De Engelenburgh en de verjaardagen die nog volgden werd in de Veenendaalse weekkranten met geen woord gerept. Mogelijk stelde Jan Landman de publiciteit niet op prijs.

In haar boek *Van grote waarde* schrijft Margreet Helder-Huiting over het korte interview dat zij in 2005 met de toen bijna 101-jarige heeft gehad. Landman vertelde dat 27 maart 2004 voor hem een bijzondere dag was. De locoburgemeester kwam langs en hij kreeg brieven van de commissaris van de Koningin in Utrecht en de secretaris van koningin Beatrix. De bewoners en het personeel kwamen hem feliciteren en het huis bood hem en zijn familie een etentje aan in De Zwaai. En dan: 'Kranten schreven over de hoogbejaarde en dat leverde een stroom van reacties op.' Dus toch!

Jan Landman met zijn twee achterkleinzonen, 2003 (collectie H.W. Landman)

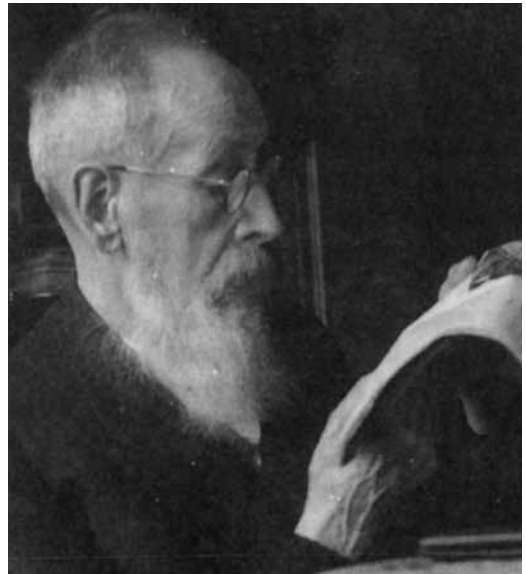
Hebe Kohlbrugge

Al geruime tijd leefde bij mij het idee om in Oud Veenendaal eens aandacht te besteden aan Hebe Kohlbrugge. De doorslag gaf een column van Aart Aalbers in de Veenendaalse Krant van 3 mei 2014. Hij constateerde dat in de Veenendaalse Wikipedia bekende mensen worden genoemd die minder hebben gepresteerd dan Hebe Kohlbrugge. Dit artikel dient om een deel van die leemte op te vullen. Wellicht kan deze bewonderenswaardige vrouw alsnog in de lokale Wikipedia worden opgenomen.

DOOR JAAP SLOK

In de jaren veertig wandelden mijn vader en ik nogal eens over Prattenburg naar Elst. We liepen dan over de Hondzenelleboog, die nu Dijkstraat heet, en namen aan het einde daarvan een pad naar links waarover we het landgoed Prattenburg bereikten. Niet zelden kwamen we tijdens zo'n wandeling een oudere heer tegen, met een lange baard, vergezeld van twee volwassen dochters. Een van hen was Hebe Kohlbrugge.

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was de familie Kohlbrugge van Utrecht naar Veenendaal verhuisd. Vader Hermann, geboren op 5 april 1872 in Wertherbruch in Duitsland, moeder Elisabeth, geboren op 29 juli 1874 in het Duitse Elberfeld, en drie van hun vijf doch-

De ouders van Hebe Kohlbrugge in de tijd dat ze in Veenendaal aan de Hondzenelleboog woonden (*Hebe Kohlbrugge, Twee maal twee is vijf, 2002*)

ters namen hun intrek in huize Op 't Zand aan de Hondzenelleboog D17. De familie had het huis, met een closet met waterspoeling, laten bouwen voor f 5650,-. Met de komst van Hebe Kohlbrugge kreeg Veenendaal heel even, in 1939 en van 1945 tot 1948, een markante inwonster die er geen genoegen mee nam getuige te zijn van de geschiedenis maar er volop deel van zou gaan uitmaken.

Hebe (1914) doorliep in Utrecht de hbs en volgde daarna een eenjarige cursus verpleging. Ze deed dit om in het buitenland te kunnen werken. In die

*Veenendaal Noord
Valeriusstr. 38bis*

Volg- num- mer	Ambt, beroep, bedrijf of betrekking		Woonplaats door aanduiding van wijk, dorp, gebucht of huurtschap, straat en nummer van het huis. (Achtereenlopende adressen in de gemeente met vermelding daarvoor van dag, maand en jaar, waarop de aangifte van verhuizing binnen de gemeente is ingekomen.) Eventueel te vermelden: naam en/of voorgescreven kenmerk van aansluit of wagen, met aan- duiding van brief- of woonadres	Inschrijving in het bevolkingsregister		Afschrijving uit het bevolkingsregister		Dag- teekening en jaar van overlijden ²⁾ en nummer der over- lijdensakte	Aanmerkingen
	tijdens de inschrijving 12	veranderingen en hare dagteekening 13		Dag- teekening en jaar van opneming overeenkom- stig afgifte verhuiskaart 15	Gemeente ¹⁾ , van waar de persoon is gekomen, benevens het laatste adres in die gemeente 16	Dag- teekening en jaar, dat de aangifte van vertrek is ingekomen 17	Gemeente ¹⁾ waarheen de persoon is vertrokken, benevens het adres in die gemeente 18		
1	<i>zonder</i>		<i>Hondzenelleboog</i>	<i>6 jul 39</i>	<i>Utrecht:</i>				<i>DS 1646</i>
2	<i>zonder</i>		<i>17</i>	<i>"</i>	<i>huw. 5</i>				<i>DS 1647</i>
3	<i>zonder</i>			<i>"</i>	<i>"</i>				<i>" 1648</i>
4	<i>zonder</i>			<i>"</i>	<i>"</i>				<i>" 1649</i>
5	<i>zonder</i>			<i>2 sep 39</i>	<i>Utrecht:</i>	<i>10 okt 39</i>	<i>Veenendaal</i>		<i>DS 1650</i>
				<i>29 Jan 40</i>	<i>Amsterdam</i>		<i>Valeriusstr 38bis</i>		<i>DS 1651</i>

1) Zie noot aan ommezijde. 2) In geval van overlijden buiten de woonplaats, tevens den naam der gemeente van overlijden met nadere aanduiding, als in noot 1 aangegeven.

De familie Kohlbrugge in het Veenendaalse bevolkingsregister van 1921-1940. Hebe woonde aan de Hondzenelleboog van 6 juli tot 10 oktober 1939 (Gemeentearchief Veenendaal, Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 2658)

de hoogmoedige vrouw; het was bepaald niet sympathiek.

In haar memoires onthult ze dat neef John met een andere blik naar de ontwikkelingen in nazi-Duitsland keek dan oom Winston. John en zijn vrouw droomden dat er in Duitsland iets nieuws was, iets met Schwung, iets waar je enthousiast van kon worden. Die Schwung en dat enthousiasme zou Kohlbrugge korte tijd later aan den lijve ondervinden.

Duitsland

Het avontuur bleef trekken, dus vertrok ze in 1936 naar Berlijn om daar een opleiding te volgen aan het Seminar für Kirchlichen Frauendienst. Hier zag ze met eigen ogen hoe er onderscheid werd gemaakt tussen het Volk - met een hoofdletter -

en joden en zigeuners - zonder hoofdletter. En hier leerde ze ook de theoloog Martin Niemöller kennen, die zich toen al verzette tegen de nazi's. Hij had die keuze gemaakt in 1934, toen niet-ariërs uit hun kerkelijke ambten werden gezet. Niemöller werd in 1937 tot Hitlers persoonlijke vijand verklaard, naar Sachsenhausen en uiteindelijk naar Dachau gedeporteerd, maar overleefde die verschrikkingen.

In dat milieu was het geen wonder dat Kohlbrugge zich aansloot bij de Bekenkende Kirche, de protestantse verzetsbeweging. Haar studie rondde ze af in 1938. Daarna kon ze aan de slag als Kirchliche Frauenarbeiter, kerkelijk medewerkster. Ze kwam terecht in Fehrbellin, circa zestig kilometer ten noorden van Berlijn, waar ze in kinderclubs werkte, maar ook lectuur begon te

verspreiden voor de Bekennende Kirche. Dat was minder onschuldig dan het leek. De lectruur richtte zich tegen de nazi's en de verspreiding werd dan ook gezien als een subversieve daad. In feite was het verzetswerk. Kohlbrugge werd gesnapt, gearresteerd en vastgezet in Potsdam. Bij haar verhoor wekte ze de toorn op van haar ondervragers door hen met 'Guten Morgen' te begroeten. Ze kon het 'Heil Hitler' niet over haar lippen krijgen. Na bemoeienis van de Nederlandse ambassadeur werd ze vrijgelaten. Ze moest onmiddellijk het land verlaten en werd voor eeuwig verbannen. Teleurgesteld kwam ze thuis bij haar ouders in Veenendaal.

Zwitserland

Na enige tijd kreeg ze toch weer een kans om haar vleugels uit te slaan. In Berlijn was haar belangstelling voor theologie gevoed. Toen ze een studiebeurs kreeg, verliet ze Veenendaal om een theologische opleiding in Zwitserland te volgen. Deze kans werd haar geboden door de bekende Zwitserse theoloog en antifascist Karl Barth. Het uitstapje was echter van korte duur. Tijdens een vakantie in Nederland brak de Tweede Wereldoorlog uit en kon ze niet terug naar Zwitserland. Voor veel Nederlanders was de bezetter een vreemde. Van concentratiekampen had nog vrijwel niemand gehoord en menigeen wist niet wie hij meer moest vrezen: de Rus of de mof. Dankzij haar ervaringen in Duitsland wist Kohlbrugge als geen ander met wat voor bezetter ze te maken had. Het duurde niet lang of ze ging zich ook in Nederland verzetten tegen de nazi's.

In de Nederlandse Hervormde Kerk in Amerongen, waar de Kohlbrugges kerkten, leerde Kohlbrugge de jonge dominee Jan Koopmans kennen. Na een dienst waarin Koopmans had gebeden voor de Bekennende Kirche in Duitsland, klampte ze hem aan. De ontmoeting leidde naast een warme vriendschap ook het begin van haar verzetsleven in.

Tweede Wereldoorlog

In oktober 1940 werd de ariëerverklaring afgekondigd: iedereen die een officiële functie bekleedde moest een verklaring tekenen dat zijn of haar ouders en grootouders ariër waren - 'van vreemde

smetten vrij'. Samen met Koopmans schreef Kohlbrugge een vlammend protest tegen de maatregel onder de titel 'Bijna te laat'. Door de brochure rolde ze het verzet in of, zoals ze het zelf verwoordde, werd ze 'in het verzet gedumpt'. Kohlbrugge verspreidde het pamflet zelf. En het bleef niet onopgemerkt.

Ze kwam in contact met het georganiseerd verzet, raakte betrokken bij het illegale blad *Vrij Nederland* en werd een belangrijke spil in de zogeheten Zwitserse Weg. Zo smokkelde ze microfilms, met onder meer *Vrij Nederland* en *Het Parool*, naar Zwitserland. De Zwitserse Weg was een ondergronds netwerk dat het berichtenverkeer tussen het verzet in Nederland en de regering in ballingschap in Londen verzorgde en hulp bood aan mensen die nazi-Duitsland waren ontvlucht. Aan het eind van het netwerk, in Zwitserland, stond de Nederlander Visser 't Hooft. Deze Nederlandse theoloog, die later de eerste secretaris-generaal van de Wereldraad van Kerken zou worden, verwoordde in zijn memoires zijn eerste kennis-

Hebe Kohlbrugge viert haar honderdste verjaardag, 2014 (foto van internet)

making met Kohlbrugge als volgt:

'Ze was klein van stuk maar buitengewoon kordaat. Ze stelde zich voor als Hebe Kohlbrugge en vertelde me, alsof het de gewoonste zaak van de wereld was, dat ze clandestien over de Belgische, Franse en Zwitserse grens gekomen was. Ze had nauwe banden met enkele vrienden van mij in Nederland, en ze was er van overtuigd geraakt dat het hoog tijd was om nauwere banden te leggen tussen het Nederlands verzet en de regering in ballingschap en dat Zwitserland het beste kon dienen als verbindingscentrum. Ik kon mijn oren niet geloven, want haar plannen waren

Hebe met haar zuster Hanna (1911-1999, rechts), hoogleraar Iraanse taal- en letterkunde aan de Universiteit Utrecht (*Hebe Kohlbrugge, Twee maal twee is vijf, 2002*)

vrijwel identiek met de mijne. Ik zei dan ook tot haar: 'Je komt als een engel uit de hemel.'

In 1944 liep Kohlbrugge tegen de lamp. Op weg naar Engeland (via België, Frankrijk en Spanje) werd ze, nog in Nederland, in de trein gearresteerd. Haar valse persoonsbewijs op naam van Christine Doorman was niet in orde. De kleur was een schakering anders dan die van een geldig paspoort. Toen de Duitser die haar bewaakte met zijn rug naar haar toe ging staan, liet ze de microfilms in de zak van een medepassagier glijden. Ze zouden dan wel niet in Engeland aankomen, maar ook niet in handen van de Duitsers vallen. Als de vrouw de microfilms uit haar zak zou halen, zou ze ze hopelijk weggooien.

Via Amsterdam kwam Kohlbrugge in het Oranjehotel in Scheveningen terecht. Vandaar werd ze overgebracht naar Vught en op 5 september 1944, Dolle Dinsdag, naar het concentratiekamp Ravensbrück in Duitsland. Daar werd ze tewerkgesteld als verpleegster. In januari 1945 zat haar gevangenisstraf erop en werd ze vrijgelaten.

Na de oorlog

Na de bevrijding ging Kohlbrugge naar Zwitserland om te herstellen van de tuberculose die ze in Ravensbrück had opgelopen. In 1947, amper tien jaar na haar levenslange verbanning, zette ze toch weer voet op Duitse grond. Een delegatie van de Nederlandse Hervormde Kerk bezocht in datzelfde jaar West-Duitsland. Men schrok niet alleen van de kapotgebombardeerde steden, maar ook van de geestelijke ontreddering. Er

moest wat gebeuren. Een Duitslandcommissie werd in het leven geroepen en men vroeg Kohlbrugge daarvan het secretariaat op zich te nemen. Ze had immers goede connecties door haar werk voor de Bekenkende Kirche.

Later verlegde ze haar werkterrein steeds meer naar het oosten tot achter het IJzeren Gordijn. Zoals ze voor 1945 streed tegen het nationaal-socialisme, zo verzette ze zich na de oorlog tegen het communisme. Ook nu werd ze weer in verschillende landen tot persona non grata verklaard. Na de val van de Muur kwam ook het eerherstel: zo kreeg ze eredoctoraten aan de Kareluniversiteit Praag en de Universiteit Cluj-

Uitreiking van de Joost van de Vondelprijs aan Hebe Kohlbrugge, 1975. Gustav Heinemann, voormalig president van de Bondsrepubliek Duitsland, sprak de lofrede uit (*Hebe Kohlbrugge, Twee maal twee is vijf, 2002*)

Napoca in Roemenië. Eerder al, in 1975, had ze in Nederland de Joost van de Vondelprijs gekregen voor haar inzet voor de Nederlands-Duitse betrekkingen. Voor haar verzetswerk kreeg ze in 1953 de Amerikaanse Medal of Freedom with Silver Palm.

Als u een dezer dagen door de Dijkstraat loopt en u neemt aan het einde daarvan het pad links en u staat voor nummer 161, denkt u dan nog eens aan het veelbewogen leven van Hebe Kohlbrugge. Ze is nu 101 jaar en woont nog altijd in Utrecht.

Bronnen

Hebe Kohlbrugge, *Twee maal twee is vijf*, Kampen, 2002
M. den Dekker, *Architect van kerkenwerk*. Ds Hans van der Werf. Een biografie. Vught, 2013
Bijlage van de NRC van 2 mei 2009
Trouw van 5 april 2014
Gegevens uit het Gemeentearchief Veenendaal
Gegevens van Aart Aalbers uit Veenendaal

Plattegronden: schoonheid en geschiedenis

Voorzitter Bert heette zijn gehoor welkom op de nieuwe locatie in Eltheto. Was het nieuwsgierigheid naar de nieuwe zaal of waren het de oude kaarten die trokken? Feit was dat er een kleine honderd belangstellenden waren. Opmerkelijk was verder dat alle oud-voorzitters deze avond aanwezig waren: naast spreker en eerste voorzitter Kees van Grootheest en huidig voorzitter Bert van den Bos werden ook Gert Verhoef en Henk van 't Veld onder de aanwezigen gesignaleerd.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De voorzitter begon met de huishoudelijke mededelingen en die betroffen voornamelijk de financiële stukken. De penningmeester had zijn werk klaarblijkelijk uitstekend gedaan, want er kwamen geen vragen en de stukken werden zonder op- of aanmerkingen goedgekeurd. Ook de begroting werd, zij het wat later op de avond, in orde bevonden. Daarnaast was de kascommissie actief geweest. Omdat de kas klopte, kon de commissie de vergadering voorstellen de penningmeester decharge te verlenen en aldus geschiedde. Tot nieuwe kascommissieleden werden benoemd de heren Zwier Slik en Gert Verhoef.

Aftreden

Een aantal bestuursleden was aftredend, maar gelukkig konden de voorzitter en de penningmeester herkozen worden en omdat er geen namen van tegenkandidaten ingediend werden, konden beiden hun oude functie blijven vervullen. Hennie Henzen heeft wel aangegeven het bestuur te willen verlaten, zodra voor hem een opvolger is gevonden.

Als laatste deed Bert verslag van de ontwikkelingen betreffende het mozaïek van de oude

Talmaschool. Omdat het erg jammer zou zijn als het mozaïek zou verdwijnen na alle energie die de HVOV er al ingestoken heeft, hebben Peter

Staafkaart nummer 467, gemeente Veenendaal, uitgave 1931 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Doolaard en Bert om de tafel gezeten met het Stadslab en het ziet ernaar uit dat de desbetreffende muur met het mozaïek opnieuw opgericht zal worden bij Het Perron.

Kaarten

Daarna was het de beurt aan de spreker van deze avond: Kees van Grootheest. Hij vertelde over de schoonheid en de geschiedenis van plattegronden. Kees heeft altijd al belangstelling voor kaarten gehad en dat begon al met de alom bekende Bosatlas. Oude kaarten hebben vaak te maken met water en zijn in de regel prachtig uitgevoerd. Ze werden op verschillende manieren gemaakt. Heel vroeger waren het pentekeningen en als voorbeeld werd een kaart van Amsterdam getoond, getekend door Jacob van Deventer. Van deze kaart bestaan slechts twee exemplaren. De techniek die daarna werd gebruikt was de houtsnede, maar het was moeilijk om het hout zo fijn uit te snijden dat alle details van de kaart gedrukt konden worden. Vervolgens kwam de kopergravure in zwang en sinds de negentiende eeuw gebruikt men de vlakdruktechniek.

Rond 1500 ontbraken Amerika en Australië op kaarten. Toch is het bijzonder dat een eeuw later de vorm van Afrika al bekend was, hoewel de verschillende werelddelen nog niet in de juiste verhoudingen getekend waren. Dat kon ook niet anders, want er bestonden nog geen vliegtuigen die uit de lucht waarnemingen konden doen en van Google Earth was überhaupt geen sprake. De zuidkant van de wereld werd op kaarten het Zuidland genoemd. In 1595 tekende Mercator al kaarten van de Noordpool. De interesse voor kaarten en voor hoe de wereld eruit zag ontstond grotendeels ten tijde van de Verenigde Oostindische Compagnie. De VOC was het centrum van de handel en dat bevond zich in Amsterdam. Daar bevonden zich ook de kaartenzalen. Kapiteins van schepen kregen de kaarten in bruikleen mee, maar moesten tekenen voor ontvangst en zij waren verplicht de kaarten na thuiskomst weer in te leveren. Zeelieden maakten ook gebruik van zogenaamde kustkaarten, die het aangezicht van de diverse kusten lieten zien. Deze kaarten waren goedkoper. Een bekende kaartenmaker was Willem Jansz. Blaeu.

Karrenspoor

Kees liet ons de verre reizen meebeleven die zeelieden enige eeuwen geleden al maakten. We gingen via de eilanden naar de Noordzee en vandaar naar het zuiden om via het karrenspoor tussen Afrika en Brazilië uit te komen. Vervolgens was het de kunst om op tijd af te buigen naar het oosten om niet te pletter te slaan tegen de kust van Australië. Was die hindernis eenmaal genomen, dan kwam het schip via de Straat Sunda eindelijk in Indië aan. Als schepen eenmaal de evenaar waren gepasseerd, was het zaak goed op de sterrenhemel te letten, maar daar waren zeelieden vroeger meesters in.

Een bekende wereldkaart komt uit de Statenbijbel van 1637. De kaart is lang bepalend geweest voor het beeld van hoe de wereld eruit zag. Zo populair was zij dat Statenbijbels alleen daarom al gestolen werden en nog steeds is het zaak om bij aanschaf van zo'n bijbel goed te kijken of de originele kaarten er nog in zitten.

Veenendaal

Maar natuurlijk werd Veenendaal op deze avond niet vergeten. Een pronkstuk is de Slaperdijkkaart uit 1705 van Justus van Broeckhuysen. De originele koperkaarten bestaan nog steeds en bevinden zich in Museum Flehite in Amersfoort. Een uitsnede van de kaart werd jarenlang gebruikt als logo van de HVOV en ook is de oudste afbeelding van kasteel Prattenburg erop te vinden. Interessant is het dat op oude Veenese kaarten nog steeds bekende straten zijn terug te vinden zoals het Benedeneind, de Zandstraat, de Rode Haan, het Ruisseveen en het Panhuis. Kees maakte zijn toehoorders attent op interessante details die door de doorsnee kijker makkelijk over het hoofd kunnen worden gezien. Hij gaf Veenendaal een compliment omdat het oude stratenpatroon, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Ede, nog steeds zo herkenbaar is. En dat was ook te zien op de moderne kaart waarmee de reeks werd afgesloten.

'Verrassend wat we allemaal gezien hebben', aldus voorzitter Bert. Hij bedankte Kees hartelijk en op passende wijze voor zijn interessante verhaal.

Weeklacht van een autochtoon

In september 1982 namen twee wethouders afscheid van het college. Het waren Rob Koppenberg en Henk Veldhuizen. Tijdens een diner in het Kurhaus in Scheveningen zwaaide gemeentesecretaris Dick van Manen hen uit met een gedicht.

DOOR DICK VAN MANEN

Gemeentesecretaris Dick van Manen draagt zijn gedicht voor bij het afscheid van de wethouders Koppenberg en Veldhuizen, 1982 (collectie D. van Manen)

Soms denken wij met weemoed nog
aan vijftig jaar geleden,
toen 't Veen nog een klein durpie was
en niet de stad van heden.
De tijden van de Ossenmarkt
en van de strenge zeden,
die - als het effe stiekem kon -
de mensen graag vermeden.

De knusheid van 't Benedeneind,
de slootjes en de brugjes,
de koeienpoep, het eendenkroos,
't gewriemel van de mugjes.
De ouwe mannetjes op het land
met hun gebogen rugjes.
De wijfjes met hun boezelaars
en met hun bedsteeluchtjes.

Daar groeiden wij in vrede op
in 't durp van Rantje Spin.
Met saliemelk en balkenbrij
En pap met gort erin.
De jongens speelden wollewee
en prangelen was min.
Geen Veense die geen uitschel had.
Het Leven Had Nog Zin.

De winters waren toen nog echt,
het vroom zo lekker fel.
De kinders rond de plattebuis
in keper en flanel.
't Gepruttel van de koffiekkan
op het petroliestel.
't Was allemaal nog eikenhout,
maar... de houtworm knaagde wel.

Want sinds die tijd verloederde
het Veenendaals gezicht:
de Ossenmarkt werd afgeschaft,
de slootjes gingen dicht.
De rokken kwamen op de knie,
er kwam elektrisch licht.
Er werd zelfs - tot bederfs des volks -
een leeszaal opgericht.

De vreemde horden rukken aan
uit Mokum, uit Renswoude.
En al dat buitenlands gespuis
laat niets meer heel van 't oude.
Wég is de tijd dat men in 't Veen
slechts lage deurtjes bouwde,
opdat het volk in ned'righeid
het hoofdje buigen zoude.

Haast alles wat van buiten komt,
werkt als het paard van Troje.
Ach, had men maar aan SKF
nooit gratis grond geboeien.
'n Vloek, 'n zucht, 'n nieuw stadhuis,
niet van dat héle mooie.
Drie wethouders in B&W,
twee echte en één rooie.

Wethouder Rob Koppenberg op weg naar zijn kantoor in
het Raadhuis (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Wég vliedt de tijd dat bakker Pol
de Veense kletskop bakte.
Het Poppenschooltje is niet meer,
waar alle kleuters kaktten.
Wég Smeehuis, wég Jan-Wim van Elst,
in één klap voor de vlakke.
't Zwaaiplein: de dure straf voor hen
die naar vernieuwing snakten.

En in de jaren zeventig
verdwijnt de laatste rest
van wat in 't Veen nog waarde heeft.
In Dragonder en in West
koopt de gemeente 't boerenland
en de boeren vinden 't best:
Wáááánt... aije dan geen keu meer hêt,
hejje ok gèèn vaarkespest.

't Was nog zo fijn in opoes tijd
met Oranje en met Trouw.
Maar niemand kon bevroeden
wat de import brengen zou.
Het lieve durp van Rantje Spin
heet Randje Randstad nou.
Het ouwe Veen verpletterd
en niemand toont berouw.

Wie kent nog Arie Kukkebal
of Fredriek Schuddegat?
Het huis van Zwarte Jannechie
baart een sensatieblad.
En d' arme ouwe Korenbeurs
heeft z'n laatste klant gehad.
Slechts schulden zijn gebleven,
maar die zijn er dan ook zat.

Vier wethouders in B&W,
waaronder twee van buiten.
Ze jagen alles overstuur,
't geweld is niet te stuiten.
We staan uren voor 't verkeerslicht stil,
de kramp in onze kuitten.
Van alles zijn we kwijtgeraakt,
de deemoed en de duiten.

We zien in deze nare tijd
geen lichtpunt haast bewegen.
Zelfs 't kranig Overbergs Belang
houdt niet de spoorlijn tegen.
't Vermaledijde Vrouwenhuis
wordt ook niet plat gekregen.
Slechts 't Kostverlorencomité
is 't volk nog iets tot zegen.

Het Veen volgt nu in sneltreinvaart
de meest moderne trend.
't College biedt geen tegenweer.
Is dat niet inherent
aan 't niet genoeg aanwezig zijn
van 't plaatselijk element?
Dat het antwoord helaas JA moet zijn,
is toch iedereen bekend!

Burgemeester Frits Brink speldt oud-wethouder Henk Veldhuizen een koninklijke onderscheiding op (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Maar op de burgemeester na
- en die doet niet ter zake -
is men opeens erin geslaagd
de vreemden kwijt te raken.
Slechts autochtonen zitten nu
rondom het groene laken.
Die zullen met dit wulps gedoe
vast korte metten maken.

Dan breekt een heel nieuw tijdperk aan,
'n herleving van 't verleden.
Dan kunnen wij weer slapen gaan
in d' oude zekerheden.
Dan doen wij weer gelijk eertijds
ook onze vaad'ren deden:
dan keren wij alleen nog maar
terug op onze schreden.

Let op, want binnen korte tijd
plukt men de eerste vruchtjes.
We ademen weer perchloor in
met nette kleine kuchjes.
De Nertsvoer mag weer verder gaan
ondanks de vieze luchtjes.
En we krijgen een nieuw fietspadplan
met mooie houten brugjes.

De toekomst wordt haast al te mooi,
ik moet er zacht van wenen.
Géén groen meer en géén onderhoud,
het dorp bestaat uit stenen.
Géén Groene Velden, want als sport
gaan we graven in de venen.
Maar verder terug wil 'k ook niet gaan,
want dan horen we weer bij Rhenen!

Een persoonlijk woord nog tot besluit,
om 't ergste op te vangen.
Mijn grootpapa, de ouwe Dirk,
schreef geest'lijke gezangen.
Ik kreeg wat van die gave mee,
ik schrijf ook hele lange.
Niet tot verheffing van de mens,
maar om hem op te stangen.

Wat Rob en Henk betreft is dit
- denk ik - de laatste keer.
'k Heb jullie nogal vaak gepest.
Nou kan ik dat nooit weer!
'k Moet zeggen da 'k het jammer vind,
het doet een beetje zeer.
Maar dit is echt het eind van 't lied,
want anders ween ik weer!

Het laatste woord

Het mag bekend worden verondersteld dat er in 2014 geen Open Monumentendag in Veenendaal is geweest vooral doordat de gemeente geen subsidie meer beschikbaar stelde. Gelukkig is daar dit jaar verandering in gekomen: de gemeenteraad heeft weer een beperkte subsidie verleend voor zowel het organiseren van de Open Monumentendag als de Dag van de Architectuur.

DOOR HET BESTUUR

Het thema voor 2015 is Kunst & Ambacht. Het thema én de gecombineerde beschikbaarstelling van de subsidie door de gemeente bracht het comité Open Monumentendag ertoe contact op te nemen met de Stichting Architectuurcentrum Veenendaal om te zien of er samengewerkt kon worden. En dat is gelukt. Inmiddels hebben al diverse besprekingen plaatsgevonden en zijn goede afspraken gemaakt over de invulling van de dag. Het gaat om 12 september 2015.

Bij de voorbereidingen hoorden we dat de kerken een Open Kerkendag organiseren. Overleg heeft ertoe geleid dat ook zij nu participeren in de organisatie voor 12 september. Op die dag hopen we dus het resultaat te zien van een boeiende samenwerking tussen het comité Open Monumentendag Veenendaal, de Stichting Architectuurcentrum Veenendaal en de Veenendaalse kerken. In het comité is de historische vereniging vertegenwoordigd door een aantal bestuurs- en werkgroepleden.

Ook dit jaar wordt weer een fiets- en wandelroute uitgezet, maar het accent ligt bij de Kerkewijk. Dat sluit naadloos aan bij het dertigjarig jubileum van de HVOV en bij het boek van Jaap Pilon over de Kerkewijk dat we naar aanleiding van die mijlpaal publiceren. Op 12 september verzorgt Jaap op de Kerkewijk enkele excursies.

Voor de komende ledenbijeenkomst hebben we een afspraak met Johan Huibers kunnen maken. Johan is zeker geen onbekende in Veenendaal.

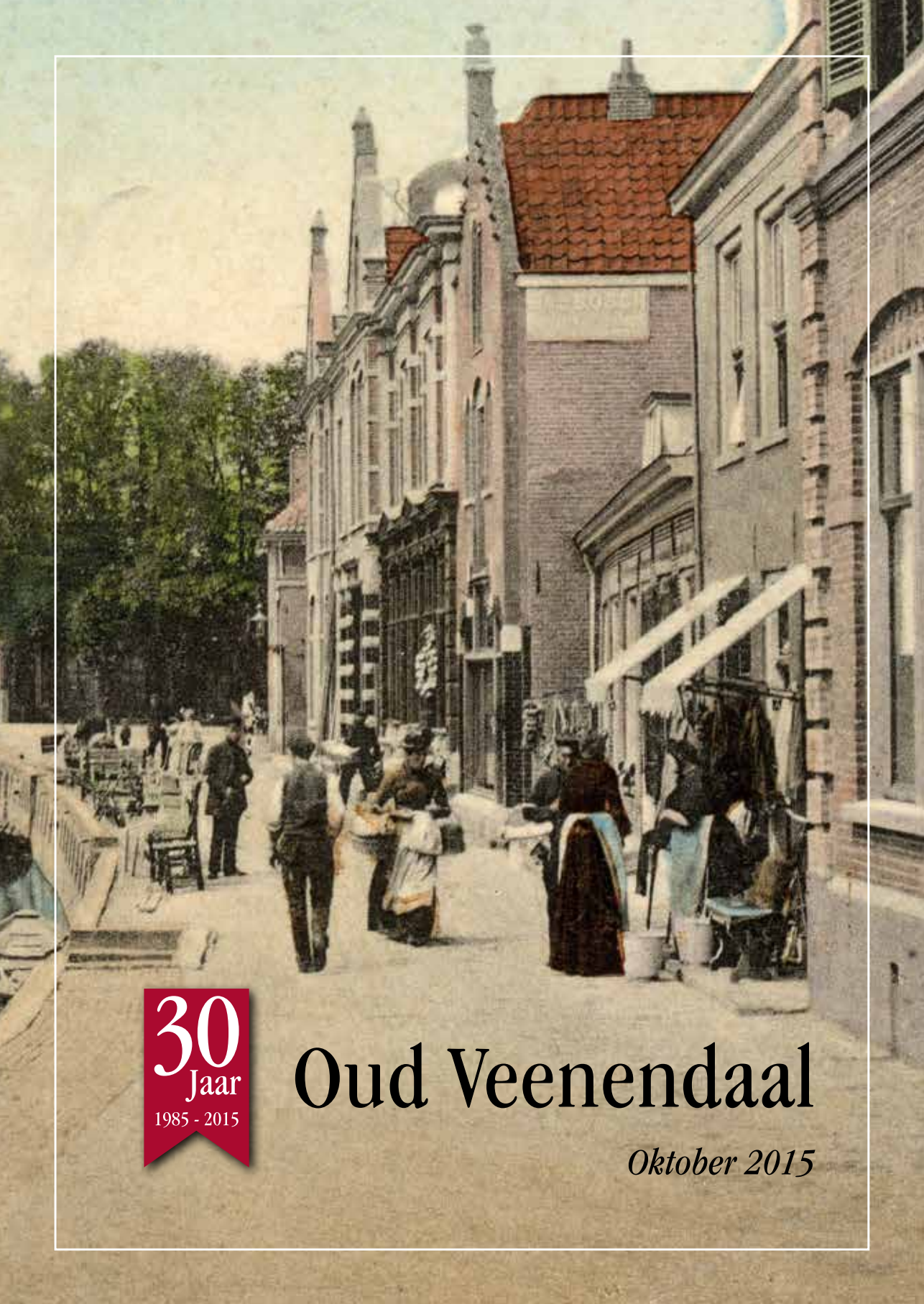
Als architect kan hij veel vertellen over architectuur in het algemeen en architectuur in Veenendaal in het bijzonder. 'Architectuur van Veenendaal' is dan ook de titel van zijn voordracht.

Omdat ze zijn gebouwd volgens de principes van de Amsterdamse School staan de woningen in de Davidsstraat op de rijksmonumentenlijst, circa 1980 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De volgende bijeenkomst is op 25 juni in **gebouw Eltheto, Fluitersstraat 2**. Ook dit belooft weer een boeiende avond te worden. Iedereen is dus van harte welkom op:

- **Donderdag 25 juni 2015**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Johan Huibers:**
'Architectuur van Veenendaal'
- **Eltheto, Fluitersstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

30
Jaar
1985 - 2015

Oud Veenendaal

Oktober 2015

- 30^e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

Afbeelding omslag

De Hooge Kant of Hoogstraat gezien in de richting van de Zandstraat,
circa 1910

REDACTIE

Gert Groenleer
Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. S. van Alderen-van der Gaast, secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
H. Henzen
A.K. van Kooten
B. van Kooten
A.A. Slok
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. S. van Alderen-van der Gaast
Dijkstraat 119, 3904 DC Veenendaal
Telefoon 0318 54 29 59
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

Mevr. J. Groenleer-de Jong
Driemaster 42
3904 RL Veenendaal
Telefoon 0318 51 82 04
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het
begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

58	Om te beginnen De redactie
59	Het Bergbad G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
67	Uitgelezen G.C. Groenleer
68	Meer dan twee eeuwen brouwerij Van Broekhuizen F.J. van Riel
75	Leven van de steun M.J. Helder-Huiting
82	Architectuur in Veenendaal S. van Aalderen-van der Gaast
84	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

In verband met het dertigjarig jubileum presenteren we dit jaar een oktober- en een decembern timer. Op 12 november wordt in een exclusieve ledenbijeenkomst in De Goede Reede het Kerkewijkboek van Jaap Pilon ten doop gehouden en op 17 december zijn leden en andere belangstellenden welkom in Eltheto bij Hennie Henzens nieuwste beeldpresentatie van het oude Veenendaal. En wat zit er hier in het vat?

DOOR DE REDACTIE

Met Ineke van Schuppen duiken we eerst in het Bergbad, een creatie van vijf Veenendaalse heren op het grondgebied van Rhenen. Het was 1933 en crisis, maar de mannen durfden het aan en staken er geld in. Er kwam een duiktoren, een badmeester, een consumptietent. Er was gedoe over de openstelling, de entreprijzen, de waterrekeningen. Meer dan eens stortten de heren maar weer bij. Ineke volgt de notulen van de eerste jaren en belicht met name de startproblemen. Dat de zweminrichting uiteindelijk een

bijdrage over onder meer de steun. Ook nu heeft zij een scherp oog voor detail en context. Een werkloze als Johannes Bleijenberg in Veenendaal ondervond de gevolgen van de beurskrach in Amerika. Tot de context behoorden voorts de maatregelen van de regering Colijn en de opkomst van de NSB. Aardig om te zien is dat Tj. Jarings niet alleen het zwembad heeft opgericht, maar ook aan de wieg heeft gestaan van een knutselcursus voor werkloze jongeren.

Over de oude geschiedenis van Veenendaal

hebben we meestal niet zo veel te melden. Daarom zijn we blij met het artikel van Frits van Riel over de brouwerij aan het Verlaat. Het is gebaseerd op gedegen archief onderzoek naar verschillende generaties Van Broekhuizen die de onderneming geleid hebben. We komen meer te weten over de doopsgezinden, de veenraden en het brouwersvak. En voor wie in spoken gelooft: en passant komt zelfs de door Willem van Leeuwen gesignaleerde 'geest van Van Broekhuizen' weer tot leven.

Verder kunt u kennisnemen van een boekbespreking, het verslag van de vorige bijeenkomst en de laatste woorden van het bestuur. Zo, dat is het. Wilt u een keer iets schrijven voor het blad? Hebt u op- of aanmerkingen? Laat het

Het Bergbad, circa 1965 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

groot succes is geworden, is niet te veel gezegd. Wat de crisis van de jaren dertig voor de gewone man betekende, laat Margreet Helder zien in haar

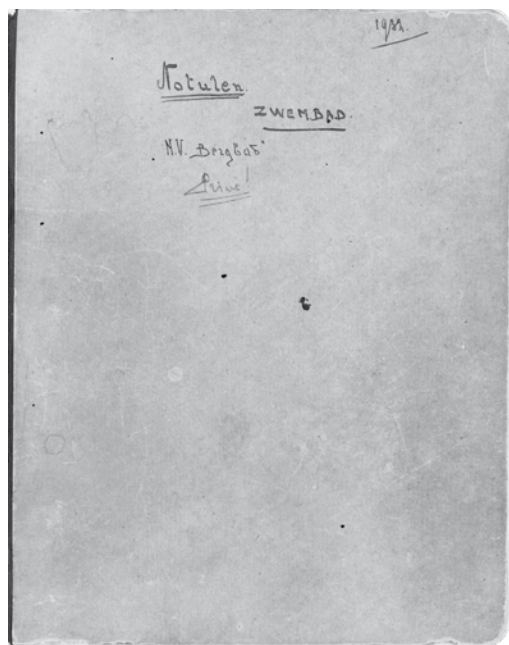
ons weten. Dat kan schriftelijk, telefonisch of via de mail: redactie@oudveenendaal.nl. Een hartelijke groet.

Het Bergbad

Enige tijd geleden werd ons door de heer Evert de Ruiter een notulenboek geschonken betreffende de oprichting van een zweminrichting op de grens van Rhenen en Veenendaal. De heren die aan de wieg van dit zwembad stonden, vonden het niet juist dat inwoners van Veenendaal gedwongen waren in naburige plaatsen te zwemmen. Zij waren van mening dat een welvarende plaats als Veenendaal een eigen zwembad of, zoals het in die jaren nog heette, een eigen badinrichting moest bezitten.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Hoeveel kinderen hebben hun zwemdiploma niet in het Bergbad gehaald? En hadden niet evenzovele kinderen een abonnement op het bad dat in de voorverkoop al verkrijgbaar was? Dat dat allemaal mogelijk was, was te danken aan vijf heren: B.Z. Stermerdink, J. Boers, Tj. Jarings, A. van de Lustgraaf en R. de Ruiter. In het begin van de jaren dertig van de vorige eeuw vonden de heren dat Veenendaal rijp was voor een eigen zwembad en op 12 mei 1933 werd ten overstaan van notaris Zweers in Veenendaal de akte van oprichting getekend.

De voorkant van het notulenboek (collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

Naam

Het notulenboek begon met een vergadering op 1 november 1932. Pas op deze datum werd besloten dat de vergaderingen genotuleerd zouden worden. Dientengevolge is het moeilijk in te schatten wanneer het bestuur voor het eerst bij elkaar kwam. De heren vergaderden in dit geval bij Hotel Gerth, maar deden dat ook regelmatig bij een van de leden thuis. Dan was er de mogelijkheid om gezellig na te praten en waren de vergaderingen nog weleens laat afgelopen. Voor de naam van het zwembad besloot men een wedstrijd uit te schrijven, waarop veel reacties binnenkwamen. Winnares werd mejuffrouw Van Ginkel, die de naam Bergbad had bedacht. Zij kreeg als prijs een jaarabonnement en een bedrag van f 15,-. Nummer twee op de lijst stuurde zijn of haar suggestie anoniem in. Hij of zij had bedacht dat Bosch en Strand een passende naam zou zijn.

Inleg

Uit de notulen blijkt dat alle heren oorspronkelijk f 2000,- inlegden. Op het moment dat het naastgelegen terrein van de familie Drost aangekocht moest worden, kwamen ze min of meer in de problemen. De begroting van f 9000,- bleek met f 2000,- overschreden te worden. De heer Jarings kon of wilde niet meer inleggen en daarom werd besloten dat de overige vier bestuursleden ieder voor f 250,- extra zouden deelnemen op voorwaarde dat de aflossing van deze laatste f 1000,- te allen tijde de hoogste prioriteit zou krijgen.

Uit het verslag van de officiële aandeelhoudersvergadering van 26 mei 1933 blijkt dat er verschil

lende koopovereenkomsten ten behoeve van het zwembad waren gesloten. Met Gerardus van de Haar Johanneszoon was een koop gesloten ter waarde van f 300,-, aan de gebroeders Drost moest f 1350,- betaald worden en van Jan de Rooy Janszoon was grond gekocht ter waarde van f 1141,-. Afsproken werd dat Jan de Rooy f 1000,- als hypotheek in het perceel zou laten zitten tegen een rente van 5%. Het bad werd verzekerd bij De Nederlanden van 1845 voor de som van f 4000,-. De premie van de brandverzekering bedroeg f 3,- per f 1000,- en enkele bestuursleden vonden dat veel te hoog. Na veel wikken en wegen werd een nieuwe begroting vastgesteld voor een totaalbedrag van f 14.000,-. Vooral de heer Jarings drong aan op grote zuinigheid.

facetten te zitten. Voor het medische aspect werd het advies ingeroepen van de heren doktoren Waller uit Rhenen en Hekster uit Veenendaal. Van een geheel andere orde was de aanschaf van speeltoestellen. Daarbij viel de keuze op een roetsjbaan, die later echter veel te duur bleek te zijn en daarom niet werd geplaatst, een draaimolen van f 240,-, een schommel, een wip en ringen. De offerte voor een duiktoren was zo hoog dat daar niet veel woorden aan vuil werden gemaakt. De heer Jarings, zuinig als altijd, was van mening dat uitstekend met een vijf meter hoge springtoren volstaan kon worden. Zo'n toren kon eventueel later worden omgebouwd tot een bouwwerk van tien meter hoog. De heren vonden er eentje die f 350,- kostte en waar twee

Het Bergbad aan de Oude Veensegrindweg, gemeente Rhenen, circa 1940 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Bouw en inrichting

Wat de taakverdeling betreft fungeerde de heer De Ruiter als voorzitter, de heer Van de Lustgraaf als secretaris en de heer Jarings als technische man. De heer Boers, eigenaar van het gelijknamige bouwbedrijf, nam de bouw van het zwembad voor zijn rekening. Niet helemaal duidelijk is wie de penningmeester was, maar het ligt voor de hand dat het de heer Stemerding was. Het bestek was van de hand van de heer Jarings.

Aan de oprichting van een zwembad bleken vele

grote springplanken à f 17,50 en een kleinere à f 6,- bij werden besteld.

Kleedhaken was ook een item waar men zich in moest verdiepen. De keuze was divers wat betreft model, materiaal en met of zonder net. Gekozen moest worden tussen metalen nummertjes of elastieken bandjes die ook genummerd konden worden. Uiteindelijk werden kledinghaken besteld van f 0,16 per stuk. De voorkeur van de heer Stemerding ging uit naar de aanleg van een tennisbaan, maar de andere bestuursleden

wilden daar nog mee wachten. Ook de heer De Ruiters zag tennisbanen of eventueel een ander sportterrein wel zitten vanwege het cachet dat het zwembad daarmee zou krijgen. Hij zag een toenemend bezoekersaantal in het verschiep liggen. De heer Jarings echter geloofde zo in het succes van het zwembad dat hij ervan overtuigd was dat het een jaar later alweer uitgebreid zou moeten worden, zodat tennisbanen dan alleen maar in de weg zouden liggen. In verband met deze toekomstmuziek werd de heer Stermerdink opgedragen om voor een bepaald bedrag de opties te verwerven op het naastgelegen bosterrein van de heer De Rooy.

De kosten tikten behoorlijk aan. Voor f 135,- werd een kas gekocht. Het loodgieterswerk werd gegund aan de gebroeders Pol. Met f 964,- waren zij de laagste inschrijvers. Daar een zwembad steeds bereikbaar moet zijn, was ook een telefoonaansluiting nodig. Na een onderhoud met de directeur van het postkantoor werd het bad aangesloten onder nummer 225. Door de grotere afstand werden de kosten echter geraamd op zeker f 58,- per jaar. Om inkomsten te genereren, werd besloten de schutting rond het terrein als advertentieruimte te benutten à raison van f 5,- per m² per jaar.

Het Bergbad, circa 1940 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Paviljoen

Inkomsten moesten ook komen uit de verhuur van de consumptietent, later beter bekend als het paviljoen. De heer Stermerdink stelde zich in het gemeentehuis van Rhenen op de hoogte van de

vereisten voor de aanvraag van verlof A en B. Men koos voor verlof B. Er werd contact gelegd met een zekere heer Minderhoud, die voor een prijs tussen de f 750,- en f 1000,-, afhankelijk van zijn inkomsten, het paviljoen wel wilde pachten. De heren vonden dit een prachtig aanbod, maar wilden liever een prijs van f 850,- per jaar voor drie jaar vast.

Het lijkt erop dat de betrekkingen met de heer Minderhoud niet goed verliepen. In de vergadering van 31 januari 1934 deed de heer Van de Lustgraaf verslag van een bespreking met de uitbater. De heer Minderhoud weigerde het volle bedrag dat het bestuur nog van hem te goed had te betalen en de heer Stermerdink bood aan te proberen meer los te krijgen dan de aangeboden f 50,-. Na een telefonisch onderhoud van de twee heren leek het erop dat Minderhoud naast de f 50,- ook vijftig rieten stoelen aan het bestuur zou afstaan. Toen Minderhoud niet reageerde op aanmaningen, werd geprobeerd om alle honderd stoelen die in Wageningen stonden opgeslagen als betaling te verkrijgen. Als nieuwe beheerder werd de heer Engels uit Rotterdam benoemd. De pachter moest de helft van de telefoonkosten, alle elektriciteit en de huur van de boiler voor het seizoen voor zijn rekening nemen.

Hij had voor de hoogste prijs ad f 1000,- ingeschreven, maar eerst moest uiteraard uitgezocht worden of hij wel solide was. De stoelen van het paviljoen kwamen voor rekening van het bestuur, dus het was zeer begrijpelijk dat ze de stoelen van de heer Minderhoud graag wilden hebben. Voor de zoveelste keer werd hem een aanmaning gestuurd.

Personeel

Het aannamebeleid voor het benodigde personeel was een heikel punt. Er moesten een badmeester,

een badvrouw en een badjuffrouw komen. De badvrouw, die minstens veertig jaar oud diende te zijn, moest klaarblijkelijk dienst doen in het kleedlokaal en de badjuffrouw, die wel wat jonger mocht zijn, had haar werk in de garderobe. Als

badvrouw werd mejuffrouw Wisgerhof benoemd. De benoeming van een badmeester nam veel tijd in beslag. Er kwamen negenenderig sollicitaties binnen en brieven van sollicitanten onder de achtentwintig jaar werden terzijde gelegd. De overige sollicitanten kregen een vragenlijst toegestuurd voor hun persoonlijke gegevens en diploma's. Het salaris bedroeg f 30,- per week. De badmeester werd verondersteld op alle openingsuren te werken, en dat zeven dagen in de week. De betrekking gold alleen voor het seizoen, dus van half mei tot half september.

Uiteindelijk bleek de heer Friedrich Wilhelm Marse het beste aan de gestelde eisen te voldoen en hij werd voor een persoonlijk gesprek uitgenodigd. Natuurlijk werden ook zijn referenties getrokken. De referentie van de directeur van het zwembad in Tilburg werd als twijfelachtig beschouwd en men besloot bij hem telefonisch nadere inlichtingen in te winnen. Ook werd de heer Marse persoonlijk thuis bezocht door de heren De Ruiter en Van de Lustgraaf om een betere indruk van hem en zijn omgeving te krijgen. Dat bezoek viel positief uit en de heer Marse werd eindelijk samen met zijn vrouw benoemd. De heer Boers kreeg in de vergadering van 29 maart de opdracht om voor het echtpaar op het terrein een eenvoudige woning te bouwen, die door Stermerdink ontworpen zou worden en waarbij de heer Jarings als opzichter zou fungeren. De woning moest voor 1 mei klaar zijn! Na de opening werd een huurprijs van f 2,75 per week vastgesteld, te verrekenen met het loon.

Overname?

In februari 1933 gebeurde er iets bijzonders: een meneer Pesie uit Zaandam deed een serieuze poging om het zwembad aan te kopen. Opgewonden belegden de heren een spoedvergadering en stelden een vraagprijs van f 50.000,- vast. De heer Marse werd bericht van uitstel van zijn benoeming gezonden, maar een week later was de opwinding weer weggeëbd. De heer Pesie deed zijn aanbod niet gestand, maar wilde wel in contact blijven om eventueel het jaar daarop te kopen. Daarvan waren de heren echter niet gecharmeerd en de heer Pesie verdween van het toneel.

Toegangsprijzen

De gezinsleden van de heren mochten gratis zwemmen, de marechaussee kreeg toegang voor een totaalbedrag van f 10,- per jaar en leden van de Jeugdherberg mochten voor f 0,15 naar binnen. Ook de scholen werden aangeschreven, maar alleen de hoofden Van Oss en Van de Westeringh voelden iets voor schoolbaden. Voor de schoolkinderen werd slechts f 0,05 in rekening gebracht. Voor het stallen van de fietsen hoefde niet betaald te worden.

In de vergadering van 29 maart 1933 werd besloten de badmeester toe te staan om tot 15 mei abonnementen te verkopen voor f 6,50.

Openingstijden

De openingstijden lokten ook weer lange discussies uit. Uiteindelijk werd besloten dat op iedere werkdag van 10.00 tot 12.00 en van 18.00 tot 19.00 uur het bad alleen voor dames zou worden opengesteld. Voor de heren werd van 9.00 tot 10.00 uur als meest geschikte tijd beschouwd. Alle andere uren waren bestemd voor gemengd zwemmen. Op zondag werd de hele dag gemengd gezwommen en hoewel de heren Stermerdink en Van de Lustgraaf tegen waren, werd het bad op deze dag van 12.00 tot 13.00 uur gesloten. Omdat het bad op het grondgebied van Rhenen lag, werd de burgemeester van Rhenen regelmatig geraadpleegd. Rhenen verordonneerde dat er dan weliswaar gemengd gezwommen mocht worden, maar dat dames en heren gescheiden moesten worden tijdens het zonnebaden.

Sparta

Het lag voor de hand zaken te doen met een andere sportvereniging die Veenendaal rijk was: Sparta. Er werd een vergadering belegd, waar ook voorzitter Jan Stip aanwezig was en die liet weten dat het Spartabestuur rekende op een reductie van 50% op de vastgestelde prijzen. Dat viel bij de vijf heren niet al te best, maar uiteindelijk kwam de heer Jarings met een oplossing. Hij stelde voor dat de N.V. Bergbad donateur van Sparta zou worden voor f 30,- per jaar, zodat de abonnementsprijs van f 4,- per persoon gehandhaafd kon worden. Het minimum

aantal leden werd vastgesteld op honderdveertig en de kinderen, leden van Sparta, mochten ook nog eens eenmaal per week komen zwemmen in klassenverband tegen hetzelfde tarief als voor de schoolkinderen was vastgesteld, namelijk f 0,05 per persoon. Deze regeling was voor alle aanwezigen acceptabel.

NATUURBAD BIJ VEENENDAAL.

Gistermiddag is het tegen den boschrijken Utrechtschen Heuvelrug nabij Veenendaal gelegen nieuw aangelegd natuurbad „Het Bergbad”, door mevr. Van Holthe tot Echten geb. Van Notten, echtgenoot van den burgemeester van Rhenen, officieel in gebruik gesteld.

Veenendaal, de bekende flinke fabrieksplaats, gelegen in het centrum van „de Geldersche Vallei”, was tot op heden door verschillende oorzaken, o.a. de vervuiling van het water door den afvoer van de „Enka” te Ede, verstoken van een behoorlijke bad- of zweminrichting. Vele pogingen werden aangewend, doch steeds draaide 't op niets uit. Zoo zijn jaren verlopen. Thans echter heeft het particulier initiatief den doorslag gegeven en is onder aan den berg, in schitterende omgeving, een natuurbad met zweminrichting verzezen, dat zich meten kan met de beste in de lande. Het is voorzien van een groot zwembassin, voor grooten en kleinen, omgeven door een breed strand, kleedkamers, douches, paviljoen en speeltuin.

Voor Veenendaal, inzonderheid als fabrieksplaats, is deze inrichting een uitkomst.

Na de opening hadden verschillende zwemonstraties plaats door zwemmers en zwemsters van den Ned. Zwembond; o.a. verleenden medewerking de heeren J. W. Daatseelaar, Th. J. de Man en D. H. F. Wolthers.

Het *Algemeen Handelsblad* van 22 mei 1933 over de opening van het bad (collectie Koninklijke Bibliotheek, Delpher)

Opening

Het bad werd geopend op 21 mei 1933, maar het vreemde is dat de heren er in de notulen nauwelijks gewag van maakten. In de vergadering van 26 maart werd dit gebeuren even aangestipt naar aanleiding van het programma dat de heren Jarings en Van de Lustgraaf hadden samenge-

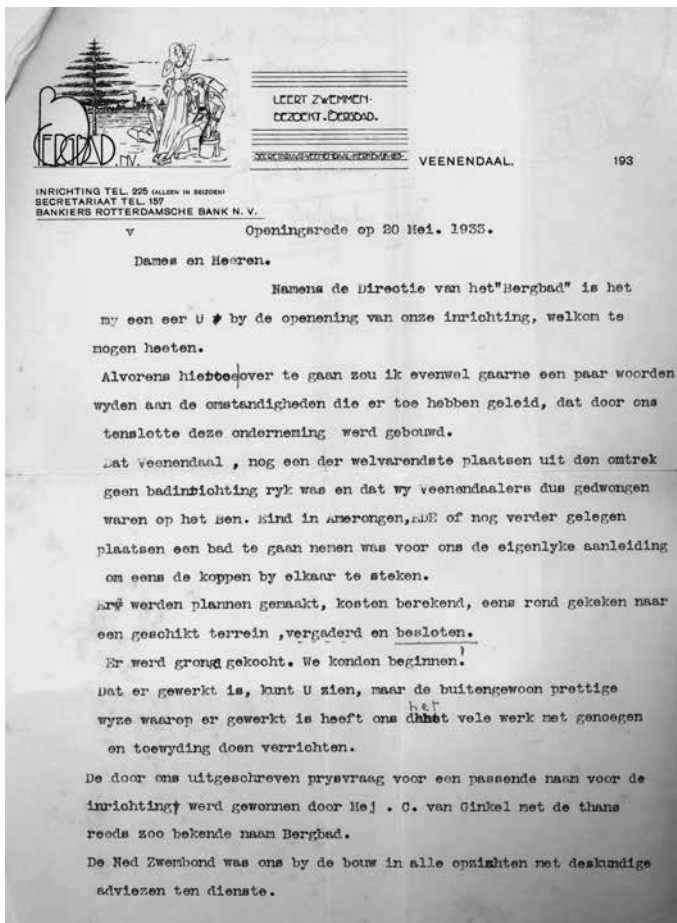
steld, maar het grootste probleem leek te bestaan uit de kleding die de heren zouden dragen, want 'de heer Boers heeft bezwaar tegen het officiële pakje, terwijl de heer Stermerdink meent dat wij op deze wijze de B en W's voor reclame gebruiken'. Wel stemden de heren in met het dragen van een groen-rode strik ter bevordering van de herken-

baarheid van het bestuur. Caecilia vroeg voor de door haar te houden concerten de somma van f 50,-. Ook na de opening werd in de notulen geen aandacht aan deze toch belangrijke dag besteed.

Zondag

Tot verontwaardiging van de heren besloot de gemeenteraad van Rhenen het college van burgemeester en wethouders te verzoeken het bad op zondag te sluiten. In Rhenen werd een Comité van Actie opgericht om tegen het verzoek te ageren. De zaak werd in handen gelegd van een advocaat in Arnhem. In de eerste vergadering, die op 17 mei 1933 in het kantoortje bij het zwembad werd gehouden, kwam de Rhenense politie hoogstpersoonlijk het proces-verbaal voorlezen dat de zondag ervoor was uitgereikt omdat het bad open was. De politie was klaarblijkelijk wel op de hand van het bestuur, want, zo schrijft de secretaris, 'de redactie was zoo gunstig mogelijk gesteld en kon de goedkeuring wegdragen'.

In oktober 1933 werd door het gemeentebestuur van Rhenen weer een poging in het werk gesteld het bad op zondag gesloten te krijgen. De gemeentesecretaris van Rhenen adviseerde om Gedeputeerde Staten van Utrecht te verzoeken de ontworpen verordening ter vernietiging aan de Kroon voor te dragen. Deze ingewikkelde materie werd wederom in handen van de Arnhemse advocaat gelegd. In de vergadering van 6

De tekst van de openingstoespraak in het notulenboek (collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

augustus 1934 bleek dat het bestuur f 1,- boete had opgelegd gekregen. Hoewel de advocaat er niet veel heil in zag, besloten de heren toch in beroep te gaan en dan maar af te wachten.

Entreprijzen

Na de opening werd nog veel aan de toegangsprijzen gesleuteld. Met de ondernemers van de busdienst op Wageningen kwam het bestuur overeen dat het tarief van de bus naar het zwembad verlaagd zou worden tot f 0,20 per retour voor alle bezoekers van het zwembad, abonnees en houders van tienrittenboekjes inbegrepen. Daartegenover stond dat de ondernemers toegangsbewijzen voor het bad konden kopen voor f 0,05 minder dan de werkelijke prijs en daar kregen zij het alleenrecht op. Van beide

zijden werd met deze regeling geadverteerd.

Volksbaden

Tevens werd voorgesteld om een overeenkomst met de gemeente te sluiten waarin de heren zich verplichtten het bad ten minste drie avonden per week open te stellen voor volksbaden à f 0,10 per persoon. Daar stond tegenover dat de gemeente de f 300,- subsidie van de vroegere zwemvereniging ter beschikking moest stellen aan het Bergbad. Een voorwaarde voor deze overeenkomst was dat het voorstel niet in de openbare raadsvergadering behandeld mocht worden. De heren Boers en Van de Lustgraaf gingen dit varkentje wassen bij wethouder De Geit. Maar de praktijk viel tegen. Met de gemeentelijke financiën was het zo slecht gesteld dat het bestuur het beter vond het verzoek om f 300,- te verlagen tot f 200,-, waar dan een openstelling van twee avonden, de dinsdag en de vrijdag vanaf 18.00 uur, tegenover stond. Eventueel door de gemeente te stellen voorwaar-

den werden door het bestuur niet in behandeling genomen.

In de vergadering die een week na de opening werd gehouden en waarin niet werd teruggebleekt op de dag zelf, werden wel de klachten besproken die waren binnengekomen over de te hoge entreprijzen voor kinderen op zondag. Als gevolg daarvan werd besloten de tarieven te verlagen: zuigelingen kregen vrij entree, kinderen tot en met tien jaar betaalden f 0,15, kinderen tot en met veertien jaar moesten f 0,30 voor een kaartje neertellen en boven de veertien jaar werd f 0,40 gevraagd.

Werkzaamheden

Na de opening konden de heren niet op hun lauweren rusten. Ieder kreeg een hele week toe-

bedeeld waarin hij alle werkzaamheden die zich voordeden voor zijn rekening moest nemen, met dien verstande dat hij wel verantwoording aan de overige vier heren moest afleggen. Er werd geloot over de volgorde. Als eerste was de heer Van de Lustgraaf de klos en vervolgens kwamen de heren Jarings, Boers, De Ruiters en Stermerdink aan de beurt. De week liep van zondagmorgen tot en met zaterdagavond. Er werden ook al vrij snel landelijke zwembadstrijden in het bad gehouden en dat bracht alles bij elkaar heel wat rompslomp met zich mee. Daarom werd besloten een boekhouder aan te nemen die de bestuursvergaderingen zou bijwonen en de taken van de penningmeester zou uitvoeren.

Bij het lezen van de notulen valt vooral op dat er prijstechnisch de afgelopen decennia het een en ander is veranderd. Het uurloon van de boekhouder bedroeg f 0,75 en een jongen en een meisje die in de wisselbergplaats (wat dat dan ook zijn moge) werden aangenomen, verdienden f 10,- in de week. Het schilderen van de badmeesterswoning werd aan een meneer Van Manen opgedragen voor maar liefst f 20,-. Dat de mens in wezen dezelfde blijft, bleek uit het feit dat er geld uit de kleding in de massalokalen werd ontvreemd.

Winterklaar

Voor het eerst kregen de heren ook te maken met het winterklaar maken van het zwembad. Het verzoek van de badmeester om in de wintermaanden gratis te mogen wonen werd afgewimpeld, maar vooral de heren Van de Lustgraaf en Jarings maakten zich sterk voor een verlaging van de huur tot f 2,-. De huurprijs was inclusief water, maar licht en telefoon waren voor eigen rekening. De verlenging van zijn contract was niet vanzelfsprekend, want voorzichtig als ze waren besloten de heren eerst grondig te informeren naar de gezondheid van de badmeester alvorens tot herbenoeming over te gaan.

Hoewel in eerste instantie besloten werd om het bassin in de winter vol water te laten omdat volgens de deskundigen dat de beste manier was om scheuren en barsten in het beton te voorkomen, werd bij nader inzien het bad toch leeggepompt. De achtergebleven modder moest

worden onderzocht op verloren ringen en andere sieraden. Toen een bezoeker zijn ring kreeg teruggestuurd, schreef hij zo'n dankbare brief dat besloten werd die voor reclamedoelinden te gebruiken. De springplanken werden binnengehaald en het vuilnisgat werd dichtgegooid. Het terrein werd opnieuw in ogenschouw genomen. Een nog braakliggend stuk werd bestemd als parkeerterrein, het controlehokje kreeg een andere plek en de schutting werd verplaatst, waardoor het sportterrein iets vergroot kon worden. Er moesten ook privécabines komen. Er bleek ruimte voor acht hokjes van 1,50 bij 1,95 meter. Als prijs werd f 10,- per jaar vastgesteld. Lastig was de aanschaf van een eigen elektrische pomp. Het bezwaar dat eraan kleefde was een flinke verhoging van het vastrecht van de Waterleidingmaatschappij Rhenen. In verband daarmee en om de zuiverheid van het water te bevorderen, werd besloten tot de aanleg van een overloop aan beide hoeken van het diepe bassin dat tevens als voetbad kon dienen.

Nieuw personeel

Verrassend is dat in de vergadering van 5 februari 1934 bleek dat badmeester Marse en zijn echtgenote niet gehandhaafd konden worden. Er was navraag gedaan bij een meneer Van Kuijk in Tilburg en uit het gesprek bleek dat daar de eerlijkheid van het echtpaar sterk in twijfel werd getrokken. Met algemene stemmen werd besloten het echtpaar te ontslaan en mee te delen dat zij hun woning voor 1 maart moesten ontruimen. De secretaris, die hier klaarblijkelijk al op gerekend had, had de sollicitatiebrieven van het jaar daarvoor bij zich en daaruit werden twee personen, de heren Van Diermen en Warmerdam, gekozen die zich al op 10 februari persoonlijk in Veenendaal moesten melden. De keus viel uiteindelijk op de heer Warmerdam, daar de heer Van Diermen geen enkele ervaring had. Naar de antecedenten van de heer Warmerdam vond een diepgaand onderzoek plaats.

In de vergadering van 4 oktober 1933 werd onder meer de rekening van de waterleidingmaatschappij behandeld en die bedroeg maar liefst f 997,-. Aan de hand van de op dat moment opgemaakte begroting, waarbij nog niet alle posten bekend

waren, bleek dat een bedrag van omstreeks *f* 1800,- moest worden bijgestort. Weer stortten vier van de heren *f* 450,- waarover ze wel een rente van 5% kregen. Op 22 november echter waren ze toch niet ontevreden over het totale resultaat. Men sprak erover het winstsaldo na aftrek van 10% naar een nieuwe rekening over te brengen, hetgeen niet echt in overeenstemming is met een bijstorting van *f* 1800,-.

Tweede seizoen

Besloten werd het tweede seizoen niet voor 19 mei 1934 te openen. Op kosten van het gemeentebestuur van Rhenen werden 100.000 kaartjes aan de achterzijde bedrukt met de tekst 'Bezoekt Bergbad – alle dagen geopend'. De kosten van *f* 25,- zullen voor Rhenen geen grote aderlating zijn geweest.

Er werden twee groen geschilderde pushballen aangeschaft voor het nieuwe seizoen, compleet met net en respectievelijk een meter en tachtig centimeter hoog. In verband met de aanstel-

kosten van de telefoon en het telefoonverbruik plus alle kosten van de elektriciteit en de huur van de boiler kwamen voor zijn rekening.

Voor de opening van het tweede seizoen werd de medewerking van Sparta gevraagd en Caecilia verklaarde zich voor *f* 40,- bereid om Sparta te begeleiden. Voor die prijs gaven ze ook een concert en de heren besloten om er nog een doosje van vijftientwintig sigaren voor de directeur bij te doen. Zowel Sparta als Caecilia kregen ook nog eens gratis consumptiebonnen. Er werden twee herauten met bazuinen aangesteld om de opening in Elst, Rhenen, Wageningen en Veenendaal aan te kondigen.

In januari 1935 bleek de waterrekening weer roet in het eten te gooien. De nota bedroeg *f* 750,- en er was maar *f* 300,- in kas. Weer namen vier heren het tekort voor hun rekening, met de bedingung *f* 112,50 met 5% rente terug te krijgen zodra de kas het toeliet.

Uit de verslagen blijkt dat het niet zo makkelijk was om van de zweminrichting een financieel

succes te maken. Aan het eind van het tweede seizoen moest er flink bezuinigd worden op het personeel, dat in onze hedendaagse ogen toch echt niet zo veel verdiende. Het notulenboek is hier en daar helaas erg summier. Vooral in het tweede seizoen werd veel minder frequent vergaderd. In september 1935 werden de laatste notulen van een bestuursvergadering geschreven en het boek eindigt met een aandeelhoudersvergadering op 14 juni 1937 die eigenlijk in geen enkel opzicht verschilt van een bestuursvergadering.

We weten niet hoe het afliep met de zondagsopenstelling en met de zoveelste uitbater van het paviljoen en ook niet welke bad-

Caecilia en Sparta bij de opening van het tweede seizoen, 1934 (*collectie Hennie Henzen*)

ling van een nieuwe pachter van het paviljoen werd het bezoekersaantal op 50.000 personen geschat.

Er werden nieuwe voorwaarden voor de uitbater van het paviljoen opgesteld: de helft van de

meester er weer aangesteld werd. Maar de vijf heren dienen alle lof toegezwaaid te krijgen: ze hebben veel tijd, energie en geld gestoken in een project waar heel Veenendaal decennialang van heeft kunnen genieten.

Uitgelezen

En nog steeds verslaat de Tweede Wereldoorlog zijn duizenden. Films, documentaires, tentoonstellingen, boeken: de verzengende brand van 1939-1945 blijft hot. In Veenendaal hebben Jan Hoedeman en Martin Brink over de oorlog gepubliceerd. Ook Oud Veenendaal staat er ieder jaar bij stil. Hier graag uw aandacht voor het boek dat Constant van den Heuvel schreef over zes oorlogsslachtoffers die vielen even buiten Veenendaal.

DOOR GERT GROENLEER

Het kruis op de berg. De fusillade van 20 november 1944 tussen Rhenen en Veenendaal door Constant van den Heuvel. Geïll., 176 p., Utrecht, ISBN 978 90 5345 493 0, € 17,95.

Veenendaalse geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog is verrijkt met een voor jong en oud indrukwekkende studie. Zie ook: <http://www.hetkruisopdeberg.nl/>.

Bas Ader, Pieter ter Beek, Victor van den Bergh, Tom Lambrechtsen van Ritthem, Philip de Leeuw en Jan van der Munnik hadden niets te maken met de aanslag die hun het leven kostte. Ze zaten in het verzet - dat wel. Dat dat gevaarlijk was? Ze wisten het. Lukraak werden ze uit de gevangenis gehaald en in koelen bloede vermoord. Oorlog. Constant van den Heuvel heeft de jonge mannen een verhaal en een gezicht gegeven. Aan het eind van het boek ontmoeten ze elkaar, maar niet voor lang. De auteur schrijft vlot én in de tegenwoordige tijd. Zijpaden gaat hij niet uit de weg en soms loopt hij - onontkoombaar - ook op de ontwikkelingen vooruit. Jammer dat in de tekst zo veel tikfouten staan. Op pagina 46 laten ze er 'geen gras overgroeien'. En de modernismen? Dolle Dinsdag is een hype en Jo Ader focust zich op Psalm 91. Daar heb ik niks mee. En de persoonlijke associaties met de verjaardagen in 1944 (p.113 en 133)? Die hadden beter achterwege kunnen blijven. Er staat veel goeds tegenover. Constants bronnenopgave spreekt boekdelen: archieven, literatuur, websites, gesprekken, het lijkt erop dat hij overal geweest is en niets en niemand over het hoofd heeft gezien. Wat een speurzin! De

Meer dan twee eeuwen brouwerij

Van Broekhuizen

Tijdens mijn onderzoek naar de familie Bruna uit Utrecht kwam ik bij de voorouders van een oom van Dick Bruna, de bekende boekillustrator van de uitgeverij en schrijver en tekenaar van de wereldberoemde verhalen van Nijntje Pluis, tussen 1870 en 1890 in Utrecht bierbrouwer Matthijs van Broekhuizen tegen. Hij was geboren in Amerongen en kwam uit Breukelen. Onderzoek in Breukelen wees uit dat hij daar ook bier brouwde en dat zijn vader een brouwerij in Veenendaal bezat. Ik nam contact op met de Historische Vereniging Oud Veenendaal en vroeg of er in het erleden iemand onderzoek naar die brouwerij had gedaan. Dat bleek niet het geval te zijn, maar wel hadden Paul Hageman en Adriaan P. de Kleuver er in het verleden iets over geschreven. Het was niet bijster veel, zodat ik besloot maar zelf op onderzoek uit te gaan.

DOOR FRITS VAN RIEL

De eerste leden van de familie Van Broekhuizen die zich in Stichts Veenendaal vestigden, waren de in Arnhem geboren doopsgezinde broers Jan (Johan) en Aernt. Zij gingen op 22 februari 1637 bij de Hervormde Gemeente (*Gereformeerde Kerk*) van Arnhem in ondertrouw met Neeltjen Harmens en Gerrichjen Woutersen uit Veenendaal. Ze trouwden echter voor de magistraat van Rhenen, waaronder Stichts Veenendaal bestuurlijk en juridisch viel: Aernt en Gerrichjen op 15 mei en Jan en Neeltjen op 25 mei 1637. Omdat ze doopsgezind waren, was alleen een huwelijk voor het gerecht rechtsgeldig. Gerrichje was een zuster van Jacob Wouterse, die zich later Van Essen ging noemen.

Na het overlijden op jonge leeftijd van Neeltjen Harmens hertrouwde Johan omstreeks 1650 met Barbara Joosten Steck, een dochter van de doopsgezinde Joost Aelbertsz Steck en Grietje of Margaretha Willem Elissen van Tinneveld. Een van de twee zonen van lakenkoopman Aernt van Broekhuizen en Gerrichjen Woutersen, Hendrik, trouwde omstreeks 1661 met de in Gelders Veenendaal geboren Grietje of Margaretha Joosten Steck, een veel jonger halfzusje van Barbara.

Vader Joost was van 1621 tot 1628 en in 1640 directeur van de werken van het Veenraadschap (*het bestuur van de veenkolonie*), in 1632 kerkmeester van de Veenkerk en in 1635 veenraad. Zijn broer Anthonis bezat een brouwerij in Gelders Veenendaal, die door diens zoon Aelbert werd voortgezet.

Doopsgezinde brouwers

Veenendaal kende een bescheiden doopsgezinde gemeente, de Oude Vlaamse Mennonieten Gemeente. Anders dan in steden bestonden in dorpen, zoals Stichts Veenendaal, geen gilden. Het dorp viel dan wel onder de stad Rhenen, maar dat betekende niet dat de koop- en ambachtsslieden lid waren van de gilden in die stad. Mensen die niet behoorden tot de bevoorrechte Gereformeerde Kerk, zoals doopsgezinden, katholieken en Joden, konden toch al geen lid van een gilde worden. Doopsgezinde lakenfabrikanten, kooplieden, bierbrouwers en herbergiers konden zich dus vrij in Stichts Veenendaal vestigen.

In de periode 1637-1665 was in de archieven van het stadsbestuur en het stadsgerecht van Rhenen niets te vinden over de familie Van Broekhuizen.

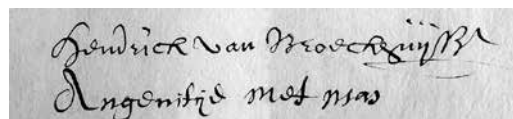
Daardoor was niet na te gaan wanneer ze eigenaar werden van de bierbrouwerij en of ze die zelf begonnen of overnamen. Misschien lag er een relatie met de familie Steck?

Adriaan P. de Kleuver schreef over de bierbrouwerij in *De Vallei* van 26 maart 1968 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Hendrik van Broekhuizen (circa 1641-1704) komt het eerst voor in het belastingregister van het haardstedegeld over 1665 met de tekst: 'Henrik van Broeckhuijszen, eigenaar, niemand bruiker, met eest en brouwovens'. Dat betekent dat hij betaalde voor de eest en brouwovens en dat hij waarschijnlijk de eerste Van Broekhuizen met een brouwerij was. Een eest is een vloer of oven om gerst te drogen bij de bereiding van mout. Naar de plaats te oordelen, stond de brouwerij in de Beneden Middelbuurt aan de Griffit hoogte van de uitwateringslus of het Verlaat dicht bij een bruggetje, maar Hendrik woonde er niet. Hij was lakenkoopman en het ligt dus voor de hand dat hij een brouwer in dienst had. Er waren in de zeventiende eeuw diverse kleine brouwerijen in Veenendaal en soms werd het bezit ervan gecombineerd met een herberg. Drinkwater was niet betrouwbaar en bier was een goed alternatief. Na het overlijden van Grietje Steck trouwde Hendrik van Broekhuizen voor het gerecht van de stad Rhenen op 24 mei 1676 met Angenietje Metman uit Stichts Veenendaal, dochter van Gerrit Metman en Elisabeth Jans. Datzelfde jaar huurde hij van brouwer Reijnier Groenevelt voor acht jaar diens huis met brouwerij met de tonnen, kuipen, manden, scheppen, trechters en alle tot de brouwerij en mouterij behorende gereedschappen. Dat alles werd door Groenevelt, nadat

de huurperiode was geëindigd, in 1686 verkocht. In 1683 moest de Veenkerk worden verbouwd. De kosten werden hoofdelijk omgeslagen over de bewoners van Stichts en Gelders Veenendaal. Hendrik van Broekhuizen, wonende in het eerste huis in de Beneden Middelbuurt van Stichts Veenendaal, was een van de vier Veenendalers die het meest bijdroeg. Hij was in 1666 rekenmeester van het Veenraadschap en aan het eind van de zeventiende eeuw ook diaken in de Oude Vlaamse Mennonieten Gemeente.

In 1701, het jaar dat Hendrik van Broekhuizen tot veenraad werd gekozen, bepaalden Gedeputeerde Staten van Utrecht dat het bezit aan koffie en thee moest worden geïnventariseerd. Het stadsbestuur van Rhenen stuurde op 16 april twee man op pad om in de huizen en koffiehuisen de hoeveelheden op te nemen. In Stichts Veenendaal bezaten twee personen koffie en Hendrik van Broekhuizen bezat verreweg het meest: acht pond ongebrande koffiebonen en een pond gebrande koffie. Niet duidelijk werd of hij koffie brandde, er in handelde of een koffiehuis bezat. Of het profijtelijk genoeg was, is ook onbekend. Uit zijn twee huwelijken kreeg hij zeven kinderen: drie jongens en vier meisjes.

De handtekeningen van Hendrik van Broekhuizen en Angenietje Metman onder een testament uit 1692 (collectie Het Utrechts Archief, Archiven van de notarissen in de provincie Utrecht 1617-1895, inv.nr. 2190)

Cornelis van Broekhuizen

Na het overlijden van Hendrik van Broekhuizen zette de tweede zoon, Cornelis (circa 1683-1734), de brouwerij voort en de oudste zoon, Gerrit, de handel in wol. Cornelis ging aan het Verlaat tegenover de sluiskolk wonen en trouwde (laatste afkondiging 15 juli 1703) met de gereformeerde Johanna Stip (1681-1711) uit Gelders Veenendaal, dochter van Anthonij Stip (kameraar,

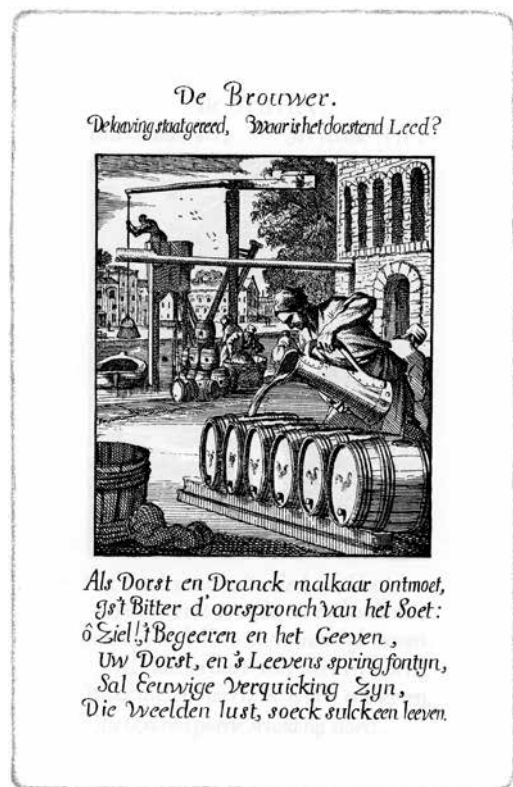
penningmeester, van het Veenraadschap) en Aaltje Jacobs van Essen (*nicht van Hendrik van Broekhuizen*). Misschien verdronk Johanna Stip bij de overstroming van Veenendaal in 1711, toen de Wageningse dijk doorbrak? Begraafgegevens uit die tijd zijn niet beschikbaar. Voordat Cornelis hertrouwde (*Stichts Veenendaal 19 juni 1712*) met Jasperijntje de Beijer of Jasperijna Beijers uit Wageningen, dochter van Gijsbert de Beijer alias Pijenboer, moet Johanna Stip zijn overleden. Cornelis liet zich, in tegenstelling tot zijn broer

herbergier aan het Verlaat in Stichts Veenendaal. Hij was in 1729 een van de drie veenraden en in 1731-1733 kerkmeester in de Veenkerk. Uit zijn twee huwelijken kreeg hij een zoon en twee dochters.

De handtekeningen van Cornelis van Broekhuizen en Johanna Stip onder een voogdbenoeming uit 1706 (*collectie Het Utrechts Archief, Archieven van de notarissen in de provincie Utrecht 1617-1895, inv.nr. 2193*)

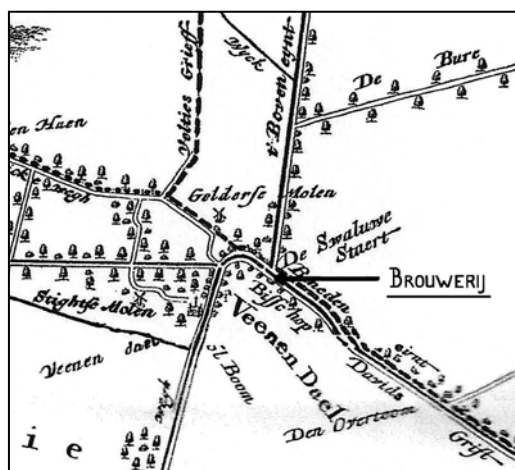
Hendrik Cornelisz van Broekhuizen

Als enige zoon zette Hendrik (circa 1708-1785) de brouwerij aan het Verlaat voort en trouwde (*Ede, na 22 januari 1736*) met de in het dorp Ede wonende Neeltje Brouwers, dochter van Gerrit Aartsen Brouwer en Neeltjen Gerrits Brouwer. In 1746 werd hij diaken in de Gereformeerde Kerk en in 1758 en 1763-1769 was hij ouderling. De veengenoten gaven hem als een van een driemanschap in 1749 opdracht de in verval geraakte Grift bij de herberg De Rode Haan buiten Veenendaal op het grondgebied van Renswoude en Amerongen beter te laten functioneren. Daar was een sluis. In het archief van het Veenraadschap komt Hendrik 12 juni 1751 voor het eerst voor als kameraar en hij bleef dat tot zijn overlijden. Hij kreeg tien kinderen: evenveel jongens

De brouwer volgens Joannes en Caspaares Luiken in een herdruk van hun *100 Verbeeldingen van Ambachten*, 1694. Ook Jan Luiken stamde uit een doopsgezinde familie (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Gerrit, in 1713 dopen in de Veenkerk en zijn twee voor die tijd geboren kinderen werden daar een jaar later ook gedoopt. In juni 1720 betaalde hij haardstedegeld voor twee haardsteden en één oven. Bij zijn vader ging het nog om ovens en Cornelis had wellicht geen eest meer - of die werd niet apart geteld. In het archief van het Veenraadschap komt hij in 1724 voor als bierbrouwer en

De brouwerij op een detail van de 'Nieuwe Caerte van den Lande van Utrecht' van Bernard de Roy, 1743 (*collectie Elleke van Engelenburg*)

als meisjes. De brouwerij werd waarschijnlijk voortgezet door Gerrit (1738-1806) en/of Antoni (1741-1813).

Hermanus van Broekhuizen

Jongste zoon en nakomertje Hermanus (1762-1842) trouwde (*Stichts Veenendaal 16 december 1792*) met Geertrui van Dolder, dochter van Ruth van Dolder en Neeltje Vollewens. Hermanus werd in 1799 diaken en ouderling en trad in 1811 als ouderling af, maar werd in 1815 opnieuw geko-

Herinneringssteen aan de uitbreiding van de kerk op de Markt met onder meer de naam van Hermanus van Broekhuizen (*collectie D. van Manen, Aanzienlijk vlek in 't Stichtse, 2001*)

zen. Zijn naam staat als kerkvoogd het eerst vermeld op de voor de tweede uitbreiding van de Veenkerk op 24 april 1835 gelegde eerste steen. Hij was een tijd schepen, van 1818 tot 1822 lid van de gemeenteraad en in 1820 en 1825 wethouder van (Stichts) Veenendaal. Op 27 september 1809 werd hij kameraar van het Veenraadschap en hij bleef dat tot zijn overlijden. Aanvankelijk was hij wolfabrikant, maar na 27 februari 1811 ook bierbrouwer. Die dag werd voor het dorpsgerecht van Veenendaal driekwart van de brouwerij aan het Verlaat 89 met een stuk weiland en een stuk bouwland voor *f* 1900,- van zijn ongehuwde en bejaarde broer Antoni en zijn bejaarde zuster Debora, weduwe van Hendrik Wessels van Dolder, aan hem in eigendom overgedragen. Uit de erfenis van zijn ouders had hij al het ontbrekende kwart geërfd. Verder was hij eigenaar van land en een aantal huizen. Voor de brouwerij liep de Grift. Het complex

bestond uit grote kelders, een moutkamer en eest, zolders, een deftig woonhuis met vele kamers en een keuken, een deel voor drie paarden en tien stuks hoornvee, schuren en een grote tuin. Waarschijnlijk brouwde Hermanus niet zelf bier. Geertruid van Dolder overleed in 1832 en uit de aangifte van haar nalatenschap blijkt dat het echtpaar naast een huis met bierbrouwerij, hooiberg en schuur aan het Verlaat 89 ook een huis, schuur en erf aan het Verlaat 88, een hoek weiland (*de Brouwersweide*) aan het Verlaat en

drie huizen aan de Kerkstraat bezat. Verder percelen land in Gelders Veenendaal, Renswoude, Bennekom en bij Rhenen.

Na het overlijden van Hermanus vond voor notaris Libert te Rhenen 13 oktober 1842 namens de vijf erfgenamen een openbare inzet plaats voor de verkoop van de onroerende goederen, die op 27 oktober werden toegewezen. In totaal waren het vijftientig percelen: brouwerij, huizen, landerijen en zeven zitplaatsen in de hervormde kerk. Alles bij elkaar brachten ze bijna *f* 26.000,- op. De afzonderlijke kinderen kochten

zowat alle percelen en verdeelden op die manier de erfenis. Ze wikkelden de nalatenschap op deze manier af, omdat de brouwerij veel meer waard was dan het overige onroerend goed. Er waren maar twee kinderen die het vak van brouwer verstonden. Buiten de familie om waren er maar vier kopers. De brouwerij met een paar percelen land werd voor *f* 4068,- door de jongste zoon, Gerrit, gekocht. Het bleek dat de oudste zoon, Hendrik, aanvankelijk de brouwerij had voortgezet en die voor *f* 200,- per jaar van zijn ouders had gehuurd. Het echtpaar kreeg vijf kinderen: zoons Ruth (*Rutger*) en Cornelis zetten de fabricage van gesponnen wol (*sajet*) voort. Dochter en oudste kind Neeltje bleef net als haar broer Hendrik ongehuwd.

Hendrik en Gerrit van Broekhuizen

Hoewel Gerrit (1807-1868) eigenaar was, behield Hendrik (1797-1886) de leiding in de brouwerij.

Uit een overzicht van fabrieken en andere bedrijvigheid dat door de gouverneur van Utrecht op 8 juli 1843 aan burgemeester en wethouders van Stichts Veenendaal werd gestuurd, blijkt dat Hendrik een patent had. Op 1 januari van dat jaar werd duidelijk dat de brouwerij, op dat

was gaan rentenieren op Weverstraat 37-38, het gezin van bierbrouwersknecht Gijsbert van Veldhuizen. Gerrit liet zijn broer Cornelis van koopman Mortier Hijmans de broodbakkerij naast de brouwerij kopen en die werd aan Arnoldus van Dolder verhuurd. Er werden nog drie kinderen

Het Verlaat met rechts tegenover de brug het voormalige brouwershuis, waar later de gebroeders Van Leeuwen hun wolfabriek begonnen, circa 1900 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

moment nog de enige in Veenendaal, over 1842 een productie had van 1000 vaten bier.

Gerrit was in juni 1835 naar Amerongen vertrokken, waar hij de leiding kreeg over brouwerij De Roos, gelegen tegenover de herberg De Roode Leeuw aan het begin van de Rijnsteeg (nu *Donkerstraat*). Dat is waar nu de Lekdijk overgaat in de Drostestraat. De brouwerij was eigendom van de graaf van Athlone. Gerrit trouwde (*Kesteren 7 januari 1835*) met de in Opheusden geboren Angenieta van Kraaijkamp, dochter van Matthijs van Kraaijkamp en Geertje van de Westering. Ze kregen in Amerongen zeven kinderen: drie meisjes en vier jongens. Het gezin van Gerrit van Broekhuizen liet zich op 1 mei 1846 naar Veenendaal uitschrijven. De brouwerij in Amerongen sloot in 1852.

Het gezin van Gerrit ging wonen Verlaat 88, in het huis naast de brouwerij. Aan het Verlaat 89 woonde, nadat Hendrik van Broekhuizen

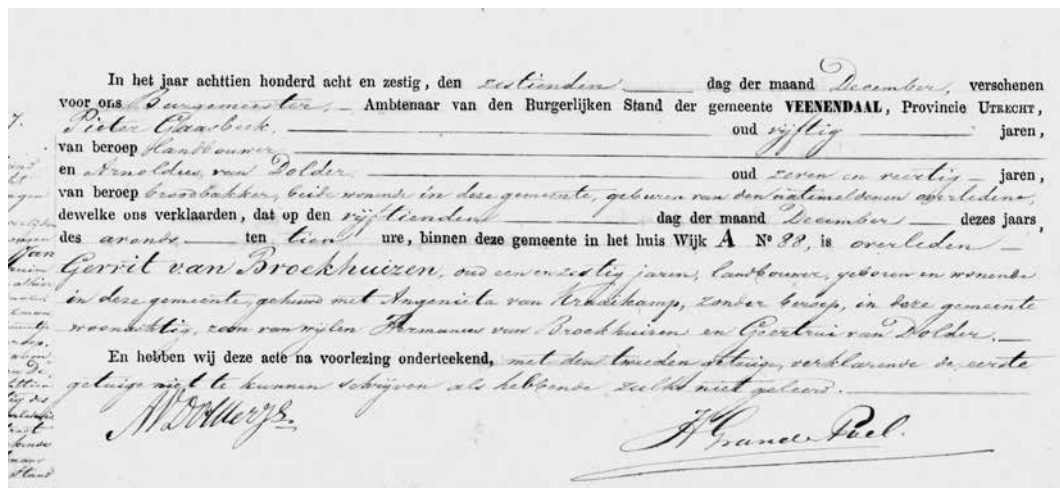
geboren: twee meisjes en een jongen. De oudste zoon, Hermanus, werd brouwer. In november 1858 vertrok hij naar Breukelen-Nijenrode, in augustus 1861 gevolgd door zijn broer Hendrik, brouwer, en zijn zus Elisabeth Jacoba en in mei 1863 door zijn broer Matthijs, brouwer. Vader Gerrit had daar de bierbrouwerij De Vijfhoek gehuurd. Hermanus ging in april 1863 terug naar Veenendaal, in november 1865 gevolgd door broer Hendrik en zuster Elisabeth Jacoba. De tweede zoon, Matthijs, bleef achter in Breukelen en brouwde daar bier tot februari 1869, toen hij naar Utrecht vertrok.

Spoken

Vader Gerrit was bij zijn overlijden aan het Verlaat 88 in december 1868 landbouwer. Zoon Hermanus leidde de brouwerij. In het dorp werd verteld dat Gerrit zich in een periode van misnoedigheid over de neergang van zijn bedrijf van het leven had

beroofd door zich op te hangen in de stal waar vroeger de paarden en koeien hadden gestaan. Daarna zou er in het dorp nog jarenlang over gesproken zijn en zou het gespoekt hebben in de stal, waardoor niemand die nog durfde te betreden. Op 18 februari 1869 werd een inventaris van zijn nalatenschap opgemaakt. Daaruit is af te leiden

om de schulden ruimschoots te compenseren. Zijn weduwe kreeg het vruchtgebruik van zijn erfenis. De brouwerij werd door de weduwe en zoons Hermanus, Hendrik en Roelof Albertus voortgezet, maar kon waarschijnlijk niet goed concurreren met het opkomende Beiers bier, dat kwalitatief beter was.

Overlijdensakte van Gerrit van Broekhuizen van 16 december 1868 (collectie Gemeentearchief Veenendaal, Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 2591)

dat het onroerend goed aan het Verlaat bestond uit een voorkamer, een opkamer, een kelder, een woonkamer, een grote en een kleine keuken, een ruimte boven de bierkelders, een grote zolder, een deel en de brouwerij. De schulden overstegen de baten met f 6000,-. De waarde van alle onroerende goederen was echter genoeg

Eenmaal, andermaal

In het *Algemeen Handelsblad* van 7 maart 1873 kondigde notaris J.H. Kemelaar te Veenendaal aan dat ten huize van F. van Lent en J. van de Hoef jr. op 10 en 17 maart om twaalf uur door hem openbaar zou worden ingezet en verkocht een in volle werking zijnde en sedert tal van jaren goed

renderende bierbrouwerij met ruim woonhuis, schuren, stallen en grote tuin, samen groot circa 35 are, met een aantal percelen grond en twee huizen. Dat de brouwerij goed rendeerd valt te betwijfelen. Op 10 maart werd overgegaan tot de openbare inzet van de bierbrouwerij, twee huizen en een perceel bouwland. Hoewel er voor de brouwerij door zaakwaarne-mer Jacob van Koten Geurtzoon f 11.000,- werd geboden, werd zij niet verkocht. De huizen en het land wel. Angenieta van Kraaijkamp, haar zonen Hermanus,

De advertentie in het *Algemeen Handelsblad* van 7 maart 1873 (collectie Koninklijke Bibliotheek, Delpher)

Hendrik en Roelof Albertus en haar dochters Geertruida en Hendrikje lieten zich in september 1875 uitschrijven naar Ede (*waarschijnlijk Gelders Veenendaal*). De brouwerij met de tuin werd uiteindelijk op 15 november voor f 11.700,- verkocht aan Gijsbertus Jan Willem Querngester. De brouwerij bestond uit een huis, schuren, stallen, ketels, kuipen, koelbakken, vaten en alle gereedschappen.

Advertentie van de Veenendaalsche Bierbrouwerij in het boekje *Naar Rhenen en de Grebbe* (collectie Ineke van Schuppen)

A. Bax Blankers

Zo kwam er een eind aan meer dan tweehonderd jaar brouwerij Van Broekhuizen. Querngester noemde zijn brouwerij Het Klaverblad en verkocht die 30 januari 1889 aan rentenier Gerrit Daniël Bax uit Oosterbeek, die er tot 1893 gerstebier brouwde onder de naam A. Bax Blankers en ook de naam van de brouwerij van zijn voorganger overnam. Ten slotte kon ook Bax de concurrentie met de grote brouwerijen niet meer aan. Dat jaar werd de brouwerij verkocht aan de Gebr. Van Leeuwen (*Hendrik en Jacob Melisz, fabrikanten en winkeliers*) en gesloopt. Zo verdween de laatste brouwerij in Veenendaal.

In de tuin van de brouwerij vond pas in 1899 herbouw plaats, namelijk een fabriekspand voor de Hollandia Wol. Op de plaats van de brouwerij en het erf verrezen een jaar later nog een huis, een fabriek en een schuur.

De enige van de zonen van Gerrit van Broekhuizen die het brouwersvak voortzette, was Matthijs (1840-1915). Na Breukelen werd hij in Utrecht eerst brouwmeester van brouwerij De Krans aan de Nieuwe Kade en later directeur van stoombierbrouwerij De Boog aan de Oudegracht. Hij eindigde als directeur van Stoombierbrouwerij 't

Haantje in Amsterdam en liet na zijn dood een vermogen van f 100.000,- na. Hij had dus goed gebrouwen! Zijn zonen Gerrit Hendrik en Johannes Lodewijk waren de laatste bierbrouwers in de familie: de eerste als adjunct-directeur van 't Haantje en de tweede als adjunct-directeur van De Gekroonde Valk, toen de grootste brouwerij in Amsterdam.

Bronnen

- Gelders Archief, Arnhem
 - Trouwboek van de Nederlandse Hervormde Gemeente Arnhem, 1630-1637
- Gemeentearchief Veenendaal
 - Archief van het Veenraadschap, 1546-1948
 - Archieven van de gemeente Veenendaal, 1811-1941
 - Archieven van de Nederlandse Hervormde Gemeente Veenendaal, 1574-1985
 - Namenindex op de veenregisters, 1546-1691
 - Transcriptie haardstedegelden Stichts Veenendaal, 1665
 - De Vallei, nieuwsblad voor Veenendaal en omstreken, 1968
- Het Utrechts Archief
 - Archief van de Staten van Utrecht, 1581-1810
 - Archieven van de dorpsgerichten in de provincie Utrecht, 1527-1811
 - Archieven van de notarissen in de provincie Utrecht, 1617-1895
 - Memories van successie, kantoor Amerongen, 1818-1842
- Koninklijke Bibliotheek
 - Delfer, database met boeken, kranten en tijdschriften
- Noord-Hollands Archief, Haarlem
 - Memories van successie in Noord-Holland, 1903-1927
- Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, Breukelen
 - Archieven van notarissen binnen het werkgebied van het RHC Vecht en Venen, 1648-1895
- Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, Wijk bij Duurstede
 - Archieven stadsbestuur Rhenen, 1337-1851
 - Notariële archieven van het RHC Zuidoost Utrecht, 1621-1896

Literatuur

- Paul A.M.J. Hageman, 'Noe eerst effe praote', 2004
- D. van Manen, Aanzienlijk vlek in 't Stichtse, 2001
- D. van Manen, Aartsvaders en aanverwanten, 2013
- Kadastrale atlas Amerongen in 1832, 2006

De auteur dankt Elleke van Engelenburg en Dick van Manen. Een meer uitgebreide opgave van bronnen en literatuur is beschikbaar bij de redactie.

Leven van de steun

*'Ik heb een verzoek of u, o Haremaaijstijd, mij verlossen wil uit de nood waar ik in zit? Een zaterdag heeft de Burgemeester mij uit een onbe-
woonbaren woning laten zitten (zetten). Een nu hebben se mij met frou en
kinderen in een planken hok gedouwdt... en ik heb al twee dagen sonder
eeten geseeten.'*

DOOR MARGREET HELDER

Dat schreef Johannes Bleijenberg, een werkloze inwoner van Veenendaal, aan koningin Wilhelmina, omdat hij van de gemeente Veenendaal geen ondersteuning kreeg. Het was juni 1930 en door de crisis waren veel mensen werkloos geworden. Bleijenberg was een van de 100.000 mensen in Nederland die geen werk meer hadden. Hij kreeg geen steun van het gemeente-bestuur, omdat hij geen enkele poging deed om aan werk te komen. En dat was verplicht, want wie werkloos was moest zich laten inschrijven als werkzoekende. Zich tot de koningin wenden, had geen zin.

Beurskrach

De crisis was begonnen in Amerika. In de jaren twintig waren daar veel boeren failliet gegaan door lage prijzen in de landbouw. Daardoor namen de bestedingen af. Toen er slechte berichten kwamen over winstdalingen, leidde dit op 24 oktober 1929 tot een beurskrach nadat aandelen op de beurs ineens een vrije val maakten. De koersdalingen werden veroorzaakt doordat veel beleggers geld van de bank hadden geleend om winst te maken en zij dit geld moesten terugbetalen. Zij verkochten hun aandelen en leden enorme verliezen. Vijfduizend banken die geld hadden geleend, gingen failliet. Daardoor verloren veel mensen hun spaargeld.

Europa raakte betrokken in de crisis omdat de overheden geld hadden geleend van Amerika om de naoorlogse wederopbouw te financieren. Amerika beëindigde deze leningen waardoor Europa te maken kreeg met een enorm gebrek aan krediet. Veel bedrijven gingen failliet. In Nederland raakte uiteindelijk 30% van de beroepsbevolking

werkloos. Volgens het kabinet Ruys de Beerenbrouck (1929-1931) kon de regering weinig anders doen dan bezuinigen en de crisis laten uitzielen.

Werkloosheid

In Veenendaal raakten vooral bouwvakkers en textielarbeiders hun baan kwijt. Het aantal werklozen steeg snel, van 268 in 1933 tot 640 in 1935.

Jaar	Aantal werklozen
1933	268
1934	328
1935	640
1937	443
1938	338
1939	138

Bij de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW) daalde het aantal personeelsleden van 538 in 1930 tot 482 in het jaar daarop. De orders bleven uit en de firma zag zich genoodzaakt personeel te ontslaan. De Nederlandse Wolspinnerij ontsloeg in 1933 100 mensen en bij de firma Roessingh kwamen in datzelfde jaar 300 mensen op straat te staan. Maar dat kwam doordat een brand een groot deel van de fabriek verwoest had en het de directie niet lukte het bedrijf weer op te bouwen. Een gedeelte van het personeel vond werk bij de firma Van Schuppen of in de sigarenindustrie.

Wie lid was van een vakbond kon daar ondersteuning vragen. De overige werklozen moesten zich voor financiële ondersteuning tot het gemeente-bestuur wenden. Een gezin met twee kinderen kreeg wekelijks f 16,-. Dat was ongeveer de helft

van het weekloon van een geschoolde arbeider. Het geld dat andere gezinsleden verdienden, werd op dit bedrag in mindering gebracht en datzelfde gold voor inkomsten die niet uit arbeid verkregen waren. De steun mocht niet te hoog zijn, vond de overheid, want anders zouden de werklozen lui worden. Werklozen moesten

hand doen om zo veel mogelijk mensen aan het werk te houden. Zij moesten wel in hoog tempo doorwerken om hun taak af te krijgen. Wie in loondienst had gewerkt en tevens gezinshoofd was, kon terecht bij de werkverschaffing en ontving f 0,32½ per uur. Volwassen werkloze mannen die bij hun ouders woonden, moesten door hen

onderhouden worden. Zij kregen geen steun en konden evenmin terecht bij de werkverschaffing. Dat merkte W. van Maanen uit de Gortstraat, die na het overlijden van zijn vrouw met zijn zoontje bij zijn ouders was ingetrokken. Hij werd niet langer aangemerkt als gezinshoofd en werd ontslagen uit de werkverschaffing. Van Maanen beklagde zich over zijn ontslag bij het gemeentebestuur en dat besloot na enig overleg om de kwestie aan de minister van Binnenlandse Zaken voor te leggen. Die stelde dat hij terecht ontslagen was. Soms werden mensen

verwijderd uit de werkverschaffing vanwege hun gedrag. Dat overkwam A.H. van Barneveld in december 1933, omdat hij met kluiten grond naar voorbijgangers had gegooid. Voor straf mocht hij

De woningen Haspel 2 en 3, het zogenaamde Armenblok, vlak voor de sloop in 1957 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

dagelijks tussen tien en elf uur stempelen in het gemeentehuis om te voorkomen dat ze zwart zouden gaan werken. Velen vonden dit erg vernederend.

Onder de textielarbeiders waren ook enkele vrouwen die de kost voor hun gezin verdienden. Vrouwen konden alleen steun krijgen als ze kostwinner waren of als ze alleenstaand en minimaal 35 jaar waren. In 1933 werd de leeftijdsgrens verlaagd naar 25 jaar.

Werkverschaffing

Voor werklozen bestond reeds vanaf 1930 de mogelijkheid om deel te nemen aan een van de werkverschaffingsprojecten in de gemeente. Het ging daarbij om het dempen van sloten en een deel van de Grift, de aanleg van trottoirs en de Kastanjestraat en het bestraten van onder meer de Davidsstraat en de Achterkerkstraat. De gemeente liet het werk grotendeels met de

De demping van de Grift in de Zandstraat. Het zand kwam uit 'de zandput van Vonk' aan de Vendelseweg. De karren kwamen via de Vendelseweg, de Holleweg en de Nieuweweg naar de Zandstraat (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

een week niet werken. Om te voorkomen dat zijn gezin honger zou lijden, verwees de gemeente hem naar het Burgerlijk Armbestuur. Het was de

bedoeling dat een werkloze tijdelijk bij een werkverschaffingsproject werkte en daarna plaats maakte voor een ander, zodat zo veel mogelijk mannen een kans kregen om te werken.

De steun aan werklozen kostte de gemeente veel geld. Was zij daar in 1930 al f 29.000,- aan kwijt, twee jaar later was dit bedrag gestegen tot f 45.000,-. Voor 1933 raamde de gemeente de kosten op f 90.000,- en dat was 22% van het budget. Het Rijk gaf wel subsidie, maar er moest ook geld uit de plaatselijke kas komen. Daarom verhoogde de gemeente verschillende belastingen en voerde zij een nieuwe belasting op honden in.

Knutselkursus

Tot de werklozen behoorden uiteraard ook jongeren. Een deel van hen kon terecht bij de werkverschaffing, de rest hing wat rond op straat. In het voorjaar van 1935 richtte dokter Vergouwen met de architecten Van Kreeel en Jarings een commissie op met als doel hulp te bieden aan werkloze jongens. Allereerst probeerden zij de werkloze jongeren een vakopleiding te laten volgen aan de Ambachtsschool in Wageningen. Omdat de jongelui daar nauwelijks belangstelling voor hadden, besloot de commissie na enig overleg hen speelgoed, kleine meubels en andere houten voorwerpen te laten repareren in een lokaal van de Teekenschool. Dat sprak de jeugdige werklozen meer aan en in augustus 1935, drie maanden na de oprichting, waren er al 42 jongens ingeschreven bij de Knutselkursus, zoals het project werd genoemd. Zij maakten ook nieuw houten speelgoed, tafeltjes, voetenbankjes en handdoekenrekjes, die ze aan de rijkere inwoners van Veenendaal verkochten. Het hout dat hiervoor nodig was, ontving de commissie van bedrijven en van de gemeente. Het ministerie van Sociale Zaken gaf subsidie. De jongeren deden bij de Knutselkursus ervaring

op, zodat het voor hen makkelijker was om een baan te vinden. Regelmatig klopten directeuren van fabrieken bij de commissieleden aan met de vraag of zij een geschikte jongen voor hen hadden. Zo vonden verschillende jongeren werk. Omdat de Knutselkursus op 1 september 1935 de Teekenschool moest verlaten, besloot de commissie een werkplaats te bouwen op het grasveld achter de school. Tot december 1938 konden werkloze jongens hier terecht. Daarna stopte het project, omdat het ministerie van Sociale Zaken niet langer bereid was om subsidie te verlenen.

De werkplaats van de Knutselkursus achter de Teekenschool met in de deuropening vier cursisten en verder van links naar rechts de initiatiefnemers E.H. van Kreeel, E.P. Vergouwen en Tj. Jarings, 1938 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Nationaal Crisis Comité

Veel werklozen konden maar moeilijk rondkomen van het geld dat ze van de steun kregen of in de werkverschaffing verdienden. In 1931 werd daarom een Nationaal Crisis Comité opgericht dat steun bood aan slachtoffers van de crisis die niet of onvoldoende door de bestaande regelingen werden ondersteund, zoals kleine zelfstandigen, en aanvullende steun aan tewerkgestelden

in de werkverschaffing. In Veenendaal werd een plaatselijke afdeling opgericht die kleding, schoenen en beddengoed verschaftte. Door het houden van collecten en bazaars kwam het comité aan inkomsten.

Daarnaast bood de regering extra steun, onder meer door margarine en vlees tegen lage prijzen

Spotprent van L.J. Jordaen op Colijn als kanonnier tegen de werkeloosheid, 1934 (*Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel 14, p. 139)

ter beschikking te stellen van gezinnen waarvan de kostwinner minimaal drie maanden werkloos was. Zo konden deze gezinnen in de zomer van 1933 margarine kopen voor f 0,11 per 250 gram en rundvlees in blik voor f 0,32 per kilo. Begin 1936 besloot de gemeente tot distributie van goedkope groente aan werklozen. Het gemeentebestuur kocht ruim 1500 kilo groente in en bonkaarten in verschillende kleuren. Daarmee konden werklozen groente kopen in een speciaal daarvoor ingerichte ruimte naast de Eierhal. Soms werd er te veel groente geleverd, en dat overschot werd dan vernietigd. Dat was schrijnend, omdat veel mensen niet genoeg te eten hadden. 's Zomers kocht het gemeentebestuur minder groente in, want veel werklozen hadden zelf een groentetuin die dan genoeg opleverde. In oktober 1937 kwam de minister van Sociale Zaken met een spaarre-

geling voor kleding, schoenen en beddengoed. Elke werkloze met twee, drie of vier kinderen die wekelijks f 0,25 spaarde, kreeg daar van de overheid hetzelfde bedrag bij. Wie vijf of meer kinderen had, mocht f 0,40 sparen en ook dit bedrag werd met f 0,25 vermeerderd. Op deze manier kon men in relatief korte tijd sparen voor wat men nodig had. Voor dit spaarplan was veel belangstelling. 's Winters kregen de werklozen een brandstoffentoeslag. Die kon zowel in geld als in natura verstrekt worden. Een enkele keer was er een extraatje, zoals in september 1936 toen elke werkloze f 2,50 kreeg omdat prinses Juliana zich had verloofd met Bernhard.

Maria van Essen

Ondanks deze maatregelen bleven de levensomstandigheden moeilijk voor werklozen. Vooral als er sprake was van ziekte en er medicijnen nodig waren. Daar was geen geld voor. Men probeerde zo veel mogelijk te bezuinigen, en veel werklozen verhuisden naar een goedkopere huurwoning, waardoor duurdere huizen leeg kwamen te staan. Verschillende werklozen richtten zich in hun nood zelfs tot de koningin, zoals we hierboven zagen. Zo schreef de 27-jarige Maria van Essen in november 1933 dat haar man ziek was en zij met hun dochtertje moesten rondkomen van f 7,- per week. Daarvan ging f 3,50 huishuur af, zodat er slechts f 3,50 overbleef om van te leven. Had de koningin geen kleinigheidje voor Maria en haar gezin? Nee, de particulier secretaris van Wilhelmina schreef dat er 'geen bijzondere redenen aanwezig (waren) voor het schenken van een kleine gift'. Een teleurstellend bericht voor Maria.

Colijn

Een jaar later verslechterde de financiële situatie van Maria en duizenden andere werklozen door maatregelen van de regering Colijn. Colijn was in 1933 opnieuw minister-president geworden. Hij hield vast aan de gouden standaard (de gulden niet loskoppelen van het goud) en koos voor een sluitende begroting. Daarom verlaagde hij het steunbedrag van f 16,- naar f 15,- per week en het bedrag dat werklozen in de werkverschaffing verdienden van f 0,32½ naar f 0,30 per uur. Deze maatregel veroorzaakte veel protest. In

Dr Hendrikus Colijn, de dominante figuur op het politieke toneel van de jaren dertig (*Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel 14, p. 229)

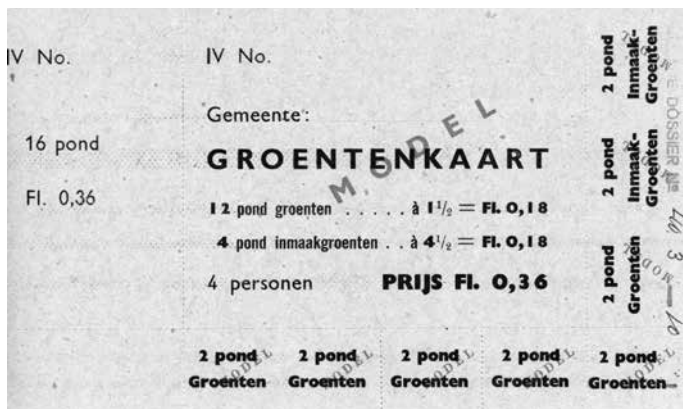
Amsterdam kwamen de werklozen in opstand tijdens het Jordaanoproer (1934), waarbij vijf doden en tweehonderd gewonden vielen.

De NSB

Tijdens de regering Colijn begon de opmars van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) in Nederland. Ook Veenendaal kreeg met deze nieuwe partij te maken. In het najaar van 1932 hield Van Geelkerken, de plaatsvervangend leider van de NSB, een spreekbeurt voor ruim honderd belangstellenden in Veenendaal.

Aan het eind van de avond gaven enkele aanwezigen zich op als lid. Het waren er niet zo veel dat er een groep Veenendaal gevormd kon worden en daarom werden de nieuwe leden ondergebracht bij de groep Amerongen. Een jaar later telde de Veenendaalse afdeling dertig leden en dat was voldoende voor een eigen afdeling. Azijnfabrikant Recter werd voorzitter.

De kameraden vergaderden elke maand een keer in hotel Gerth of in hotel De Haas. Af en toe organiseerden zij een openbare bijeenkomst met sprekers van naam, zoals Van Geelkerken en de predikanten Hofstede en Van Duyl. In oktober 1933 nodigden zij ook burgemeester en wethouders uit. De vrijzinnig hervormde predikant Van Duyl zou een rede houden met de uitdagende titel 'Waarom is de toekomst aan het nationaal-socialisme?' Als leden van B en W wilden komen, moesten ze dat vooraf melden, schreef secretaris Hoekzema, want dan kon hij plaatsen reserveren. De burgemeester liet echter weten dat hij en zijn wethouders geen belangstelling hadden.

Modelkaart van de Nederlandsche Groenten- en Fruitcentrale voor de distributie van groenten (*Gemeentearchief Veenendaal, Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 1858*)

De aanwezigheid van de NSB in Veenendaal werd door B en W niet als een probleem gezien. Alleen toen NSB'ers op straat het blad *Volk en*

tijdens verenigingsavonden duidelijk te maken wat het nationaal-socialisme werkelijk inhield. Ondertussen nam het ledental toe tot 60 in 1935.

Links hotel Gerth in 1952, voor de oorlog een vergaderplaats van de afdeling Veenendaal van de NSB (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Vaderland aan de man probeerden te brengen, kwam de burgemeester met een colportageverbod, maar verder konden de leden hun gang gaan. De hervormde predikanten verzetten zich evenmin openlijk tegen de NSB. Er waren

van de grote fabrieken, waar veel inwoners van Veenendaal werkten, traden evenmin toe tot de NSB. Daarnaast speelde een rol dat de NSB haar aanhang vooral rekruteerde uit de middenstand, terwijl in Veenendaal de arbeiders in de meerderheid waren.

Op 10 mei 1945, bevrijdingsdag, dansten Veenendalers onder aan de Markt rond een brandend portret van Hitler en de vlag van de Veenendaalse NSB. Tweede van links dominee Van Enk (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

eigenlijk maar weinig inwoners die het gevaar van het nationaal-socialisme inzagen. Een van de mannen die er wel oog voor had was de gereformeerde predikant Van Enk, die de NSB intensief bestreed. Een ander was de hervormde onderwijzer Meijer, tevens voorzitter van de mannenvereniging Troffel en Zwaard. Hij probeerde

Ten tweede kwam de Panter in 1935 met de Mignon, een kleine sigaar die in korte tijd populair werd. Hierdoor steeg ook bij dit bedrijf de werkgelegenheid. In 1935 ten slotte verbeterde de werkgelegenheid in de textielindustrie en werd in verschillende fabrieken nieuw personeel aangenomen. In 1937 werkten er weer 1700

In dat jaar vonden de Provinciale Statenverkiezingen plaats, die gunstig uitpakte voor de NSB. Twee jaar later bedankte Rector als voorzitter. Niemand was daarna nog in staat om duidelijk leiding te geven aan de Veenendaalse afdeling en daardoor verloor de NSB veel leden. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, waren er nog maar 25 over.

Erg veel belangstelling voor Mussert's partij is er in Veenendaal dus nooit geweest. Dat kwam vooral doordat de predikanten zich afzijdig hielden. De eigenaren

Bolknak

In de tweede helft van de jaren dertig daalde de werkloosheid in Veenendaal. Dat had drie oorzaken: allereerst bracht de Ritmeester in 1933 een nieuwe sigaar op de markt, de bolknak. Die was zo succesvol dat de firma jaarlijks 100 nieuwe mensen aan moest nemen om aan de vraag te voldoen. In 1936 werkten er al 1000 mensen en dat aantal nam alleen maar toe. In 1937 had de sigarenfabriek alweer 1600 personeelsleden.

Nota van de Ritmeester voor de firma A. Steenberg en te Hoogeveen, 1938 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De bolknak, het paradepaardje van Ritmeester en de aanjager van de Veenendaalse economie (W. van Amerongen, *Ritmeester intimus*, 1988)

mensen in de grootste textielfabrieken. Ook werden twee nieuwe fabrieken geopend, de Textielfabriek Veenendaal en de wolspinnery van Louis Feitz. Verschillende werkloze textielarbeiders konden hier aan de slag. Het herstel in Nederland kwam op gang nadat de regering in 1936 de gouden standaard had losgelaten. Daarna leek het land zich te herstellen, maar in 1937 werd het onder invloed van de Verenigde Staten door een tweede, kleinere recessie getroffen.

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal, Archief van gemeente Veenendaal 1811-1942, inv.nrs. 23, 24, 1790, 1791, 1855, 1856, 1858, 1983, 2132

Literatuur

Hinders, E.F.W., 'Industrialisatie in Veenendaal 1860-1840'. In: *Geschiedenis van Veenendaal 2*, p. 225-246. Veenendaal, 2005

Helder, M.J., 'Niet langer luieren en sigaretjes roken'. In: *Oud Veenendaal*, 19^e jrg., nr. 1, p. 18-21

Santen, M. van, Kiezers in de crisis. *Kiesgedrag en achtergronden in Veenendaal 1930-1940* (scriptie)

De crisisjaren 1929-1940. Samenleving in depressie (entoen.nu)

Architectuur in Veenendaal

Tijdens de ledenbijeenkomst van de HVOV op 25 juni 2015 zijn ruim zestig personen aanwezig in Eltheto. Vooraf zien we een presentatie van de werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof. We kijken terug op de wandeling die met veel genodigden, onder wie burgemeester Wouter Kolff, gehouden werd langs de kruisen, davidsterren en graven van oorlogsslachtoffers op de algemene begraafplaats.

DOOR SIETA VAN AALDEREN

In het voorprogramma doet Bert een voorstel vanuit het bestuur. Hennie Henzen maakt plaats voor Anne Slok. Anne doet al veel werk in de werkgroep Documentatie. Hoewel hij niet aanwezig is, is het voorstel hem te benoemen tot nieuw bestuurslid. Niemand stemt tegen.

Hierna heet Bert Johan Huibers van harte welkom. We zijn vereerd met een grote delegatie architecten, collega's van de heer Huibers.

Na 1965 hebben in Veenendaal grote uitbreidingen plaatsgevonden, maar de laatste tijd gaat het niet zo snel meer. Johan illustreert zijn enthousiast betoog met beelden. Weet u wat de vijfde gevel van een gebouw is? Dat is het dak. Daaraan moet volgens hem evenveel aandacht besteed worden als aan de andere gevels. Dit is bijvoorbeeld goed gelukt bij het gebouw Panorama in het JES-gebied.

De Sionskerk in 1964 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De jonge monumenten van Veenendaal 1965-2015

Johan Huibers neemt ons op een bijzondere wijze mee door Veenendaal. Hij vertelt over de recente bouwontwikkelingen en de invloed van de architectenbureaus.

Als recent voorbeeld van een architectonisch waardevol pand noemt Johan de Petrakerk aan de Kerkewijk. Ook bij de Christelijke Technische Talmaschool uit 1962 zien we, met veel beton en licht, de overgang naar het late modernisme. Hier heeft zich een transformatie voltrokken van

oud naar nieuw: de school, toen verplicht voor de leerlingen, is een prettige plek geworden waar jongeren vrijwillig wonen. Het bijbehorende mozaïek is door de gezamenlijke inzet van de HVOV en het Stadslab behouden voor de toekomst. Uniek in heel Nederland is voorts de Sionskerk, een creatie van de architect A. van Essen. In de bouw kun je de vorm van een kandelaar ontdekken. Het lievelingsgebouw van Johan is het gemeentehuis. Dat kan niet iedereen zich voorstellen. De architect, S.J. van Emden, was een representant van de Delftse School en de nuchtere, praktische instelling van de Veenendalers komt terug in zijn ontwerp. Na renovatie en uitbreidingen is het gebouw op zijn plaats gekomen.

Aansluitend had ik een klein interview met Johan Huibers. U kunt het als het fundament van de voordracht beschouwen.

Welke bouwstijlen zien we voornamelijk in Veenendaal?

Er zijn prachtige voorbeelden van Jugendstil (1895-1915), zoals het pand Markt 7 uit 1906 van de Veenendaalse architect Bernard van Kreel. Het kantoor van de SKF aan de Wagingenselaan uit 1954 van architect Meischke uit Rotterdam geldt als een geslaagd voorbeeld van de Delftse School (1930-1955). De woonblokken aan de Davidsstraat van de architecten Vorkink en Wormser uit 1920 zijn ontworpen in de stijl van de Amsterdamse School (1910-1930). Bij diverse woon-, werk- en winkelpanden in de Hoofdstraat van Bernardus van Kreel is de invloed van de neorenaissance (1875-1915) duidelijk herkenbaar. Het CLV aan de Kerkewijk uit 1968 van de architecten Geels & Bokhorst uit Arnhem is gebouwd in laat-modernistische stijl (1915-1960).

Welke filosofie zit er achter de architectuur van Veenendaal voor 1956?

Het is de periode van de industrialisatie waarin de arbeiders meestal in eenvoudige blokwoningen hun werk- en slaapomgeving vinden. De fabrieken worden aan de belangrijke hoofdwegen van Veenendaal gesitueerd. Veelal hebben ze bakstenen gevelwanden en zijn ze opgetrokken uit staal en beton. Sheddaken, meestal aan de

noordzijde, zorgen voor een gelijkmatige spreiding van het daglicht. Er is vooral geen direct zicht naar buiten: de productie staat voorop. Vaak staat naast de fabriek de directeurswoning en/of het kantoor. Van seriematige woningbouw en grote uitbreidingswijken is nog geen sprake.

Welke factoren spelen een rol in de ontwikkelingen na 1956?

De aanleg van de A12 heeft voor de ontsluiting en aansluiting van Veenendaal belangrijke gevolgen gehad. In de jaren zeventig en tachtig, na de teloorgang van de wol- en sigarenindustrie, blijkt Veenendaal een succesvolle locatie voor de realisering van kantoor- en bedrijfspanden direct aan de snelweg. Veenendaal wordt van industrieplaats een plaats met dienstverlening, hoogwaardige productie én goede woon- en vrijetijdsvoorzieningen. Je ziet dat in het bebouwingslint van bedrijven aan de A12 en aan de diverse uitbreidingswijken. Er komt meer en meer oog voor de beeldkwaliteit in de architectuur.

Welke architectonische droom heeft u voor Veenendaal?

Dat we op basis van een duidelijke structuurvisie 'koppelingen' weten te bewerkstelligen in én tussen de openbare ruimte en de bestaande bebouwing. Dat we betekenisvolle plekken in de stad creëren waarin we de historie zichtbaar maken. Dat kan enerzijds door het maken van watergangen, stadsparken, pleinen en monumenten en anderzijds door het tonen van de nieuwste ontwikkelingen van bedrijven. Het continu sturen en bewaken van dit proces en het verwezenlijken van deze droom vraagt om zakelijke en creatieve geesten met een kloppend hart voor Veenendaal.

De voorzitter vat de avond samen. Al eerder sprak Johan Huibers over het Franse Gat. Ook nu zullen we weer met andere ogen kijken naar onze woonplaats. Daarbij zal ons hart sneller gaan kloppen voor de diverse bijzondere gebouwen.

Bert bedankt de aanwezigen en brengt nog even de ledenvergadering van 12 november ter gelegenheid van het 30-jarig jubileum onder de aandacht.

Het laatste woord

Leren kijken of kijkend leren of misschien wel beide. Wat bedoelen we daarmee?

DOOR HET BESTUUR

Op 25 juni hield architect Johan Huibers een boeiende voordracht over de architectuur in Veenendaal van 1965 tot 2015. Aan het eind van de avond merkten we op dat Johan ons geleerd had op een andere manier naar Veenendaalse gebouwen te kijken. Het was verrassend om te zien dat, als je vanuit een andere hoek naar een gebouw kijkt, de architectuur nog beter tot zijn recht lijkt te komen. Door anders te kijken krijg je meer oog voor details en leer je meegaan in

De Kerkewijk met links de textielfabriek van Roessingh, circa 1925 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

de gedachtegang van de ontwerper.

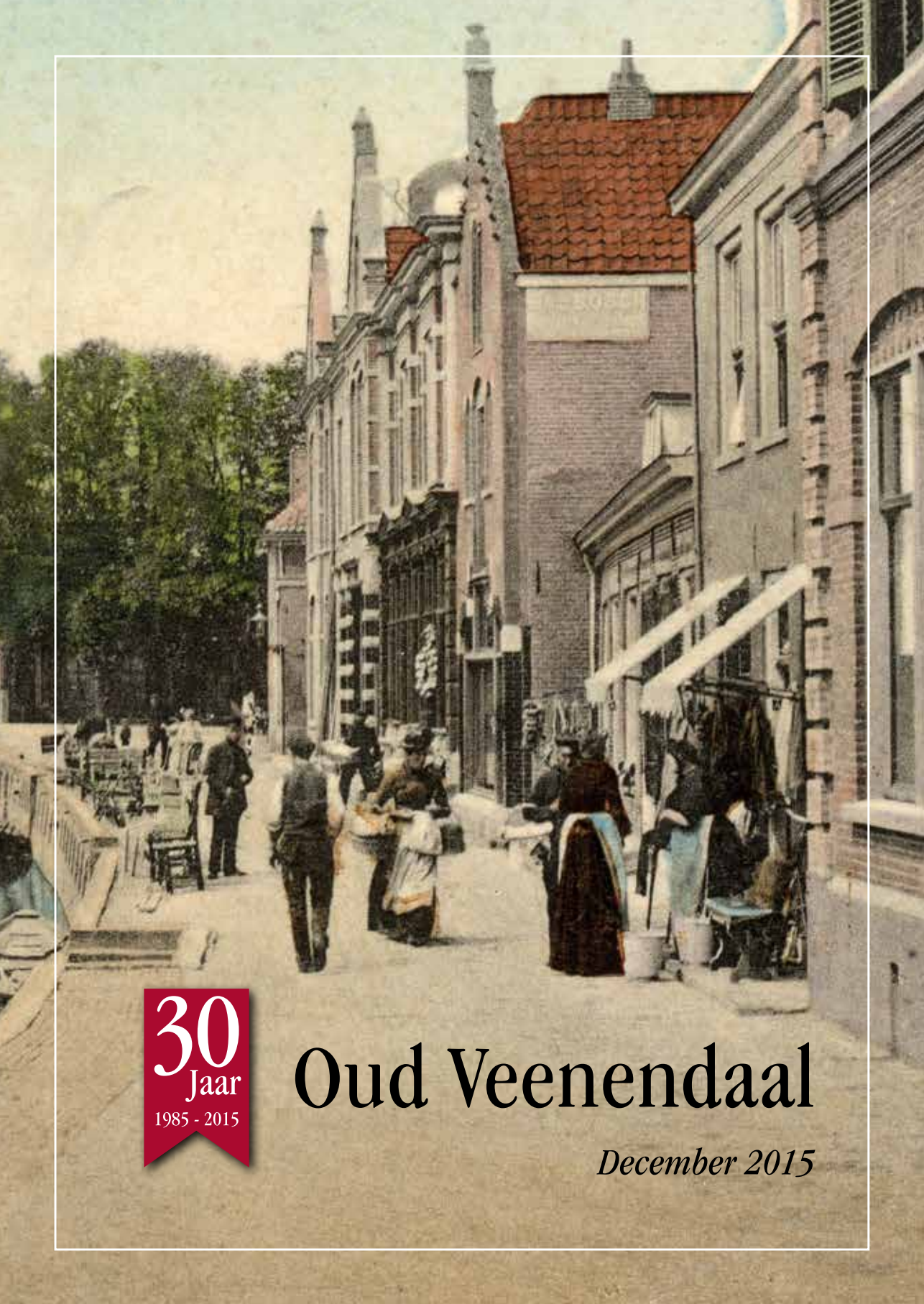
Een ander voorbeeld. In de *Veenendaalse Krant* stond onlangs een interview met Wim van Heteren, lid van onze werkgroep Monumenten, over de vervangingswaarde van bomen en ander groen in Veenendaal. Ook de monumentale rode beuk voor de Frisia Villa kwam in beeld. Vaak rij of loop je er gewoon langs, maar als je even stilstaat en goed kijkt, ontdek je allerlei bijzonderheden van deze monumentale boom. Met zijn verhaal leert Wim ons anders kijken.

En zo zal het zijn op 12 november als de HVOV bij haar 30-jarig jubileum het boek van Jaap Pilon over de Kerkewijk presenteert. Het is geschreven vanuit het gezichtspunt van Jaap en, hem kenkende, met een scherp oog voor details. Voor ons staat nu al vast dat hij je anders naar deze oude Veenendaalse straat gaat leren kijken.

Graag nodigen wij al onze leden uit om op 12 november de ledenbijeenkomst bij te wonen. U ziet het: we spreken uitdrukkelijk van een **ledenbijeenkomst**. Die is deze keer dus niet toegankelijk voor overige belangstellenden. In dit nummer van *Oud Veenendaal* vindt u een uitnodiging voor de jubileumbijeenkomst die **voor één keer** gehouden zal worden in het kerkgebouw van **De Goede Reede aan de Vondellaan 2**. De spreker die avond is, hoe kan het ook anders, Jaap Pilon.

Dus u bent van harte welkom op:

- Donderdag 12 november 2015
- Ledenbijeenkomst HVOV
- Jaap Pilon, 'Mijn Kerkewijk'
- **Kerkgebouw van De Goede Reede, Vondellaan 2**
- Aanvang 19.30 uur
- Toegang alleen voor leden

30
Jaar
1985 - 2015

Oud Veenendaal

December 2015

- 30^e jaargang, nummer 4
verschijnt 4 maal per jaar

Afbeelding omslag

De Hooge Kant of Hoogstraat gezien in de richting van de Zandstraat,
circa 1910

REDACTIE

Gert Groenleer
Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. S. van Aalderen-van der Gaast, secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
B. van Kooten
Mevr. G.M.J. van Schuppen
A.A. Slok
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. S. van Aalderen-van der Gaast
Dijkstraat 119, 3904 DC Veenendaal
Telefoon 0318 54 29 59
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

Mevr. J. Groenleer-de Jong
Driemaster 42
3904 RL Veenendaal
Telefoon 0318 51 82 04
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het
begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Let op!

De ledenbijeenkomsten vinden plaats in gebouw Eltheto.

Het adres is: Fluiterstraat 2, 3901 DK Veenendaal.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

86	Om te beginnen De redactie
87	Historische Vereniging Oud Veenendaal 30 jaar A.W. Kolff
88	Langs 's heren wegen H. Diepeveen
91	Jannen zonder Land A.C. van Grootheest
92	November 1985 C.J. Slok
95	Sprekers gezocht G. Verhoef
96	Uitgelezen G.C. Groenleer
98	De HVOV: een straat met tien deuren H. van 't Veld
99	Honderdjarigen in Veenendaal (27) W.C. van Elst
105	Een club met toekomst A. van den Bos
107	Puzzelen met Jan van Wijk T.A. Versteeg
108	12 november 2015 in woorden en beelden S. van Aalderen-van der Gaast
111	De slag bij Waterloo herdacht G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
112	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

We zijn dertig geworden met z'n allen en in dit nummer willen we dat best nog een keer weten. Uitgebreid kijken we terug op de lustrumviering en de voorafgaande jaren.

DOOR DE REDACTIE

Na de felicitatie van burgemeester Wouter Kolff besteden we aandacht aan onze eigen geschiedenis. Met Henk Diepeveen, een van de oprichters van de vereniging, lopen we over de Geerseweg. Wat is er alweer veel veranderd sinds 1985! Cor Slok heeft *De Vallei* en *De Rijnpost* van november van dat jaar bekeken. In het nieuws waren toen de Hollandia Wolfabriek, de overlast door barbezoekers en twee voorzitters die een hamer uitwisselden.

boek van Jaap Pilon bevelen we u van harte aan. Maar dan bent u er nog niet. De honderdjarige van Wim van Elst krijgt deze keer een extra Veens accent, Theo Versteeg legt een archiefpuzzeltje met Jan van Wijk en Ineke van Schuppen verbindt het Gedenkpark De Oude Begraafplaats met de slag bij Waterloo. En zoals in ieder december-nummer roept ook nu het bestuur u op voor de komende fotoavond. Komt dat zien!

Een leuke reactie kregen we van Kemp van

De Achterkerkstraat gezien in de richting van de Molenstraat. Links het geboomte op de Oude Begraafplaats, 1983 (collectie gemeente Veenendaal)

En over voorzitters gesproken. We hebben er vier en ze blikken hier terug op hun periode. Achtereenvolgens kunt u zich verdiepen in enkele memoires van Kees van Grootheest, Gert Verhoef, Henk van 't Veld en Bert van den Bos. Het zal u niet verbazen dat elk zijn eigen verhaal vertelt. Verschillende mensen, onvergelykbare omstandigheden, andere tijden.

Terug naar de onze. Als u afwezig was op 12 november, heeft u iets gemist. Hoe dan ook, het verslag van die feestelijke bijeenkomst in De Goede Reede en de bespreking van het fraaie

Ginkel. Pakt u het oktobernummer er even bij? Op pagina 58 staat een foto van het Bergbad. In het meisje met de badmuts, links vooraan, herkent Kemp zijn latere vrouw Annet. Zij was werkzaam in het nabijgelegen Juliana Ziekenhuis. Wat de datering van de foto betreft houdt Kemp het op circa 1960.

U ziet het: wij staan open voor op- of aanmerkingen. Ook voor kleine of uitgebreide tekstuele bijdragen weet u ons wel te vinden, hetzij schriftelijk, hetzij telefonisch, hetzij per mail: redactie@oudveenendaal.nl. Een hartelijke groet.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

30 jaar

De Historische Vereniging Oud Veenendaal heeft dit jaar iets te vieren; de vereniging bestaat 30 jaar. Sinds 1985 legt de Historische Vereniging Oud Veenendaal de geschiedenis van Veenendaal vast, en dat gebeurt met veel succes. De vereniging levert een belangrijke bijdrage aan het in beeld brengen van de geschiedenis van Veenendaal. Er is en wordt veel historisch onderzoek gedaan naar monumenten in Veenendaal, ook naar de monumenten die verdwenen zijn.

Burgemeester Wouter Kolff (collectie gemeente Veenendaal)

Regelmatig geeft de Historische Vereniging Oud Veenendaal boeken uit over de geschiedenis van Veenendaal. De boeken zijn geliefd bij velen en vertellen de mooie verhalen over het Veense verleden. Ter gelegenheid van het 30-jarig jubileum is een prachtig boek verschenen van de hand van Jaap Pilon, over het ontstaan en de ontwikkeling van de Kerkewijk in de afgelopen twee eeuwen. Ook zijn foto's opgenomen die nog niet eerder

werden vertoond. Aan het boek is drie jaar intensief gewerkt en ik ben ervan overtuigd dat velen het boek met veel plezier zullen lezen. Dat de Historische Vereniging Oud Veenendaal een actieve vereniging is, blijkt wel uit het aantal bezoekers dat elke keer aanwezig is bij de lezingen en presentaties over de geschiedenis van Veenendaal. Ook de vele vrijwilligers die bij de vereniging betrokken zijn, laten zien hoe actief de vereniging is.

Een vereniging als de Historische Vereniging Oud Veenendaal kan niet functioneren zonder de inzet van vele vrijwilligers. Met hun enorme inzet en passie zorgen zij ervoor dat de vereniging al 30 jaar een actieve, bloeiende vereniging is. Met het werk dat zij doen, zorgen zij ervoor dat de geschiedenis van ons mooie Veenendaal niet vergeten wordt. En daarvoor

wil ik hen dan ook hartelijk bedanken.

Tot slot bedank ik iedereen die, op welke manier dan ook, betrokken is bij de Historische Vereniging Oud Veenendaal en feliciteer hen van harte met het 30-jarig jubileum!

A.W. Kolff

Burgemeester van Veenendaal

Langs 's heren wegen

Bij het 25-jarig bestaan van vereniging en blad hebben we in Oud Veenendaal van september/november 2010 een artikel opgenomen van Henk Diepeveen, een van de bestuursleden van het eerste uur. Hier vindt u een groot gedeelte van een artikel van Diepeveen uit het zogenaamde nulnummer van december 1985.

DOOR HENK DIEPEVEEN

Een merkwaardige landweg slingerde zich eens als een slang door ons dorp. De oude weg droeg de naam Geerseweg. In vroeger tijden was het, volgens de overlevering, een mooie laan, aan weerszijden beplant met berken- en eikenbomen. De Geerseweg, bij de dorpsbewoners nog wel bekend, is waarschijnlijk een armzalig overblijf-

Sionskerk. Vervolgens boorde de weg zich tussen de Rooms-Katholieke school en het laatste huis van de Patrimoniumlaan door tot aan de spoorlijn, om daarna in westelijke richting, parallel aan de spoorlijn, te gaan tot aan een bruggetje waarvan de resten nog te zien zijn. Het bruggetje over, rechtsaf, komt men na een paar honderd meter

De westzijde van het emplacement van het station Veenendaal, 1958. Achter de handwissel de overweg in de Geerseweg. Achteraan rechts het witte stationsgebouw en de huizen aan de Rembrandtlaan. Links op de voorgrond de bebouwing van Houthandel Lambert van den Bosch en een van de twee daar na de oorlog gebouwde woningen (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

sel van de aloude weg. Nog zijn er restanten van te vinden. Het is zeer de moeite waard de route die de weg liep te bewandelen en stil te staan bij haar geschiedenis.

Het gedeelte van de Dr. Colijnstraat dat ligt aan de noordelijke zijde van de Dr. Slotemaker de Bruïnestraat, is eigenlijk het begin van de Geerseweg. De Geerboerderij bevond zich pal voor de huidige

in oostelijke richting uit op 't Goeie Spoor, waar de weg bij de woningen van Houthandel Van den Bosch linksaf gaat. In 't verschiep ligt dan 't Kleine Venlo ofwel de Meulepol.

Voordat we echter zover zijn, steken we eerst de Geersebrug over en vervolgen de weg in rechte lijn omhoog. Hier is het waar de weg nog steeds Geerseweg heet, vroeger Molensteeg. Ten slotte

Oude woningen aan de Molenstraat gezien vanaf de Geerseweg bij de Wilhelmina- en Oranjeschool, circa 1970. In het verlengde van de Geerseweg begint op het hoogste punt de Korte Molenstraat, waarvan nog enige huizen zichtbaar zijn (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

mondt de weg uit op de Molenpol, waar eens de Stichtse Molen stond. De weg te weten en die niet te bewandelen is een kwade zaak.

Noot van de redactie

Het gedeelte over Huize De Geer staat op de voorpagina van de in 2010 verschenen *Oud Veenendaalsche Kroniek*, een collage van bijdragen uit 25 jaar *Oud Veenendaal*. Om die reden laten we het nu achterwege.

Blauwkousen

De Veenendalers werden in de wijde omtrek wel voor blauwkousen uitgescholden en met recht, want 'heel het Veen liep met blauwe kousen aan het been'. De materialen kwamen van de weverij van Roessingh en er was maar één kleur en dat was blauw, uiteraard in vele schakeringen. De afvalstoffen van de ververij werden wel gebruikt om de Geerseweg te verbeteren. Bij slecht weer was het een bijna onbegaanbare weg. Ook was er iets geheimzinnigs aan. De Veenendalers van voor de oorlog geloofden dat het er spookte. Men zag er soms de 'witte wieven'.

Prattenburg

Het zien van spoken op 'de Geer' brengt ons op het landgoed Prattenburg, waar het kasteel en de paardenstallen door de oude legende van de maagd Cunera in een geheimzinnige sfeer komen te staan. De legende van de maagd werd in 1847 opgerakeld door de heer G.C. Haakman in het overigens mooie boek over Rhenen en omstreken (nog steeds verkrijgbaar). De heer Haakman doet

het voorkomen alsof Cunera in de paardenstallen nabij het kasteel begraven ligt. Dit in weerwil van de werkelijkheid. Koning Radboud had, op een van zijn reizen, de jonge maagd onder bescherming genomen. Door 'hare deugd en godsvrucht' won zij de achting van de koning. Hij gaf haar 'het ganse opzigt' over zijn huis.

De inmiddels jaloers geworden koningin zoekt naar wraak. Toen op een dag Cunera met een schoot vol brood de hofpoort uitging om aan de armen uit te delen, wees zij de koning op de

Het kasteel Prattenburg aan de Cuneraweg te Rhenen bij Veenendaal, circa 1960 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

diefstal. De koning, zeer vertoerd zijnde, liet onmiddellijk Cunera halen om haar te bestraffen. Maar zie, terwijl de maagd zich verontschuldigt over haar doen, verandert het brood in hout. De koningin neemt haar kans waar als de koning op jacht is. Met haar hofdames wurgt zij Cunera met een doek, waarna het lijk wordt begraven in de paardenstallen op het landgoed Prattenburg.

Sinds dit verhaal opgang doet, heeft menig een de geest van Cunera in de vorm van een witte gedaante rond het in dikke mist gehulde kasteel gezien. Waarschijnlijk hebben we het zien van spoken op de Geer te danken aan een sprokelaar die op een angstaanjagende avond vanaf de grafkelder op het landgoed een blik op het kasteel sloeg en van schrik de benen nam. Er was een uitweg op het landgoed welke uitkwam op de Geerseweg, waar het zo spookte!

De Stichtse Molen

Aan het einde van de Geerseweg (vroeger Molensteeg) staat de molen. De Stichtse Molen is waarschijnlijk in een zware storm in 1860 vergaan. De laatste jaren moet hij er krakkemikig bij gestaan hebben. De schamele resten hebben jarenlang op de Meulepol gelegen. In het muldershuis was een zeer oude steen ingemetseld, die nog te bewonderen valt. Gedurende tientallen jaren had hij een markante plaats in de oude Molenbrug, die de Korte Molenstraat met de Gortstraat verbond en over de Grift liep. Toen later de Grift gedempt werd, kwam de steen vrij. De familie Welkzijn ontfermde zich over de oude steen en metselde deze in in het tuinhek aan de

zijde van de Korte Molenstraat, waar hij zich tot op heden nog bevindt.

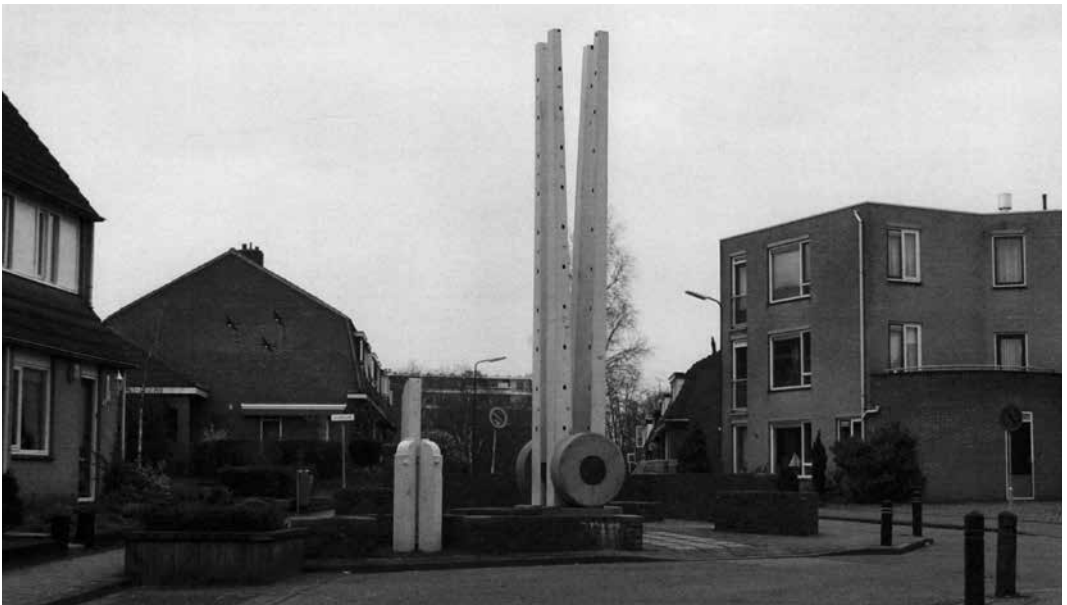
Noot van de redactie

Inmiddels is de steen ingemetseld in het monument aan de Molenstraat.

De geschiedenis van bovenvermelde onderwerpen is terloops aangeraakt om in u de amateur-historicus wakker te schudden.

De steen uit de Oude of Stichtse Molen in het monument aan de Molenstraat, 2004 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

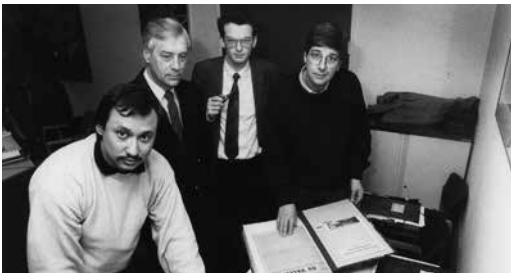
De Molenstraat vanaf het hoogste punt gezien in de richting van de Geerseweg en de Korte Molenstraat. Op de achtergrond de flats aan het Prins Willem-Alexanderpark en op de voorgrond het molenmonument op de plaats van de voormalige Oude of Stichtse Molen (1563-1870), 2005 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Jannen zonder Land

Op 14 november 1985 werd in De Meent de oprichtingsvergadering gehouden van de Historische Vereniging Oud Veenendaal. Deze bijeenkomst was voorbereid door vijf Veenendalers, die ook het eerste bestuur vormden.

DOOR KEES VAN GROOTHEEST

De traditionele borrel na de geboorte van een gezonde baby bij de familie Bisschop, waarbij ik als hun huisarts aanwezig mocht zijn, leidde uiteindelijk tot een aantal gesprekken met mogelijk geïnteresseerden, waarvan een vijftal de euvels heeft gehad om niet alleen de genoemde bijeenkomst te organiseren, maar ook een nummer van een eigen blad, *Oud Veenendaal*, uit te geven. Het bestuur bestond uit Roelof Bisschop, Govert Kool, Henk Diepeveen, Martin Brink en ondergetekende.

Mannen van het eerste uur (collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

Draagvlak

Dat er draagvlak was voor het initiatief, bleek uit de bereidheid van sponsors om de vereniging te steunen. Ik denk aan de Rabobank, waarvan de toenmalige directeur later voorzitter zou worden, maar ook aan Drukkerij Davelaar en anderen.

Overigens had niet iedereen vertrouwen in een goede toekomst voor de vereniging. 'Jannen zonder Land' noemde Bert van Kooten ons in een commentaar in *De Vallei*. In een interview in hetzelfde dagblad moest ik een jaar later het bestaansrecht nog nadrukkelijk onderbouwen. Een feestelijke viering van het eenjarig bestaan bevestigde gelukkig het bestaansrecht en in oktober 1986 besloot de gemeenteraad van Veenendaal zelfs de vereniging een startsubsidie toe te kennen. Het aantal leden bedroeg inmiddels 280.

Uitgangspunten

Vanaf het begin heeft het bestuur een aantal uitgangspunten geformuleerd die naar mijn idee nog steeds gehanteerd worden.

- 'We zijn geen actiegroep en dat willen we ook niet worden', zo zei ik in *De Vallei*. Hoewel er genoeg 'actiepunten' waren, heeft de vereniging altijd een serieuze inhoudelijke gesprekspartner willen zijn bij het streven naar het behoud van hetgeen ons inziens het behouden waard was.

- Steeds is *gekozen voor een mix* van populaire thema's, soms wat nostalgisch van aard, en meer diepgravende artikelen en lezingen. Als ik nu de dertig jaargangen van *Oud Veenendaal* doorblader en de onderwerpen van de lezingen bekijk, meen ik te mogen zeggen dat deze uitgangspunten nog steeds leidend zijn. We mogen trots zijn op ons blad en onze avonden!

- Het *bevorderen van belangstelling voor de geschiedenis* van Veenendaal en onderzoek daarnaar is ook altijd belangrijk geweest. Voortdurend heeft de vereniging de uitgave van tal van publicaties bevorderd. Bij elkaar is het inmiddels een aardig rijtje in de boekenkast. Bijzonder was natuurlijk de uitgave van *Geschiedenis van Veenendaal* in twee delen.

Betrokkenheid

Wie zou nog durven beweren dat de geschiedenis van Veenendaal niet veel voorstelt?

Persoonlijk bewaar ik de allerbeste herinneringen aan de negen jaar dat ik voorzitter van de vereniging mocht zijn. Zij heeft zich altijd gekenmerkt door een vriendelijke sfeer en veel betrokken mensen, ook in de diverse werkgroepen.

Ik ben blij dat het goed gaat met onze club. Het documentatiecentrum en de fraaie website laten zien dat de Historische Vereniging Oud Veenendaal niet van gisteren is!

November 1985

'Op 14 november 1985 is de Historische Vereniging Oud Veenendaal van start gegaan. We zijn daar laat mee in Veenendaal – zie Rhenen, Kesteren, Bennekom, Renswoude! – maar nu is het dan toch zover. Er is alle reden een historische vereniging, die zich met de geschiedenis van het dorp gaat bezighouden, in het leven te roepen.'

DOOR COR SLOK

Zo begint Kees van Grootgeest, als eerste voorzitter van de historische vereniging, *Oud Veenendaal* van december 1985. Het blad verschijnt ongenummerd, zodat het exemplaar dat in januari 1986 bij de leden in de bus valt als nummer 1

wordt geregistreerd.

Er is uiteraard in die gedenkwaardige novembermaand meer gebeurd in 't Veen. Na het raadplegen van *De Vallei* en *De Rijnpost* komen de volgende wetenswaardigheden naar voren.

RHENEN BLIJFT EEN HANDJE HELPEN

Enorme belangstelling voor historie van Veenendaal

VEENENDAAL. — Het dorp Veenendaal heeft gisteren het leven geschonken aan een, richting verleden blikkende, vereniging. Onder ongedacht grote belangstelling vond de voorspoedige bevaling plaats in een zaal van het verpleeghuis De Meent. Men heeft haar „de historische vereniging Oud-Veenendaal“ gedoopt.

Voorzitter van de bloeiende vereniging is, tenminste voor een jaar, Cees van Grootgeest. Deze huistaarts hield aan de wieg van zijn club een toespraak, waarin hij een gouden toekomst voorspelde voor het lokale verleden van Veenendaal.

„Er is een tijd van weggooien en een tijd van bewaren. Blijkbaar

beleven we thans het laatste“ concludeerde hij, terwijl de rest van het bestuur met man en macht stroomde aansloot om het potentieel aan nieuwe leden volledig te zetten.

In de zaal was een groeiend enthousiasme voelbaar, toen Van Grootgeest de mogelijkheden van een Veenese historie-graverij schetste. Hij dacht onder meer aan werkgroepen documentatie, industrie en kerkelijke geschiedenis en aan werkgroepen ad hoc, die zouden moeten bestaan tot een voorlopig doel is bereikt.

VERHAAL.

De vereniging gaat een blad uitgeven, waarvan het eerste nummer in december verschijnt. Vol-

gend jaar zal het orgaan elk kwartaal uitkomen. De eerste uitgave wordt vooral belangwekkend gemaakt door de bijdrage van dr. Henk Deys, de voorzitter van de historische zustervereniging te Rhenen.

Het gaat om een samenvatting van het boeiende verhaal, dat hij gisterenavond in De Meent hield. Aan de hand van dia's met reproducties van oude geografische kaarten behandelde Henk Deys daar het onderwerp „Veenendaal, Griff en Grebbelme“.

Als geen ander weet Deys dat Veenendaal in feite een weggelopen kind van Rhenen is. Vijfhoofd-jaar geleden stond er op die oude kaarten niets anders aangegeven dan de „Rhenense Venen“, een woest gebied waar turf ge-

● Henk Deys (rechts) geeft Cees van Grootgeest een „Rhenense“ voorzittershamer.

wonnen werd. In 1473 gebeurde dat op grotere schaal, toen bisschop David van Bourgondië opdracht gaf de Griff te graven als afweerkanaal voor de turfschuiten.

Tot 1795 bleef Veenendaal onderhorig aan Rhenen, daarna werd het turfdorp zelfstandig. Als bewijs van de innige verbondenheid, die nu al „in historisch opzicht“ tussen en Rhenen en Veenendaal is opgebloeid, overhandigde Deys, namens de stedelijke vereniging, Van Grootgeest een indrukwekkende voorzittershamer.

Boxal

De bewoners van de Munnikenweg, de Kooiweg en De Schans vrezen de komst van de Boxal. Het bedrijf wil een nieuwe fabriek aan De Faktorij bouwen en daar zijn de schrijvers aan het college van burgemeester en wethouders niet blij mee.

De zestienjarige Cees van der Griendt heeft meegedaan aan een landelijke wedstrijd georganiseerd door de Algemene Bank Nederland en daarmee een computer gewonnen.

De Hoofdstraat gaat op vrijdag en zaterdag dicht voor de auto en de schaakconfrontatie tussen Veenendaal 1 en Ede 2 eindigt in een 5-2 overwinning voor Veenendaal.

Forse kritiek op de politie door bewoners van de Prins Bernhardlaan die de overlast veroorzaakt door barbezoekers aan de kaak stellen. Commissaris Huis Kamp reageert in de krant met de opmerking: 'Ik hoop dat de mensen,

Kees van Grootgeest (links) ontvangt de voorzittershamer uit handen van Henk Deys op 14 november 1985 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

die klachten hebben naar mij toe komen.' In de editie van woensdag 6 november is te lezen dat burgemeester Wiechers op aandringen van de raadscommissie openbare orde en ruimtelijke ordening een onderzoek gaat instellen.

van Hal van het CDA is erg te spreken over het plan om het braakliggende terrein vol te bouwen. In dezelfde raadsvergadering wordt Peter Beart gekozen als wethouder en wordt Cees Sanders geïnstalleerd als raadslid. Beart volgt de over-

De Prins Bernhardlaan na de reconstructie in 1965. De zijstraat rechts is de Eenvoudlaan. Op de linkerhoek van deze laan was de slagerij van Van Doorn gevestigd (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

IJsbaan

Met de goedkeuring van de gemeenteraad zal de ijsclub van Veenendaal nog deze winter de eerste activiteiten kunnen ontplooiën. De gemeente heeft de club op de hoek Groeneveldselaan/Grebbeweg een terrein aangeboden voor de aanleg van een ijsbaan. 'Het is een begin, maar we mogen deze kans niet laten glijpen', meent Robert 't Hart, de voorzitter van de commissie die in het voorjaar de voorbereiding voor de oprichting van De Greb ter hand nam.

De fractieleiders van de PvdA (Dick Vink) en Dialoog (Rein Bijkerk) zijn boos op het college van burgemeester en wethouders omdat zonder nader overleg een aantal iepen in het Schrijverspark zijn gekapt ondanks schriftelijke vragen van beide raadsleden daarover.

De plannen voor een hofje aan de Prins Bernhardlaan, De Geldersche Waag geheten, krijgen de goedkeuring van de gemeenteraad. Barend

leden wethouder voor de PvdA, C.G. van Hal, op.

Boeken

Het derde boek van Rik Valkenburg met oorlogsherinneringen verschijnt. Eerder in 1985 verschijnt het boek van Jan Hoedeman *Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog*, terwijl Jo van Barneveld, Martin Brink en Henk Diepeveen een serie oorlogsverhalen uitgeven in *Dorp in de duisternis*.

Een heikel punt is de kwestie van de voormalige Hollandia Wolfabriek. De bewoners van 't Verlaat in Veenendaal ergeren zich aan het leefklimaat van hun woonomgeving. De activiteiten die in het voormalige fabrieksgebouw plaatsvinden, gaan gepaard met muzikale uitbundigheden. Voor de omwonenden staat het als een paal boven water wat er gebeuren moet. Zij denken daarbij aan sloop van de voormalige fabriek. Aan het eind van het artikel wordt wethouder Joop de Ruiter geciteerd. Hij wil de kwestie genuanceerd bekijken.

ken en wacht de resultaten van een gesprek af. 'Want we moeten praten. Brieven van burgers zijn altijd een serieuze zaak. Daar moet je op ingaan, onafhankelijk van de vraag wie er nu gelijk heeft. Ik kan nu niet beoordelen wie er gelijk heeft. Ik moet daar eerst nog inzicht in krijgen.'

In dit kader is natuurlijk bijzonder dat deze kwestie speelde tijdens de oprichting van de Historische Vereniging Oud Veenendaal die in 2010 een eigen home heeft gekregen in De Cultuurfabriek, en wel op dezelfde plek waar toen de Hollandia Wolfabriek stond.

De agenda in *De Vallei* van 14 november vermeldt: 'De Meent, 19.45 uur, eerste bijeenkomst Historische Vereniging Oud Veenendaal. H.P. Deys uit Rhenen houdt een spreekbeurt over Veenendaal, Grift en Grebbelinie'. De lezing is in de grote zaal van het verpleeghuis De Meent aan de Grote Beer 10.

Openingsvergadering

De krant van 15 november 1985 doet verslag van de openingsvergadering die plaatsvond in De Meent en waarbij de eerste voorzitter, Kees van Grootheest, de voorzittershamer ontving uit handen van dr Henk Deys, de voorzitter van de historische zustervereniging uit Rhenen.

Ook de fusieplannen van de vier ziekenhuizen in Ede, Wageningen, Rhenen en Veenendaal vragen in deze maand de aandacht.

Vooralsnog hebben de vier gemeentebesturen positief gereageerd op die plannen. In de intentieverklaring voor de fusie is echter geen zekerheid opgenomen over het voortbestaan van het Veenendaalse Juliana Ziekenhuis.

De tijd heeft geleerd dat inderdaad het Juliana Ziekenhuis is verdwenen en dat de inwoners van Veenendaal voor het dichtstbijzijnde ziekenhuis zijn aangewezen op het Ziekenhuis Gelderse Vallei in Ede. Gelukkig is er wel een polikliniek in Veenendaal gebouwd.

Van de Westeringh

In *De Rijnpost* van 20 november 1985 wordt vermeld dat er een historische naam gaat verdwijnen. Met het samengaan van het kleuter- en basisonderwijs in dat jaar werden ook wat naamsveranderingen doorgevoerd. Het artikel maakt gewag van het verdwijnen van de naam W. van de Westeringhschool en de kleuterschool De Eerste Stap en het ontstaan van de openbare basisschool De Triangel. Echter, in het artikel wordt W. van de Westeringh aangeduid als Wout van de Westeringh die in de periode 1902-1925 burgemeester was van Stichts Veenendaal. In de volgende editie van *De Rijnpost* wordt deze omissie op aangeven van een lezer gerectificeerd. Wouter van de Westeringh was destijds hoofd van de openbare Gelderse School en de burgemeester van Stichts Veenendaal was Hendrikus Arnoldus van de Westeringh. Het waren achterneven.

Bij de grenswijziging met Ede in 1960 kreeg Veenendaal een tweede openbare lagere school: de Gelderse School aan de Prins Bernhardlaan. Later werd de naam gewijzigd in W. van de Westeringhschool. Hier zien we de school in 1965 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

In *De Rijnpost* van 20 november wordt nog vermeld dat de Veenendaalse beeldhouwster Hanneke Zwart haar werken exposeert in Galerie aan de Kippenlijn in Lunteren.

Rob Barel, de bekende triatleet, opent op 18 november in de bibliotheek de tentoonstelling 'Toekomst achter tralies'. De expositie bestaat uit cartoons en gedichten gemaakt door leerlingen van de Koningin Juliana Mavo en het Christelijk Lyceum en wordt georganiseerd door de afdeling Veenendaal van Amnesty International.

Sprekers gezocht

Het was eind 1994 toen Kees van Grootheest mij benaderde met de vraag of ik eventueel bereid was het voorzitterschap van de Historische Vereniging Oud Veenendaal van hem over te nemen. Zo ja, dan zou ik in de eerste ledenvergadering van 1995 als zodanig worden voorgedragen. Nu was ik altijd al geïnteresseerd in de geschiedenis van ons land (en dus ook van Veenendaal), en daarom stond ik daar niet onwelwillend tegenover. Mijn vrouw vond het nog te vroeg omdat ik pas in 1996 met pensioen dacht te gaan, maar goed, ik aanvaardde de benoeming.

DOOR GERT VERHOEF

Ieder jaar hielden wij viermaal een ledenvergadering, waarbij ik het op den duur moeilijk begon te vinden steeds weer een andere spreker met een interessant onderwerp op te zoeken.

Hennie Henzen en ik gingen nogal eens op bezoek bij een aspirant-spreker om hem of haar uit te nodigen. Zo herinner ik me nog goed de bezoeken op het kasteel Prattenburg bij jhr Van Asch van Wijk en op het kasteel Renswoude bij baron Taets van Amerongen.

De ontvangsten daar waren heel verschillend. De heer Van Asch van Wijk ontving ons heel vriendelijk in de grote salon van het kasteel, maar in Renswoude kwamen we niet verder dan de hal. De baron was overigens later erg boos op ons omdat we van enkele gemaakte dia's een kopie voor ons archief hadden bewaard. Ik mocht dan ook de originele dia's niet bij hem komen aanbieden. Ik heb ze toen maar via de post aan hem toegezonden.

De ledenbijeenkomsten werden ook toen al steeds goed bezocht en dat is nog altijd het geval. De vele bestuursvergaderingen duurden vaak erg lang. Ik was toen inmiddels ook voorzitter geworden van het bestuur van de Stichting Bibliotheek Veenendaal. Daar kon ik doorgaans de vergaderingen qua tijdsduur beter in de hand houden dan bij de HVOV. Vooral de rondvraag duurde bij ons meestal erg lang. Met name Hennie Henzen had dikwijls veel (overigens heel goede) ideeën, maar de vergaderingen liepen daardoor nogal eens uit. Na circa zeven jaar was de heer Van 't Veld tot het

bestuur toegetreden. Ik was van mening dat zijn kwaliteiten de mijne ver overtroffen. Hij leek mij dan ook een veel betere voorzitter te zijn dan ik en daarom heb ik toen mijn functie beschikbaar gesteld.

Niettemin heb ik aan mijn voorzitterschap heel goede herinneringen overgehouden. Ik wens het huidige bestuur heel veel wijsheid en succes toe bij het leiden van de vereniging.

Gert Verhoef, de tweede voorzitter

Uitgelezen

Zijn simpel stepje heeft hij ingeruild voor een sjeke slee. Voor de rest lijkt er weinig veranderd. Jaap Pilon woont in ieder geval nog steeds aan de Kerkewijk. Zijn Kerkewijk. Maar schijn bedriegt. Geschiedenis is nooit statisch en ook aan de Kerkewijk heeft de tijd niet stilgestaan. De auteur laat het zien op elke bladzijde van zijn monumentaal boek.

DOOR GERT GROENLEER

Mijn Kerkewijk. Een straatlengte nostalgie en historie door Jaap Pilon. Geïll., 424 p., Historische Vereniging Oud Veenendaal, ISBN/EAN: 978-90-822322-1-9, € 39,50.

Titel en subtitel zijn goed gekozen, de tekst is toegankelijk, levendig en verzorgd, de illustraties zijn helder, gevarieerd en vaak nog niet eerder vertoond, de bronvermelding is prima: qua inhoud en uitvoering heeft de historische vereniging, kortom, een schitterend jubileumboek samengesteld. Een boek over een straat? Zeker. Maar evengoed is het een boek over Veenendaal, een fotoboek, een

familiekroniek, een egodocument en een prettig bladerboek. Waar je ook begint, je komt altijd uit en je leert veel bij. Jaap, geassisteerd door een aantal gastschrijvers, vertelt het verhaal en buurman Hennie tekent voor het ontwerp. Voor het goede doel trotseerden ze zelfs een huis vol koekoeksklokken in Groningen.

In de inleiding wijst de auteur op de rode draden die door de verhalen lopen: zijn persoonlijke herinneringen aan en de raadsbesluiten over de Kerkewijk. Zo combineert hij subjectiviteit en objectiviteit en nostalgie en historie. 'Een bijdrage leveren aan een beter inzicht in de ontwikkeling van Veenendaal sedert het midden van de 19de eeuw' (p. 13): daar is het hem uiteindelijk om te doen. Dus horen we in het ene hoofdstuk de geluiden van koeien, paarden en fietsbellen en in het andere de zoveelste interruptie van het raadslid G.J. van de Bovenkamp, de exportslachter wiens negotie het water van de Vaart bij tijden rood kleurde. Bekijk u ook vooral eens de pagina's 212 t/m 219 voor de geschiedenis van de verwoesting van 1940 en die van de wederopbouw nadien.

Aan bod komen de villa's, de scholen de kerken en de fabrieken. Jaaps familieleden, zijn schooljaren, zijn Puch, zijn verkering: je komt ze tegen, je leest erover, je glimlacht erom en je weet: zo is 't goed, 't is vastgelegd, we kunnen verder. Bestaat er zoiets betrekkelijk sentimenteels als liefde voor Veenendaal? Ik denk het wel. En is hiermee alles gezegd? Wat mij betreft niet. Het wachten is nog op, bijvoorbeeld, een uitgave over het spraakmakende raadslid G.J. van de Bovenkamp. Lijkt me iets voor Jaap Pilon.

Geluiden aan de Kerkewijk

Wanneer je 65 jaar op dezelfde plek woont, kan je ieder geluid uit de omgeving. Geluiden, die onmiskenbaar bij de omgeving horen. Geluiden, die verdwijnen, maar waar weer nieuwe geluiden voor terugkeren, die op hun beurt ook weer verdwijnen. Geluiden maken zo geschiedenis.

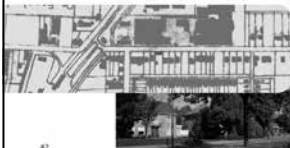
Sommige geluiden, die ik al lang vergeten was, die ik toevalligwijs weer eens te horen krijg, roepen nostalgische gevoelens op. En als vertuff komen daar de beelden bij. Beelden uit vervlogen tijden. Mijn Kerkewijk had zijn geluiden en heeft zijn geluiden. Geluiden die van mij waren en nu nog steeds van mij zijn. Ik herinner mij de geluiden haarscherp en de daarbij behorende beelden glashelder. Ik moet een jaar of vijf zijn

verruilt. Vanuit mijn slaapkamer aan de achterkant van het grote huis aan de Kerkwijk 82 heb ik de avond aan zond de kerk gezien. Het is een klein, eenvoudig huis met een dak van riet. Het huis werd in 1924 gebouwd door de boerderij De Geer. Het koenloegeloop verstoort de midden jaren vijftig. De monumentale boerderij werd gekocht door de gemeente. Hij zou gesloopt gaan worden. Maar in 1974 is het met een andere bestemming de sloperij van De Ruiter trok om er te spelen, stond hij nog. Tot mijn twaalfde. Ik weet het nog goed. In 1962 kwam er grote kranten en vrachtwagens. Het sloep was bevestigd. De boerderij moest plaatsmaken voor een plantsoen in het nieuw door ingesier Van Embden ontworpen "Vriese Gat". Een groene enclave tussen de Sletmakers de Bruijnstraat en de Salomonstraat. Het moest een portaal van de stad zijn in de aanbouw van de stad. Met mijn vader heb ik nog meer, naar de slooperwerkzaamheden.

wezen kijken. Mijn vader hield van geschiedenis. Ook van die van Veenendaal. Hij vertelde toen iets over de geschiedenis van de oude boerderij. Over een schuilkerk die er vroeger in geboelvest was geweest. Een schuilkerk voor katholieken. Ik vond het jammer, dat de boerderij er niet meer was. Terugkerend naar huis dacht ik nog even aan die koeien. Met geluid van het geloei had ik al langer niet gehoord. Ik vroeg mij

De Kerkwijk (K) woonde in dit huizen van Dordrecht. De Kerkwijk huizen (K)

af, of ik het zou gaan missen. Inmiddels was ik twaalf en sloop ik aan de voorkant van het grote huis. Zeven broers en zusters had ik inmiddels. Het huis was groot genoeg, maar toch te klein. Buiten de slaapkamer van mijn ouders moesten er dan toch acht kinderkamers zijn. Eén kamer werd gehalveerd, dat leverde een extra kamer op. Een jonger broertje koos geheel vrijwilling de garderobe uit als slaapklaats. Studenten deden hij wel op bed, want voor andere meubels was geen plaats. In mijn kamer aan de voorkant van het huis ontdekte ik geluiden die ik eigenlijk wel kende, maar die ik nu beter leerde vinden. Iedere morgen om zeven uur, maar dat gold ook in de tijd dat ik aan de achterkant van het huis

sliep, werd ik gewekt door een ander soort geloei. Het geloei van de schoorsteenpijp van de fabriek. Het waren er drie om precies te zijn. Die van de Ritmeesterfabriek uit 1910 (dat stond met grote cijfers in witte verf op de schoorsteenpijp geschilderd), schuin tegenover ons

Kerkwijk B2 was veel verbeterd gekeken wordt de Kerkwijk (provincie) van de provincie van de provincie.

[illegible]

In de jaren vijftig en zestig schiedde het van de Netwerks op de Werkschijf.

van de Gazelle, de Sparta, de Burger, Union en de Batavus, die keurig waren opgeborgen in de fietsenstalling, namen anderen bezit van de weg. Op het snijvlak van de overgang naar moderne tijden, wisselden het geluid van paardenhoeven en motoren elkaar af.

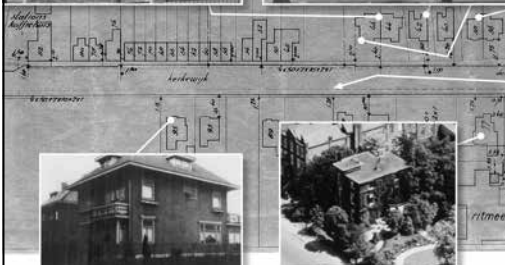
Meerdere keren per dag, zes dagen in de week was het monotone geluid te horen van het stapvoets sjoeken van een paard. Het was het paard van Rijk Slok. Het trok de "kust-op-wielen" van de Ritmeester, iedereen kende de kar met op de bok, de koetsier Rijk Slok, die in zijn karakteristieke houding, het ene been over het andere geslagen, iets voorover gebogen over een afstand van 800 meter over de Kerkweg van de oude Ritmeesterfabriek naar de nieuwe reed. Twee

keer per dag sjokte Rijk, die in de volksmond de "sigaarpeende karrerkerel" werd genoemd met zijn paard heen en weer. Geregeld met een sleep ongeduldige automobilisten achter zich

Voor de verwoesting van mei 1940.

De foto's op pagina 118 en 123 geven een
overzicht van de kerfwerkjes in de jaren 30 van
kerfwerk 40: E.M. van Leeuwen, kerfwerk
Schuppen, kerfwerk 42: Wilhelm A. Buijs
kerfwerk 38-40: S. de Sijpe, kerfwerk 50: J.
kerfwerk 77: "Middelsteijnt", 1 van Schuppen
meubelmakerij (steensel), collectie Emile
collectie Hendrik Stok, collectie Louis Rans
(Hans Verbeek)

De HVOV: een straat met tien deuren

Herinneringen zijn volgens Wikipedia ervaringen uit het verleden die in het geheugen zijn opgeslagen. Ze worden mede gevormd door de emoties waar de oorspronkelijke ervaring mee gepaard ging. Ik ben lid sinds de oprichting in 1985, was voorzitter van maart 2001 tot maart 2012. De herinneringen beperk ik tot deze periode.

DOOR HENK VAN 'T VELD

1. Eenheid ondanks een grote diversiteit aan leden

De leden, qua aantal variërend tussen 700 en 800, toonden een hechte band, ondanks hun diversiteit: oud-Veens of ingekomen, man of vrouw, hoger of lager opgeleid, meer of minder welvarend, kerkelijk of niet kerkelijk.

2. Een standvastig bestuur

Gedurende de tien jaren of een groot deel ervan waren mijn medebestuurders: Wout Brands, Ineke van Schuppen als secretaris, Roland Ottens als penningmeester, Dick Bouwhuis en Hennie Henzen. We hadden een uitstekende onderlinge band, wisten wat we aan elkaar hadden.

3. Een eigen onderkomen

Negen van de tien jaren leek het notariskantoor van Roland Ottens onze vaste plaats voor vergaderingen en het archief te zijn. Vanaf 2002 werden er toch langdurige besprekingen gevoerd voor een eigen onderkomen. Dat gelukte in 2010, toen het Documentatiecentrum werd geopend.

4. Een informatief en boeiend blad

In Oud Veenendaal, een blad dat in 2006 in een nieuw jasje werd gestoken, met als langdurige redacteurs Gert Groenleer, Ineke van Schuppen en Cor Slok, werd veel van de Veense historie onder woorden gebracht.

5. Druk bezige werkgroepen

Heel actief was de in 1991 opgerichte werkgroep die later Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen ging heten. Ik was sinds de oprichting zowel voorzitter als secretaris. Op 7 april 2010 hadden we onze 100e vergadering.

6. Vele publicaties

Tussen 2001 en 2011 heeft de HVOV veel boeken

uitgegeven. Soms was ik auteur, soms redacteur: Geschiedenis van Veenendaal deel 2, Een Gelders Verhaal. Meester Van de Westeringh en Gelders Veenendaal, Veldnamen in Veenendaal, Bewaard van vrogger... Taol in 't Vèèn: uitschelle en dialekwoorde, Canon van Veenendaal.

7. Een eigen website: www.oudveenendaal.nl

Ontworpen en gebouwd door Evan Pierik en Hennie Henzen in 2005, vernieuwd in 2009.

8. Lezingen op de ledenbijeenkomsten

44 tijdens mijn voorzitterschap, waarvan vijf door mij zelf.

9. Cultuurprijs

Op 17 september 2010 ontving de HVOV van de gemeente de Cultuurprijs 2010: een beeldje en een cheque van € 2000,-. In het oordeel van de jury werden onder andere de vele archiefstukken, fotocollecties en uitgaven over de geschiedenis van Veenendaal genoemd, zoals mijn Canon van Veenendaal.

10. Tweemaal onderscheiden

Nooit vergeet ik mijn afscheid als voorzitter. Nadat ik op de jaarvergadering van 22 maart 2012 een lezing had gehouden kreeg ik eerst de erepenning van de HVOV uitgereikt door mijn opvolger Bert van den Bos. Daarna ontving ik de erepenning van de gemeente Veenendaal, uitgereikt door burgemeester Elzenga.

Henk van 't Veld (collectie Oud Veenendaal)

Honderdjarigen in Veenendaal (27)

In deze aflevering gaan we aandacht schenken aan een Veenendaalse van geboorte, te weten Hendrijntje Rebergen-Boers, echtgenote van kleermaker Willem Rebergen uit de Zandstraat. Ze was de moeder van Jan, Wim, Heinie en Rien. Omdat ik zelf ook in de Zandstraat ben geboren en slechts zo'n tweehonderd meter van hun huis ben opgegroeid, kan ik mij de familie Rebergen nog goed herinneren.

DOOR WIM VAN ELST

De ouders van Hendrijntje waren Jan Boers, geboren 6 januari 1865 te Renswoude en overleden te Veenendaal op 10 januari 1937, van beroep timmerman en Hendrijntje Versteeg, geboren 23 september 1869 te Veenendaal en aldaar overleden op 10 mei 1940.

Hendrijntje Boers werd op donderdag 5 februari 1903's middags om half twee in wijk B, nummer 157 te Veenendaal geboren. We moeten daarbij denken aan het huidige Kostverloren. Haar vader Jan Boers deed de dag daarna aangifte bij burgemeester H.A. van de Westeringh in diens functie

De winkel in de Zandstraat. In de deuropening kleermaker W. Rebergen en zijn 2-jarig zoontje Wim (collectie M. Rebergen)

Het gezin Boers-Versteeg telde twaalf kinderen: Jan (1890); Dirk (1891-1892); Dirk (1893); Albertus Johannes (1895); Dina Sophia (1897); Cornelis (1899); Jannetje (1901-1959); Hendrijntje (1903-2003); Johan (1904); Hendrika Cornelia (1908); levenloos kind (1910); Gerredina (1911).

van ambtenaar van de burgerlijke stand. Als getuigen waren aanwezig de 39-jarige Evert van Kooten, broodbakker en de 28-jarige Willem van Barneveld, kleermaker, beiden wonende te Veenendaal. Duidelijk en uitgebreid zijn de gegevens uit de burgerlijke stand te vinden in het archief van

de gemeente Veenendaal en op www.wiewaswie.nl. Spoedig komt men erachter dat Hendrijntje Boers in nauwe familierelatie staat tot de destijds bekende N.V. Aannemingsmaatschappij v/h Fa. J. Boers & Zonen in de Zandstraat.

Twee bijzondere data

Hendrijntjes moeder overleed 10 mei 1940 's middags om 3 uur in het huis Zandstraat 141. Het was de dag waarop het Duitse leger Nederland binnenviel en voor ons de Tweede Wereldoorlog begon. Gemeentebode Hendrik Adrianus de Kievid deed van dit overlijden aangifte. Als de

richting is afgevaaren om ten slotte te worden ondergebracht in het Zuid-Hollandse Ammerstol. Toestanden om nooit meer te vergeten.

Rond de geboortedatum van Hendrijntje Boers op 5 februari 1903 was het een hele drukte in 't Veen. Veel dorpingen bereidden zich voor op de komst van een nieuwe burgemeester. De heer H.A. van de Westeringh was weliswaar in de raadsvergadering van 17 december 1902 officieel toegesproken en als zodanig geïnstalleerd, maar een groots gevierde intocht van hem en zijn gezin zou pas plaatsvinden op zaterdag 7 maart 1903. Bij het postkantoor op de Kerkewijk

Atelier van de firma Hein van Schuppen, circa 1924. In het midden op de voorgrond Hendrijntje Boers (*collectie M. Rebergen*)

gegevens van de begraafplaats juist zijn, vond de teraardebestelling nog diezelfde dag plaats en het is zelfs mogelijk dat daarbij geen eigen kinderen of andere familieleden aanwezig zijn geweest. Alle inwoners van Veenendaal moesten die dag namelijk worden geëvacueerd. Mijn zegsman Wim Rebergen, kleinzoon van de overledene, kon zich van een begrafenis ook niets herinneren. Wel verzekerde hij mij dat hun hele gezin in Elst is ingescheept in een grote rijnaak en met veel andere dorpsgenoten de Rijn in westelijke

werd een erepoort opgericht, die 's avonds werd verlicht. Aan het station Hollandsche Spoor en het gemeentehuis werden versieringen aangebracht. De *Amerongsche Courant* van 12 maart 1903 vermeldde verder dat een erewacht te paard en verschillende verenigingen en fabrieken aan de optocht deelnamen. 's Avonds werd door een gedeelte van de stafmuziek uit Amersfoort een concert gegeven op de Markt. Daarna volgde een serenade met fakkeloptocht aan de burgemeester. Tot slot werd vuurwerk afgestoken. Vrijdag

Gerrie, Hendrijntje, Jansje en Dina Boers (*collectie M. Rebergen*)

13 maart was een feestdag voor de kinderen van de openbare en de christelijke school. In optocht gingen zij naar de woning van de burgemeester, waarna ze werden getrakteerd op chocolade, anjismelk, krentenbollen, beschuitjes enzovoort. Bij mijn speurwerk in het gemeentearchief bleek mij dat Hendrijntjes geboorteakte (nummer 26) de achtste was die de nieuwe burgervader als ambtenaar van de burgerlijke stand van Veenendaal ondertekende.

Samen verder

Hendrijntje Boers trouwde op 23 februari 1927 in het gemeentehuis van Veenendaal met kleermaker Willem Rebergen, geboren 3 augustus 1899 te Gelders Veenendaal (gemeente Ede). Hij was een zoon van koopman Jan Rebergen en van Maria Vink. Van de bruidegom zijn mij de volgende broers en zusters bekend:

1) Hendrikus (1885-1957); 2) Frans (1886); 3) Cornelis (1888-1891); 4) Willem (1891-1897); 5)

Cornelia (1893); 6) Dina Debora (1896-1956); 7) levenloos kind (1898); 8) Willem (1899-1960); 9) Jan (1902).

De ambtenaar van de burgerlijke stand was D. Blankespoor en als getuigen waren bij de plechtigheid aanwezig Hendrikus Rebergen, oud 42 jaar, caféhouder, wonende te Renswoude, broer van de bruidegom en Dirk Boers, oud 33 jaar, timmerman, wonende te Veenendaal, broer van de bruid.

Akte nummer 7 werd ondertekend door bruid en bruidegom, de moeder van de bruidegom en de ouders van de bruid. Verklaard werd dat de vader van de bruidegom niet kon tekenen wegens onkunde.

Het jonge paar werd op 4 maart 1927 bij de burgerlijke stand ingeschreven als de bewoners van Achterkerkstraat F 155f. Velen zullen bij zo'n huisnummer vraagtekens plaatsen. Waar was dit? We moeten hierbij denken aan het winkeltje

Trouwfoto van Willem Rebergen en Hendrijntje Boers (*collectie M. Rebergen*)

naast de Eierhal, tegenover de oude begraafplaats. 'Op 't hoekie van het Rottepad', zullen we maar zeggen. Later kwam groenteboer C. Hop hier wonen (Achterkerkstraat 83).

Willem Rebergen had in deze vrij kleine behuizing zijn atelier en verkocht in de winkel hoeden, petten enzovoort. Na vier jaar in de Achterkerkstraat gewoond te hebben, verhuisde men naar Zandstraat 69.

Het huis in de Zandstraat

We gaan even terug in de tijd en lezen dat ene M. Alberti in 1921 een vergunning aanvraagde voor de bouw van een woonhuis met 'slagerij en te maken rookerij' aan het Boerscheland B 91. Dit is het latere huisnummer 72, dat zich tussen de families A. van de Weerd (graanhandelaar) en Chr. van Rijswijk (politie) bevond. Het jaar daarop werd het pand verbouwd tot een woonhuis met winkel. Slager Alberti had grootse plannen en vroeg op 30 oktober 1930 opnieuw een vergunning aan, nu voor de bouw van een dubbel woon-

W. Rebergen, circa 1956 (collectie M. Rebergen)

en winkelhuis in de Zandstraat. Op 1 december 1930 werd de goedkeuring verleend. Op de bouwtekening is ook duidelijk het slachthuis te zien, waar wij als kinderen dagelijks langsliepen om bij de Boerschelandse school te komen. Af en toe stond de deur wat open en hadden wij de kans om naar binnen te kijken en de geslachte dieren te zien hangen. Geweldig vonden we dat! De familie Alberti-van Leeuwen verhuisde naar haar nieuwe onderkomen in Zandstraat 67 op de hoek van de Zandstraat en het Boerscheland (thans Beatrixstraat) en de familie Rebergen-Boers betrok de andere helft van het pand op nummer 69 (in 1952 omgenummerd naar 57). Beide huizen staan er anno 2015 nog steeds, maar hebben inmiddels een andere bestemming gekregen. Het ernaast gelegen blok arbeiderswoningen en de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW) bestaan al vele jaren niet meer.

Kleermakerij

Een kleermaker was in de jaren dertig van de vorige eeuw zeker geen bijzonderheid. In het adresboek van Veenendaal (1953) vond ik in het Stichtse deel maar liefst 36 personen met het beroep kleermaker. Daaronder zijn er weliswaar die dit beroep uitoefenden als werknemer bij enkele grote manufacturenzaken, maar ik ken er ook velen die als zelfstandig ondernemer de kost verdienden. In de Zandstraat denk ik aan J. van der Meijden, W. Rebergen, G. van Dijk en J. van Hees. Heel goed kan ik me ook J.C.H. Weijers herinneren. Hij was nog echt iemand van het oude stempel. Als je er langsliep en vluchtig door het raam naar binnen keek, zag je hem op de tafel zitten in de bekende kleermakerszit met de onderbenen kruislings over elkaar.

Rebergen had zijn kleermakerij op de eerste etage met uitzicht op de Boerschelandse school (later Prinses Beatrixschool). In de winkel kon men terecht voor het huren van gelegenhedskleding. Veel bruidegoms zullen bij Rebergen een jacquet met stropdas en hoge hoed hebben gehuurd. In de nabije omgeving vonden we nog de kleermakers B.H. Ditewig, J. van Manen en R. van Manen uit de Beatrixstraat, T.J. van Hal uit de Wilhelminastraat, W. Hoogendonk en Br. Valkenburg uit de Fluitersstraat.

Doe-het-zelver

Na haar basisopleiding op de Boerschelandse school en de ulo (slechts 15 meisjes zaten op deze school) ontpopte Hendrijntje Boers zich als een ware doe-het-zelver.

In de burgerlijke stand van de gemeente Veenendaal staat haar beroep vermeld als naaister. Heintje werkte in het atelier van Hein van Schuppen. Hier heeft zij in feite ook het coupeuse vak geleerd. In de Zandstraat ontving ze de klanten

Mevrouw Rebergen met haar zoontje Wim op de arm (collectie M. Rebergen)

in de winkel en we kunnen er zeker van zijn dat zij naast haar huishoudelijke taken ook haar man hielp bij het maken van de herenkleding. Hendrijntje Rebergen-Boers was een echte doe-het-zelver. De kleren voor de kinderen en die voor haar zelf waren van eigen fabricaat. Alleen colbertjes werden door haar man gemaakt. Verbaasd was ik toen ik hoorde dat zij op 87-jarige leeftijd nog een nieuwe naaimachine kocht.

Graag ging mevrouw Rebergen met de bus van de firma De Haas naar Utrecht om daar de lapjesmarkt te bezoeken. Het betekende voor haar een heerlijk dagje uit. De stoffen voor de kleding kocht ze veelal bij S.K.D. Stoffenhuis B.V. in de Domstad.

De drukke werkzaamheden thuis zullen er zeker toe hebben bijgedragen dat ik haar maar zelden op straat zag. En waarom zou ze ook? de slager had ze naast de deur en Lard van de Berg of Ries Kelderman kwamen keurig de boodschappen bij haar thuisbezorgen.

Het eigen gezin

In het kleermakersgezin Rebergen-Boers werden vier kinderen geboren: Jan (1930-1993), Willem Hendrik (1934-heden), Heinie Jannie (1940-1988) en Marinus (1943-heden).

De beide oudste zoons volgden het spoor van hun ouders en bleven werkzaam in de kledingbranche, de interesses van de twee jongsten lagen op een ander vlak.

Helaas werd de heer Rebergen al op vrij jonge leeftijd ziek en overleed hij op 18 december 1960 in het Juliana Ziekenhuis te Rhenen. Twee jaar later verhuisde mevrouw Rebergen naar Zandstraat 5bis, het pand waar Jan van Hardeveld (de Leut) had gewoond. Het bleek niet haar laatste adres te zijn. In 1966 ging zij terug naar haar vorige woning in de Zandstraat, daarna volgden De Grote Pekken

(1967), De Sterke Arm (1977), Prins Willem-Alexanderpark (1982) en Prins Bernhardlaan ('t Boveneind, 1990).

Zakelijk gezien was er bij de familie Rebergen duidelijk een opwaartse beweging merkbaar. Naast de eerdergenoemde hoeden- en pettenwinkels annex kleermakerij in de Achterkerkstraat en de Zandstraat kennen we ook het gelijksoortige bedrijf op Patrimoniumlaan 65, waar zoon

Mevrouw Rebergen op haar kamer in 't Boveneind (collectie M. Rebergen)

Jan de scepter zwaaide. In 1966 besloot men de winkel in de Zandstraat te sluiten en een nieuwe zaak in herenmode te beginnen in het centrum van het dorp. Hiervoor huurde Willem Hendrik (Wim) Rebergen in eerste instantie het pand Hoofdstraat 100 om later te verhuizen naar Hoofdstraat 86. Hij verkocht Rebergen Mannenmode in 1996 onder deze naam aan de huidige eigenaar Jan Roelofsen.

Verpleeghuis De Meent

In woon- en zorgcentrum 't Boveneind werd de geestelijke gezondheid van mevrouw Hendrijntje Rebergen-Boers langzamerhand minder en na een verblijf van ongeveer 8 jaar aldaar moest zij wegens dementie opgenomen worden op de afdeling Libel van verpleeghuis De Meent aan de Grote Beer 10.

Op 5 februari 2003 was het de honderdste verjaardag van mevrouw Rebergen. Op 2 april daaropvolgend stierf zij, haar kinderen en acht kleinkinderen achterlatend. In kleine kring werd zij begraven op de algemene begraafplaats aan

de Munnikenweg in graf nummer B 249. In de rouwadvertentie kwam het volgende, veelzeggende, gedicht voor:

*Beetje bij beetje heb je ons verlaten,
Maar je had het gelukkig zelf niet in de gaten.
Je dwaalde steeds verder naar het verleden
En had geen weet meer van het heden.
Zo ging je steeds verder bij ons vandaan
En het was verdrietig daarmee om te gaan.*

Mijn dank

Graag wil ik Wim Rebergen bedanken voor de hartelijke ontvangst bij hem thuis en de informatie die ik van hem ontving. Het was verkwikkend om samen herinneringen uit het verleden op te halen en met elkaar te praten over de periode dat we allebei diaken waren in de Oude Kerk op de Markt. Mijn dank gaat ook uit naar Rien Rebergen. Hij bleek een doosje met oude familiefoto's in bezit te hebben dat hij graag beschikbaar stelde om er enkele exemplaren uit te zoeken voor dit artikel.

Een club met toekomst

Toen mij gevraagd werd een stukje te schrijven voor Oud Veenendaal ter gelegenheid van het 30-jarig bestaan, moest ik daar even over nadenken. Immers, zo veel ervaring heb ik nog niet als voorzitter van deze mooie vereniging.

DOOR BERT VAN DEN BOS

Want dat staat voor mij wel vast: we hebben een heel mooie, actieve vereniging. Tal van vrijwilligers zetten zich ervoor in.

Liefdewerk oud papier

De bestuursleden laten de vereniging zo goed mogelijk functioneren. Leden van de werkgroep Monumenten doen historisch onderzoek naar nog bestaande en al vergane glorie van Veenendaal en reageren attent om zo veel mogelijk Veense historie voor het nageslacht te behouden. Onlangs nog waren ze nauw betrokken bij het behoud van het mozaïek van de voormalige Talmaschool.

Medewerkers van het documentatiecentrum zijn met grote inzet en veel enthousiasme bezig om foto's, krantenknipsels, filmpjes et cetera op een verantwoorde wijze te documenteren. En het mag gezegd worden dat zij daarmee vooral de laatste paar jaar grote voortgang hebben gemaakt.

De werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof verzet ieder jaar weer veel werk rondom de 4 mei-viering. Dit jaar werden op de begraafplaats kruisen geplaatst ter herinnering aan al die mensen die een relatie hadden met Veenendaal en slachtoffer werden van het geweld in de Tweede Wereldoorlog.

Vrijwilligers spannen zich voorts in voor de ontwikkeling van een aansprekende website met historische routes door Veenendaal. Ook zijn ze via werkgroepen betrokken bij andere activiteiten. Dit jaar was dat bijvoorbeeld Open Monumentendag samen met de Dag van de Architectuur en de Open Kerkendag. Ten slotte wil ik hier zeker niet onvermeld laten de redactie van *Oud Veenendaal*, die steeds weer met veel inzet een prachtig blad tot stand brengt.

Als je als voorzitter soms even achter de schermen mag kijken, zie je hoeveel tijd en energie al deze mensen geven om er iedere keer weer iets moois van te maken.

De avonden

Graag wil ik nog een schitterende activiteit noemen, namelijk onze goed bezochte ledenbijeenkomsten. Natuurlijk is het voortdurend zoeken naar sprekers voor deze avonden, maar tot nu toe zijn we erin geslaagd om fijne bijeenkomsten te hebben die, zoals ik van velen hoor, zeer gewaardeerd worden.

Aan zo'n vereniging mag ik als voorzitter leiding geven en ik kan zeggen dat ik dat met veel plezier doe. Vergeleken met mijn voorgangers loop ik nog maar kort mee, maar lang genoeg om te weten dat het 30 jaar geleden een gouden greep is geweest een vereniging op te richten die ten doel heeft het behoud van al wat uit historisch oogpunt van belang wordt geacht in Veenendaal, het in stand houden of eventueel weer oprichten van historische monumenten en gebouwen en het kweken van belangstelling voor alles wat het verleden van Veenendaal betreft.

Aan het bovenstaande proberen we ook te voldoen door het uitgeven van boeken als *Geschiedenis van Veenendaal* (deel 1 en 2), *Markante Veenendalers* en *Een tweeling zelfstandig*. Ook in dit jubileumjaar is een fraai boekwerk uitgegeven: *Mijn Kerkewijk*, geschreven door Jaap Pilon.

Voorwaarts

Van mijn kant is dit geen terugblik op ervaringen die ik heb opgedaan in die paar jaar dat ik nu voorzitter ben. Wel heb ik geprobeerd duidelijk te maken dat we een bijzondere vereniging zijn met

betrekkelijk weinig verleden en veel toekomst. Ongetwijfeld kunnen mijn illustere voorgangers meer opdiepen uit de historie van de HVOV. Zij hebben in een andere periode en onder andere omstandigheden veel voor de vereniging betekend en mochten op hun eigen wijze hun steentje bijdragen. Dank daarvoor.

Alle (oud-)bestuursleden, leden van werkgroepen en commissies, bladen- en boekenschrijvers en andere direct betrokkenen hartelijk bedankt voor jullie geweldige inzet. Ik ben er trots op voorzitter te mogen zijn van zo'n club met, naar mijn overtuiging, nog een hele mooie toekomst.

Bert van den Bos (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Ode aan Veenendaal

Veenendaal, de bakermat van ons geslacht,
waar huizen en fabrieken staan,
daar bruist de levenskracht
die het hart van werklust luid doet slaan.

Fabrieken en magazijnen, vooruit klinkt ons
ideaal.

Verlaten zullen we nimmer ons mooie Vee-
nendaal.

Ook al zit het weleens tegen, het schip vaart
stevig door
dat reeds meer dan vier eeuwen voer en nooit
zijn koers verloor.

Grijp stevig vast de touwen,
pak aan met een vuist van staal.
Wij blijven vast vertrouwen
op dat schip onder de vlag van Veenendaal.

Dirk van Ginkel

Met deze tekst van omstreeks 1955 sloot Bert van den
Bos op 12 november 2015 de jubileumavond af.

Puzzelen met Jan van Wijk

Als onderzoeker van de familiegeschiedenis van mijn vrouw zit ik vaak in het archief van de gemeente Veenendaal. Ik raadpleeg er diverse bronnen en kom vaak verrassende dingen tegen.

DOOR THEO VERSTEEG

Zo trof ik in de correspondentie van de gemeente eens een stuk aan dat niet direct over mijn familie ging, maar mij wel meteen intrigeerde. Ik las dat op 3 november 1831 een zekere Jan van Wijk was overleden in het militair hospitaal in Nijmegen. Van Wijk was fuselier bij de 1^e compagnie van het reservebataljon van de 12^e afdeling infanterie en een ongehuwde zoon van Jan van Wijk en Geertruida Vink. In Nijmegen werd op 15 november 1831 een overlijdensakte opgemaakt (folio 45, akte nummer 667). Daarna stelde de burgemeester zijn Veenendaalse collega in kennis van het gebeurde. De overledene was afkomstig uit Veenendaal en de Nijmeegse magistraat stuurde zijn bericht aan de burgemeester van Veenendaal in de provincie Gelderland.

Gelders of Stichts?

Eigenaardig dat het stuk in Stichts Veenendaal is terechtgekomen. Maar nog verbazingwekkender is het dat daar ook de akte van overlijden is opgemaakt, ingeschreven als nummer 63 van het jaar 1831. Dat was de normale gang van zaken geweest bij een inwoner van Stichts Veenendaal. Als iemand stond ingeschreven als inwoner van Stichts, kreeg die gemeente een uittreksel uit de gemeente waar hij was overleden. Dit werd dan ambtshalve ingeschreven in het overlijdensregister. Maar in dit uittreksel staat dat Jan van Wijk uit Veenendaal uit de provincie Gelderland kwam. Het was dus logisch geweest als de brief aan de gemeente Ede was gestuurd. Gelders Veenendaal hoorde immers bij Ede.

Na wat speurwerk heb ik Jan van Wijks geboorteakte gevonden. En wat blijkt? Dat hij wél in Stichts Veenendaal is geboren, namelijk op 18 augustus 1812, op het adres Markt, nummer 256. Als vader staat vermeld Jan van Wijk, 'wolkammer in deze

gemeente', en als moeder Geertrui Vonk. Ook dat is weer anders dan in het uittreksel uit Nijmegen: daar staat Geertruida Vink.

Wellicht is Jan van Wijk junior gewond geraakt in de Tiendaagse Veldtocht van 2 tot 12 augustus 1831 en op 3 november aan zijn verwondingen overleden. Met de veldtocht tegen de Belgen heeft de prins van Oranje, de latere koning Willem II der Nederlanden, niet kunnen voorkomen dat België ten slotte een onafhankelijke staat is geworden.

Theo Versteeg in de studiezaal van het gemeentearchief. (foto Hans Wielhouwer, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

12 november 2015 in woorden en beelden

Vanaf 19.00 uur stromen de leden en gasten binnen. Ze worden ontvangen door bestuursleden en onder het genot van een kopje koffie of thee zoeken ze, bekenden groetend of aansprekend, langzamerhand een plaatsje. We vieren ons zesde lustrum. We nemen afscheid van bestuurslid Hennie Henzen en verwelkomen in het bestuur Anne Slok en Ineke van Schuppen. We luisteren naar de ontstaansgeschiedenis van het lustrumboek van Jaap Pilon. Hoe maak je een verslag van een bijeenkomst waar meer dan de helft van de leden aanwezig is en waar je kunt genieten van een spreker die veel weg heeft van een ervaren cabaretier?

DOOR SIETA VAN AALDEREN

De avond wordt geopend door voorzitter Bert van den Bos. Hij heet iedereen welkom. Behalve leden en genodigden zijn er ook gastschrijvers en meelezers van het boek waarvan deze avond het eerste exemplaar uitgereikt gaat worden. Het heet *Mijn Kerkewijk* en de auteur is Jaap Pilon. Eerst blikt Bert terug op het werk van de HVOV in de afgelopen jaren. Niet alle doelen zijn bereikt, maar kijkend naar de activiteiten van de verschillende werkgroepen kunnen we stellen dat de vereniging nog lang niet is uitgekeken op de historie van Veenendaal.

Proefdruk

Dan is het zover. Het eerste exemplaar wordt overhandigd aan burgemeester Wouter Kolff. Als eregast krijgt ook Evelien Lennard-Konings voor haar moeder, Lydia van Kreel, een boek. De burgemeester zegt dat het een prachtig boek is. Hoe weet hij dat zo gauw? Met Jaap heeft hij, zo blijkt, uitgebreid de proefdruk doorgenomen. Dit zijn woorden die blijven hangen na zijn toespraak: 'Je kunt niet aan de toekomst van een stad bouwen wanneer je haar geschiedenis niet kent.' Voor beide zaken heb je mensen nodig. Daarom bedankt hij ook de vrijwilligers van de HVOV, een van de grootste verenigingen van Veenendaal. En Evelien, de dochter van mevrouw Van Kreel, bedankt namens haar moeder voor de eer dat ze het boek in ontvangst mag nemen. Er is nog een belangrijk moment. Als bestuur

zwaaien we Hennie Henzen uit. Gelukkig blijft hij voorzitter van de werkgroep Documentatie en nauw betrokken bij de uitgave van *Oud Veenendaal*. Hennie wordt door Bert bedankt voor zijn belangrijke bijdrage, niet aflatende energie en vasthoudendheid om zaken voor elkaar te krijgen.

Positief obsessief

Na de pauze krijgt Jaap Pilon het woord. Tijdens een bezoek vooraf aan de schrijver door de voorzitter en ondergetekende kregen we al een inkijkje in de manier waarop het boek is ontstaan. Jaap sprak van een positieve obsessie die duurde van november 2012 tot september 2015. Toen lag het product bij de drukker en kon hij er niets meer aan veranderen. Dat was even wennen.

Onderzoeken, schrijven, opmaken, corrigeren: er kwam veel bij kijken. Het moeilijkste was weglaten en schrappen. Elke dag werkte hij aan het boek dat al snel de titel *Mijn Kerkewijk* kreeg. Regelmatig werd hij geplaagd door een nachtmerrie: 'Als ik maar niet ziek wordt.' Loslaten is tot daaraan toe, maar overdragen is iets anders.

Over the making of vertelt hij met veel verve en aanstekelijke humor. Zo'n 5000 uren heeft hij eraan besteed. Hij raadpleegde de raadsnotulen vanaf 1818. De talloze gesprekken met mensen uit zijn straat leerden hem hoe weinig hij eigenlijk wist van zijn naaste omgeving waar hij toch geboren was en al die tijd gewoond en geleefd had. Er zouden nog wel drie boeken bij kunnen.

jeugd aan de Kerkewijk. Tussendoor bedankt hij mensen die een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van het boek. De Kerkewijk leek inderdaad op een dorp waar je van alles kon vinden: een ziekenhuis, een bejaardenhuis, winkels, de grootste school van Nederland met 700 leerlingen, kerken, fabrieken en zelfs een bordeel. Foto's en plattegronden tonen de veranderingen. Door een 'rekenfoutje' kwam de gemeente goedkoop aan een botermarkt en ook streden de notabelen met elkaar over het al dan niet weghalen van een stoomfluit. Voor tal van

Dit boek van bijna twee en een halve kilo bevat weldadig veel beeldmateriaal. In verband daarmee hadden Jaap en Hennie Henzen soms een geheime missie. Op een keer gingen ze incognito en in een zwart autootje met een rat erop naar Groningen voor één foto. Veel van de circa 1000 foto's zijn nog niet eerder gepubliceerd.

Soort dorp

Jaap vertelt boeiend over zijn familie en zijn

andere details én voor de grote lijnen leze men het boek over de Kerkewijk en Veenendaal. Zo, de last van 4000 kilo boeken kan Jaap Pilon van zijn schouders laten glijden. Bert bedankt hem voor zijn onvergetelijke prestatie en presentatie. Ook de gastvrouwen en -heren van De Goede Reede worden bedankt. Tijdens de voorbereiding en op de jubileumavond zelf hebben ze ons voortreffelijk bijgestaan. Op naar het volgende lustrum.

De slag bij Waterloo herdacht

Tweehonderd jaar geleden vond de bekende slag bij Waterloo plaats. In 1814 werd Napoleon, keizer van Frankrijk, verbannen naar Elba, maar in 1815 keerde hij terug naar Frankrijk, waar hij zich opnieuw als keizer installeerde. Zijn oude vijanden hadden daar grote bezwaren tegen en daarom trokken Engeland en Pruisen met grote legers naar de Zuidelijke Nederlanden om Frankrijk binnen te vallen.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Na een aantal veldslagen, onder andere bij Quatre-Bras, werd op 18 juni 1815 bij Waterloo de beslissende slag geleverd. Waterloo ligt nu in België, maar in 1815 lag het in de Zuidelijke Nederlanden. Napoleon werd verslagen en gedwongen afstand te doen van de troon. De Engelsen verbanden hem naar Sint-Helena, waar hij op 5 mei 1821 overleed.

Veense strijders

Aart Aalbers, kenner van de Veense geschiedenis bij uitstek, ontdekte bij zijn naspeuringen in het gemeentearchief dat ook Veenendalers hebben deelgenomen aan de slag bij Waterloo. Hij vond een aanzienlijk aantal namen van Waterloostrijders: Willem van der Biezen, Hermanus Breuker, Cornelis van Dijk, Gerrit Dijkland, Jacob de Fluiter, Anthony Groenhuizen, Dirk Hardeman, Jacob van den Heuvel, Theunis Jonker, Evert van Leeuwen, Bernardus Pas, Reinier Rens, Hendrik Wildeman en Cornelis van Zanten.

Ereteken

Bij de 50-jarige herdenking van de slag in 1865 waren drie van deze mannen nog in leven. Dat waren Jacob de Fluiter, Bernardus Pas en Cornelis van Zanten. Omdat een aantal soldaten in de tussenliggende jaren vanuit andere plaatsen in Veenendaal was komen wonen, kregen in totaal acht oud-strijders in Veenendaal het Zilveren Herdenkingskruis 1813-1815 uitgereikt. De overige vijf waren Jacobus van den Borg, Willem Kienen, Isaac Mark, Rutgerus Hendrikus Ruempol en Nicolaas Zevenboom. Bij de familie van Isaak Mark is het zilveren kruis ingelijst en overgegaan

van vader op zoon. Het ereteken is tot op de dag van vandaag in het bezit van de familie gebleven.

Herdenking

De 200-jarige herdenking vond plaats op 28 augustus jl. in het Gedenkpark De Oude Begraafplaats aan de Weverij en daarvoor waren nazaten van bovengenoemde soldaten uitgenodigd. Voor een aantal van hen was het überhaupt een verrassing te horen dat hun voorvader bij Waterloo gevochten had. Burgemeester Wouter Kolff omhulde een gedenkbord met daarop de namen van de betrokken Veense jongemannen. Peter Doolaard verhaalde over de geschiedenis van de slag in relatie tot Veenendaal en een zeventigtal kinderen van de Johannes Calvijnsschool zong vaderlandse liederen. De voorzitters van de Historische Vereniging Oud Veenendaal en de Stichting Bewonerscommissie De Holle Kamp namen gezamenlijk de schop ter hand om een Waterlooboom te planten en de plechtigheid werd afgesloten met het zingen van het Wilhelmus. Een nieuw stukje geschiedenis is aan de Veense annalen toegevoegd.

De herdenkingsplechtigheid op 28 augustus 2015 met veel schoolkinderen en rechts, op de rug gezien, Peter Doolaard en burgemeester Wouter Kolff (foto Aart Aalbers)

Bron

Artikelenserie van Aart Aalbers in de *Veenendaalse Krant* over de slag bij Waterloo

Het laatste woord

Een jaar is zo voorbij. Toen de vraag kwam om weer een laatste woord te schrijven, realiseerde ik me hoe snel de tijd eigenlijk gaat. Voor mijn gevoel had ik net een stuk ingeleverd. Dat klopte ook wel, maar het ging om de vorige uitgave. Ik had er niet bij stilgestaan dat het decembernummer zo gauw na het oktobernummer zou verschijnen. Het is niet anders.

DOOR HET BESTUUR

Bladerend in het archief van de vereniging kwam ik een overzicht tegen van sprekers die vanaf 1985 onze bijeenkomsten hebben opgeluisterd. Ik noem er enkele: jhr Bos ridder van Rosenthal sprak over de waterschappen, R. Valkenburg over een wandeling door Veenendaal, jhr Beelaerts van Blokland over het kasteel Amerongen, A.C. van Grootheest over oude kaarten, R. Bisschop over oud en nieuw Veenendaal en H. van 't Veld over Arie van Hensbergen.

De Zandstraat bij de hoek van het Kostverloren in 1973. Het tweede pand van links is de kapsalon van Rik Valkenburg (foto Rik Valkenburg, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Zo terugkijkend denk ik dat we ook dit jaar weer blij mogen zijn met de mooie ledenbijeenkomsten. De vereniging is nog springlevend. En natuurlijk willen wij als bestuur dat dat zo blijft. Daarom hebben we alweer de data gepland voor de bijeenkomsten in het nieuwe jaar. Op dit moment is nog niet helemaal duidelijk wie de sprekers zullen zijn, maar weet u ervan overtuigd dat we ons best doen er opnieuw fijne avonden van te maken. Voor 24 maart 2016 staat de voordracht 'Monumenten voor Veenendalers' op stapel. U

hoort daar nog van.

Maar eerst nog de laatste bijeenkomst van 2015. Graag nodigen wij alle leden én belangstellenden uit om op 17 december a.s. naar onze inmiddels traditionele foto-avond te komen. Van veel leden heb ik gehoord hoe ze ieder jaar uitkijken naar deze avond. Steeds weer slaagt Hennie Henzen erin om een bijzondere presentatie te maken met prachtige foto's, filmfragmenten en krantenknipsels. Voor velen is er dan de herkenning: 'O ja, zo zag het er toen uit in 't Veen en zo ging het er aan toe.' Neemt u ook eens een vriend, kennis of familielid mee. Wie weet wordt hij of zij enthousiast voor onze club. Nieuwe leden kunnen we goed gebruiken. Ze zijn dus van harte welkom.

Dus u bent van harte welkom op:

- **Donderdag 17 december 2015**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Hennie Henzen en Jaap Pilon: Fotoavond**
- **Eltheto, Fluiterstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

De data voor volgend jaar zijn:

24 maart 2016

Aart Aalbers en Kemp van Ginkel: 'Monumenten voor Veenendalers, ook in andere plaatsen'

16 juni 2016

Onderwerp nog niet bekend

15 september 2016

Onderwerp nog niet bekend

15 december 2016

Onderwerp nog niet bekend

Onderstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij Janny Groenleer, Driemaster 42, 3904 RL Veenendaal, telefoon 0318 51 82 04 en bij het documentatiecentrum van de vereniging (zie voor het adres binnenzijde voorblad). Alle prijzen zijn exclusief verzendkosten.

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Veldnamen in Veenendaal* (80 pagina's met drie tekeningen)
Prijs: € 19,95
- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Bewaard van vrogger... Taol in 't Vèèn: uitschelle en dialekwoorde*; een overzicht van Veense uitschellen en bijnamen en een Veens woordenboek in één uitgave (176 pagina's)
Prijs: € 14,95
- dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)
Prijs: € 4,50
- dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)
Prijs: € 9,-
- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 1* (176 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1618-1722; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50
- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 2* (200 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1751-1791; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50
- J.C. Meeuse, *De laatste oorlogsdagen in Veenendaal* (24 pagina's; verslag van de laatste oorlogsdagen in Veenendaal weergegeven voor familie in Zeeland door J.C. Meeuse, onderwijzer te Veenendaal)
Prijs: € 1,60
- dr H. van 't Veld, *Canon van Veenendaal* (64 pagina's; de geschiedenis van Veenendaal bekeken door vijftig vensters die parallel lopen aan de nationale canon)
Prijs: € 17,50
- dr H van 't Veld (red.), *Markante Veenendalers* (192 pagina's; zeventien scribenten schrijven de levensverhalen van 31 Veenendalers die door hun doen en laten indruk maakten op hun tijdgenoten en zo grote bekendheid genoten)
Prijs: € 14,95
- Gert Groenleer, *Veenendaal en de ramp van 1953* (32 pagina's)
Prijs: € 4,95
- A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (392 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal in al haar geledingen)
Prijs: € 38,50
- A.C. van Grootheest, R. Bisschop en G.C. Groenleer (red.), *Geschiedenis van Veenendaal 2* (447 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal met veel aandacht voor de mensen)
Prijs: € 19,95
- Teus van Beek, *Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is* (104 pagina's; over vriendschap in Veenendaal in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw)
Prijs: € 9,95
- Teus van Beek, *Terug naar het dorp. Veenendaal, het dorp dat een stad werd* (104 pagina's)
Prijs: € 9,95
- Kees-Willem Bruggeman, Gert Groenleer en Bert de Groot (red.), *Een zwaar bedrijf. De lagerindustrie in Veenendaal in woord en beeld* (168 pagina's)
Prijs: € 18,95
- Paul A.M.J. Hageman, 'Noe eerst effe praote'. *Herinneringen van een wolfabrikant uit Veenendaal. Naar het manuscript van Willem van Leeuwen (1880-1956)* (98 pagina's)
Prijs: € 9,95
- *Watersnoodramp 1855*, themanummer van *Oud Veenendaal* van januari 2005 (36 pagina's)
Prijs: € 3,-
- G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, *Met vlag en wimpel. Kroniek van 100 jaar Oranjedag in Veenendaal* (36 pagina's)
Prijs: € 1,-
- Wout Jansen, *Een Gelders Verhaal. Meester Van de Westeringh en Gelders Veenendaal* (160 pagina's)
Prijs: € 9,95
- G.M. Muller, *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert* (64 pagina's)
Prijs: € 9,95
- Jan van de Haar, *Winkels in 't Zaand* (28 pagina's; een beschrijving van vrijwel alle winkels die in de jaren vijftig in de Zandstraat waren gevestigd, met foto's en toelichting in dichtvorm en het Veens dialect)
Prijs: € 14,95
- Jan van de Haar, *Wône en winkels in de Straot* (28 pagina's; een beschrijving van de winkels die in de jaren vijftig in de Hoofdstraat waren gevestigd, met foto's en toelichting in dichtvorm en het Veens dialect)
Prijs: € 12,95
- D. van Manen, *Aartsvaders en aanverwanten* (222 pagina's; een systematisch overzicht van de oudste geslachten van Veenendaal)
Prijs: € 30,95
- Jaap Pilon, *Mijn Kerkewijk. Een straatlengte nostalgie en historie* (424 pagina's; over de Kerkewijk en de ontwikkeling van Veenendaal sedert het midden van de 19^e eeuw)
Prijs: € 39,50

30
Jaar
1985 - 2015

Oud Veenendaal

